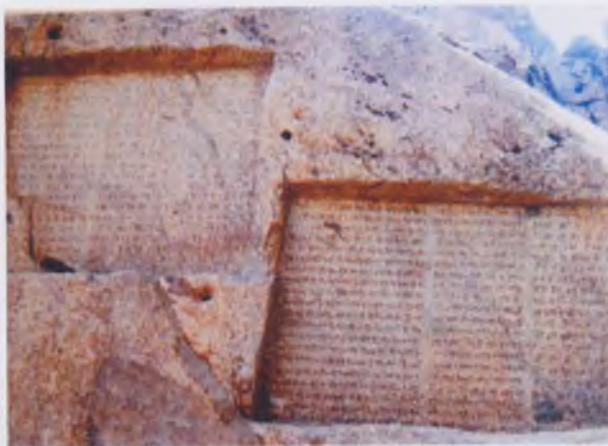
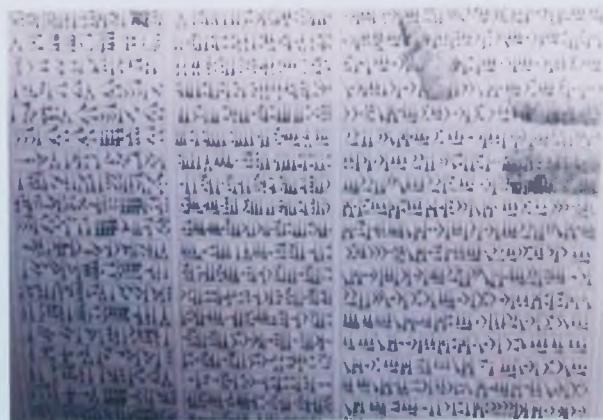

ҲАМЗА КАМОЛ

НАСАБШИНОСӢ

Душанбе – 2017

**ИАЛОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНШИГОҲИ ДАВЛАТИИ ОМӮЗГорИИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ САДРИДДИН АЙӢ**

ҲАМЗА КАМОЛ

НАСАБШИНОСӢ

Муҳаррир доктори улуми таърих, профессор
X. Пирумшоев

Душанбе – 2017

ББК 63.3 Я73

К-18

Бо тавсияи Шӯрои олимони факултети таърихи
Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон
ба номи Садриддин Айнӣ ба табъ мерасад

Муқарризон:
доктори илмҳои таърих **Абдуқаҳҳор Саидов**
доктори илмҳои таърих **Насрулло Убайдуллоев**

К-18 **Ҳ.Камол.** (**Ҳамзахон Камолов**) **Насабшиносӣ**
(Курси лексия барои мактабҳои олӣ), Душанбе,
2017, 213 с.

Насабшиносӣ як бахши ёрирасони илми таърих буда, дар танвири баъзе саҳифаҳои номаълуми он мусоидат мекунад. Ин илм дар Аврупо ва Русияи то инқилоби Октябр ташаккул ёфта, ба як қисмати муҳими илми таърих мубаддал гашт. Ҳадафи омӯзиши насабшиносӣ ин муайян намудани робитаҳои хешовандии ашҳос, ки дар саҳнаҳои таъриҳӣ ба фаъолият пардохтаанд ва дар умури сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии он накши калидӣ доштаанд, мебошад. Рисола барои доираи васеи хонандагон ва ононе, ки дар илми таърих пажӯҳиш мекунанд, пешниҳод мегардад.

© Ҳамза Камол, 2017

МУҚАДДИМА

Насабшиносӣ дар ҳар замоне аз аҳамияти зиёде бархурдор буд, зеро дар дарозои таърих равобити иҷтимоӣ ва сиёсӣ бар асоси робитаи хешовандӣ мӯқаррар мегашт.

Дар давраҳои пешин ниёз ба насаб ҳаммонанди инҷиз ба шиносномаи имрӯзӣ буд. Бинобар ин дастрасӣ ба насаб аз тариқи насабнигорӣ фақат барои тафохури табакотӣ ва бартаричӯиҳои қабилай набуд, балки насилае барои тараккӣ иҷтимоӣ низ буд.

Ба дурустӣ метавон иддао кард, ки насабшиносӣ дар гузашта як зарурати иҷтимоӣ буда, вале имрӯз чун бахшे аз мероси фарҳангӣ тоҷикон аст, ки хувияти таъриҳӣ ва тамаддунии мо ба он иртибот мегирад.

Таваҷҷуҳи илмӣ ба насабшиносӣ ё таборшиносӣ на муайян кардани ҷойгоҳи он дар низоми улуми инсонӣ вобастагӣ ба масоile дорад, ки на як садсола дар мамолики мутараққии Аврупо кор карда шудааст. Имрӯз насабшиносӣ ҳатто аз доираи илми ёрирасони таъриҳӣ берун рафта, ҷойгоҳи маҳсусе барои худ дар гӯстурдаи донишҳои инсонӣ касб кардааст.

Вижагии муҳими муроҷиат ба насабшиносӣ, ба ҳусус ба ҷанбаҳои фарҳангии он, ки нақши муҳим дар таваҷҷуҳ ба решоҳои таъриҳӣ, масоили марбут ба ҳифизаи миллӣ ва пайвандҳои фарҳангии наслҳо дорад, дар рӯзгорони мо ба вазоҳат пайдост.

Марҷаи омӯзиши насабшиносӣ сарчашмаҳои таърихие мебошанд, ки дар худ иттилое дар мавриди иртиботи хешовандӣ, ҳамхунӣ ва равобити расмии байни мардумонро доранд. Мавзӯи омӯзиши ин фан мушахҳас кардани робитаи хешовандӣ ва хос миёни одамон мебошад. Ба шарофати насабшиносӣ шиносии авлодӣ на ба андозаи зиёд иҷтимоии инсон сурат мегирад.

Насабшиносӣ бо бахшҳои дигаре аз илм, мисли инсоншиносӣ (антропология), равоншиносии таъриҳӣ, демография, мардумшиносӣ, генетика ва гайра робитаи ногусастани дорад.

Вазифаи насабшиносӣ ҳамчун шоҳаи илм тибки мавзӯи мутолиаи он таъйин мешавад. Дар амал вазифаи аслии насабшиносӣ ба риштаи танзим даровардани наслҳои авлоде ва ё шахсе мебошад, ки такя бар аҳбори манобеи муҳталифи таърихӣ дошта бошанд.

Аҳдофи назариявии ин фан аз муайян кардани ҷойгоҳ ва аҳамияти ин ва ё он хонадони маъруф дар равандҳои таърихӣ, шиносии муҳити фарҳангии қишрҳои хоси иҷтимоӣ дар давраҳои муҳталиф, таҳлили иттилоот роҷеъ ба насабҳо барои расидагӣ ба масоили инсоншиносӣ, мардумшиносӣ ва демографӣ иборат аст.

Ҳадафи насабшиносӣ ба унвони фанни таълимиӣ дар он мушаҳҳас мешавад, ки пиromуни рушди насабшиносӣ ҳамчун бахше аз илми таърих тасаввурот пайдо шавад, донишҳои моро дар бораи низоми насабшиносии қишварҳои муҳталиф бештар гардонад, ҷойгоҳ, нақш ва аҳамияти насабшиносиро дар пажӯҳишҳои таърихӣ-инсоншиносӣ ва фарҳангшиносӣ шиносой намояд ва маҳорати бозёбии иттилоот роҷеъ ба насабҳоро аз манобеи таърихӣ ва тартиб додани шаҷараномаҳоро такмил диҳад.

Муҳаққиқон илми насабшиносиро дорои имконоти густурдаи таҳқиқотӣ донистаанд. Насабшиносӣ қодир аст ба андозаи кофӣ ба вазоифи донишҳо дар печидатарин танзимоти таърихӣ, ба соҳторҳои муҳталифи форматсияҳои иҷтимоӣ ва ба ангезаҳои зиндагонии намояндагони он посух бигӯяд.

Аз оғоз инсон ҳамеша алоқа ба решаҳои хеш дошт. Дар даврони низоми қабилай дар ривоятҳои шифоҳӣ аз оғариниши инсон, аз аҷдоди гузашта ва корномаҳои онҳо аҳборе сабт шудааст. Донистани ин решаҳо ва ифтиҳор аз корномаи аҷдод на ганҳо эътибори аҳлоқӣ дошт, балки дорои мушаҳҳасоти иҷтимоӣ низ буд. Зоро дар ҷомеаҳои бостонӣ решаҳо ё табори инсон мавқеяи иҷтимоӣ, чун озод будан ва ё набудан, хукуки шаҳрвании онро муайян мекард.

Миёни мардуми румй суннате роич буд, ки тасвирҳо ва мұғассамаҳои ачдодони хешро якъо бо насабномаи онҳо, ки дар сафолпораҳо навишта шуда буд, ба наимош мегузоштанд.

Дар ҷомеаҳое чун Юнони қадим, ки ашроф қудратро дар даст доштанд, асолати хун бисёр аҳамият дошт. Дар Руми бостон бо ҳифзи табори афрод табақоти ҷомеа мушаххас мешуд, яъне табақаи ашроф аз табақоти пойин аз онҳо ҷудо мешуд. Шахсоне, ки насабномаи афродро мавриди баррасӣ қарор медоданд, баар медианд, ки шуғл ё мақоми шахсе бо тaborаш мутобиқат надошт, вайро водор менамуданд то шуглу мақоми худро тағиیر дихад.

Дар миёни аъроб шинохти насаб низ аҳамият дошт ва дар раҷазхонӣ мавриди таваҷҷӯҳ буд. Раҷазхонӣ ба маънни фарҳуруши Ҷаъфири аз шуҷоату шарофати худ аст. Бар асоси ҳамин таборшиносӣ дар миёни қабоили араб иттиҳод ба вучуд меояд. Насабшиносон дар байнин араб нассоба хонда мешуданд. Баъдҳо бо зуҳури ислом мақоме бо номи нақиб падид омад, ки табори хонадонҳои муҳимро шинносӣ мекард.

Дар асрҳои миёна насабшиносии амалӣ ба сабаби тасдиқи решаҳои ашрофии одамон ба авчи рушди худ мерасад.

Тавзехи фалсафие ба ин падида низ вучуд дорад. Миёни мавзӯъҳои абадии фарҳанги маънавии башар дар тамоми баҳшҳои он муҳимтарин масоил ин зиндагию марғ аст. Яке аз ҷанбаҳои ин масоил марбут ба андешаи ҷовидонагист, ки дер ё зуд дар маркази таваҷҷӯҳи инсон қарор мегирад. Қавитарин ҷозибаи инсон дар дидани вижагиҳо ва хусусиёти хеш дар фарзандон, набераҳо ва аберроҳо зоҳир мешавад. Бо ин на танҳо мерос, мондани нишонаҳои физикӣ, балки усули ахлоқии шуғл ва пешаварии хонавода низ иртибот дорад. Аз ин рӯ, як навъе аз ҷовидонагӣ – дар

гени фарзандон маҳфуз аст, ки ин андеша марбути аксари мардумон мебошад.

Шакке нест, ки огоҳӣ аз насаб дар дарки худии инсон на танҳо ба унвони бахше аз муҳити ҳонавода, балки ба унвони бахше аз чомеаи бузурги иҷтимоӣ ва қавмӣ мусоидат кардааст.

Насабшиносӣ ҳамчун дигар фанҳо дар дарозои мавҷудияти худ ду марҳила – амалий ва илмиро паймудааст. Тафовут миёни насабшиносии амалий ва илмӣ зиёд аст. Насабшиносии илмӣ ҳамеша тобеи ҳадафҳои таҳқиқоти таъриҳӣ карор дорад, аммо насабшиносии амалий дараҷаи хештабориро миёни доираи муайяни ашхос аз нигоҳи ҳуқуқӣ қонунӣ гардонида, вазъи онҳоро дар низоми чомеа муқаррар менамояд.

Беш аз ду аср аст, ки дар Аврупо ва Русияи тоинқилобӣ ба насабшиносӣ олимон таваҷҷуҳ кардаанд ва осори зиёди илмие дар замина навишта шудааст. Дар донишгоҳҳои мӯътабари ин кишварҳо аз ин фан ба донишҷӯён лексия ҳонда мешуд. Дар замони Шӯравӣ ба ин фан арзиши табақотӣ қоил шуданд ва аз омӯзиши он донишмандон иҷтиnob варзиданд. Баъд аз фурӯпошии низоми Шӯравӣ ба насабшиносӣ дар Русия дубора таваҷҷуҳ мабзул дошта шуд ва аз ин фан дар донишгоҳҳо дарс мегӯянд.

Ба ибтикори муаллифи ин сатрҳо бори нахуст дар Тоҷикистон ин китоб омода шуд, ки дарбаргири матолибе аз таърихи пайдоиши насабшиносӣ, ҳадафи омӯзиши он, аҳамияти ин фан дар пажӯҳиши ҳаводиси ин ва ё он давр, сайри таърихии насабномаҳо ва ғайра мебошанд. Умедворем, ки доираҳои илмию таълимиӣ ба он таваҷҷуҳ зохир ҳоҳанд кард. Чун ин кӯшиши нахустин дар таълифи ин бахши муҳими ёрирасони илми таъриҳ ҳаст, мусалламан аз камбудиҳо орӣ нест. Муаллиф пешниҳодот ва эродҳое, ки барои боло бурдани арзиши муҳтавои китоби мазкур муҳим ва созанд ба шанд, бо камоли мамнуният меназирад.

АЗ ТАЪРИХИ ПАЙДОИШИ ИЛМИ НАСАБШИНОСӢ

Насабшиносӣ ё таборшиносӣ (дар забони юнонӣ үзунлоғия, дар забони русӣ – генеалогия, дар забони арабӣ илму-л-ансоб) ба маъни дониш дар бораи насабҳо, донистани табори ашхос ва робитаҳои ҳешовандии онҳоро гӯянд, ки дар саҳнаҳои таъриҳӣ ба фальолият пардохтаанд.

Насабшиносӣ аз таъйини насаби мардум ва равишҳои пажӯҳиш дар он бо ҳадафи парҳез аз хато дар муайян намудани насаби ашхос сухан мегӯяд.

Ҳешовандӣ, ки ҳадафи асосии омӯзиши насабшиносист, муносиботи дохилии төъодди нисбатан ками инсонҳоро танзим намуда, вазъи фардро дар ниюми иртибототи уфуқӣ восита мешавад. Насаб муносибот миёни гурӯҳҳои муҳталифро ба низом меҷавад ва ҳамзамон мутааллиқ будан ба ин чомеаро ба таври умумӣ ва мушаххасан бо баҳшҳои он муайян мекунад. Ҳешовандӣ мавқеи мунҳасири фард дар иҷтимоъро мушаххас ва ба насаби он машруият мебаҳшад. Насабнома барои ташаккули гурӯҳ ва иҷтиҳодҳое, ки умумияти насабӣ доранд, муҳим аст. Гасливурот дар бораи умумияти насабӣ чун истиддоли идеологӣ барои баҳамоии иҷтимоъ хидмат мекунад.

Насабшиносӣ бар пояи асноди мӯътабар ва дигар манобеъ решоҳои ҳешовандӣ ва иртибот байни афродро, ки як ҷадди муштарақ доранд, бидуни дар назар гирифтани вазъияти иҷтимоии ин афрод исбот мекунад. Яъне насабшиносӣ - таърихи ин ва ё он ҳонаҳон дар тамоми мазоҳири зиндагии афроди он чи иҷтимоӣ ва чи ҳонаводагӣ мебошад.

Дар адабиёти илмӣ тафсире аз насабшиносӣ маниҷӯд аст, ки онро ҳамчун илме таъриф мекунанд ки:

1) робитаи насабии байни инсонҳоро муайян мекунад;

- 2) ба далели ин иртибот низоме ба вучуд меояд;
- 3) таърихи ин низом (пайдоиш, рушд ва аз миён рафтган)-ро меомӯзад.

Иттилооти мавчуда роچеъ ба насабшиносиро арзёй карда, метавон хулоса кард, ки насабшиносӣ дар кул василаи шинохте аз таъриҳ буда, мавзӯи омӯзиши он усули таҳқиқи иртибототи хешовандӣ мебошад. Бо истифодаи усулҳои насабшиносӣ метавон иттилоот марбут ба авлод ва робитаи хешовандиро ба низом овард ва ба ин васила истифодаи бо низом ва мукаммали онро таъмин кард. Аз ин ҷо вазифаи аслии насабшиносӣ хулоса мешавад, ки он дар коркарди роҳҳои муассиртари мураттаб намудани шаҳараномаҳо ва дар замина таҳияи роҳнамоҳҳо мушаххас мегардад. Аммо бо таърифи насабшиносӣ ба унвони равише барои омӯзиши равобити хешовандӣ наметавон онро мутлақан бо насабшиносии анъянавӣ муқобил гузошт. Насабшиносӣ монанди ҳар илм метавонад дар барномаҳои мухтасар ва густурда муаррифӣ шавад. Аммо дар муайян намудани ин илм дар барномаҳои мухтасар бояд вижагиҳо ва тафовутҳои он аз дигар улумро мадди назар дошт.

Хусусияти мунҳасир ба фарди насабшиносӣ ба унвони бахши хоссе аз илми таъриҳ на танҳо бо ҳадафи густурдагияш, ки дар баробара什 қарор дорад, мушаххас мешавад, ҳамчунин бо манобеи номаҳдуни он низ муайян мегардад.

Дар воқеъ манобеи мустақим дар насабшиносӣ ин маноқибҳо, ҷадвали насабҳо, сабтҳо ва аснод ба шумор мераванд. Баррасии манобеи мустақими насабшиносӣ равиши бисёр дақиқ ва интиқодиро талаб дорад. Ин ба ҳусус робита ба афсонаҳо ва ривоёте мегирад, ки дар мавриди оғози оғариниши авлод сухан мегӯянд. Ҳамчуноне ки маълум аст, ахбори ин ривоёт барои афроди ду-се насл мұтабар ҳастанд ва сипас бо гузашти наслҳои зиёд шаҳодати онҳо аз дақиқӣ фосила

мегирад. Сиҳати пояи таърихӣ дар афсонаҳо бо мӯқонсай онҳо бо анвои дигари манобеъ, чун аснод ва дигар сарчашмаҳои мӯътабар муқаррар мегардад. Гайанди ўтибори манобеъ ин таҳлили матни мебошад, ки дасткорӣ шудани аснодро ошкор месозад, замони мураттаб шудани насабнома ва шахси тартиб додаи онро муайян менамояд. Нақши муҳиме дар шиносоии дурусти насабнома ҳисоби наслҳои як хонадон ва ё наслҳо 25-30 солро дар бар мегирад.

Нақши муҳиме дар омӯзиши насабшиносӣ асноде чун санади замин, асноди калисо, рӯихати андоз, асноди харидуфурӯш, ҳадя ва васиятномаҳо доранд, ки ватни молии қиширҳои муҳталифи мардумро дар худ шиғиркос кардаанд. Аммо дар ин ҷо муҳаққиқ ба душворӣ дучор мешавад. Дар муҳити мардуми авом номҳои ҳамсон ба такрор меояд, ки номи хонаводагии онҳо зикр нашудааст, ки ин дар шиносоии ашҳоси таърихӣ мушкил ҳалқ мекунад. Бинобар ин танҳо истифода аз маводи зиёди ҳуҷҷатии марбут ба ҳамон замону макон дар шиносоии дурусти ашҳос муассир мебошад.

Иттилооти боарзиши таърихӣ роҷеъ ба насабшиносӣ дар маъҳазҳои тавсифие мисли солномаҳо, маноқибҳо, ёддоштҳо, мактубҳо, таъзияномаҳо ва катибаҳои болои қабрҳо мавҷуд аст. Ба ҳайси манобеъ ҳамчунин метавон сиккаҳо, медалҳо, муҳр ва нишонҳои аҷдодиро низ истифода кард.

Насабшиносӣ мисли дигар илмҳои ёрирасони гаърих ду марҳиларо паси сар кардааст. Марҳилаи аввал – амалӣ, яъне исми намояндагони ин ва ё он хонадон замон ба замон мураттаб номнависӣ мешуданд.

Марҳилаи аввали насабшиносӣ мисли фанни таърих собиқаи қадима дорад. Олимӣ маъруфи насабшиносӣ олмонӣ О. Форс-Баттаглиа тасдиқ

мекунад, ки ҳанұз дар ёдгориҳои хатти қадим наасабномаҳоеро дучор мешавем, ки баромади хонаводаги давлатдорон ва ё робитаи хешутабории устуравии худоён бо қаҳрамонҳоро дар худ дарч кардааст. Дар шумори ин ёдгориҳо ин олим аз рўйхати шоҳони мисрӣ, ведҳои қадим ва ҳикоятҳои Геродст дар бораи хонадонҳои римиҳо ёд мекунад.¹ Китоби «Аҳди атиқ»-и Геродод саршор аз наасабномаҳост, ки ҳадафи онҳо мушаххас кардани ҳадду марзи байни қабилаҳо. ақвом ва хонаводаҳо, тадовум баҳшидан ба моликияти замин ва таъйини гузаштаи ҳақиқии қабила буда аст. Ҳар касе, ки дар натиҷаи аз даст додани алқоб ва ановини худ наметавонист аслу таборашро событ кунад, аз роҳ ёфтани ба мақомоти калисой маҳрум мешуд. Аз ин рӯ буд, ки дар ҳифзи наасабномаҳои ҳайати кашишон ва шаҳараномаҳои салтанатӣ яксон муроқибат мекарданд.

Илова бар ин бояд аз катибаҳои Кӯҳи Бесутун ва дигар ёдгориҳои катбӣ, ки аз сулолаи шоҳони эронӣ, мисли сулолаи Ҳаҳоманишиҳо, Сосониҳо ва гайра зикр мекунад, низ ёд кард.

Маълум аст, ки ҳамаи ин наасабномаҳо танҳо аҳамияти амалӣ доштанд ва нақшеро дар муайян кардани мақоми шаҳс дар чомеа мебозиданд. Ташаккули наасабшиносии амалӣ бе шак бо фаъолияти давлати ҳоким ва мақоми синфи ҳоким робитаи ногусастани дошт.

Дар гузашта наасабшиносии амалӣ он қадар пешрафт карда буд, ки ҳатто барои бархе аз ҳайвонот ҳам таҳқиқот анҷом медоданд. До нишманди эронитабори араб Ҳишом ибни Муҳаммад маъруф ба Ибни Калбӣ (738-719) пас аз пажӯҳиш дар бораи наасаби асб китоби «Ансобу-л-хайл фи ал-ҷоҳилия ва-л-ислом»-ро навишт.

¹ История и генеалогия. М., 1977. С.58.

Аҳамияти марҳилаи аввали наасабшиносӣ аз он ҷборат аст, ки он барои илми таърих сарчашмаҳои зиёд ва муҳими таърихиро фароҳам овард.

Марҳилаи дуюм – илмӣ, яъне баррасӣ намудани наасабномаҳо ба ҳисоб меравад. Насабшиносии илмӣ ё нашри шомили қонунҳое барои пайдо кардани оғоз, нутиботот, идома ва густариши авлод, таҳияи ҷадвали наасабнома ва интиқодӣ арзёбӣ кардани асноди марбут ба наасабҳо мебошад.

Ба омӯзиши наасабшиносӣ дар ибтидо бештар шаҳсоне машғул шуданд, ки олим набуданд, аз илми таърих баҳрае надоштанд ва аз рӯйи иродат, ихлос ва таваҷҷӯҳ ба ин ва ё он хонадони ҳукуматгар ва ё ашроф наасаби онҳоро бе баррасиҳои таърихӣ мавриди арзёбӣ қарор медоданд. Аммо марҳилаи воқеии илмии наасабшиносӣ ба асри XVIII, ки замони рушди илми таърих аст, рост меояд. Яке аз муҳаққиқон В.Н.Татишев талаботҳоеро, ки як муарриҳ бояд ба он ҷавоб гуфта тавонад, муайян карда, аз ҷумла зарурати доностани илми ҳронология, ҷуғрофия ва генеалогияро ништи таъқид карда буд. Насабшиносӣ ва ё наасаби ҳокимро,-навишта буд В.Н.Татишев,-бояд фаҳмид ва инҷунин бояд доност кӣ аз кӣ таваллуд шудааст, аз кӣ фарзанд дошт, бо кӣ издивоҷ карда буд.¹

Баъзе наасабшиносони асри ҳозир мучиби матрук шудани наасабшиносиро дар камтаваҷҷӯҳӣ ва ё бетаваҷҷӯҳӣ ба он доностаанд ва иддае аз эҳёи ин баҳши ёрирасони илми таърих сухан гуфта, далелҳои қасонеро, ки ба сабаби пешрафтҳои инсоният дар улуми табиатшиносӣ ва ҷомеашиносӣ ниёз ба наасабшиносиро намебинанд, рад кардаанд.²

¹ Татищев В.Н История Российской. Т.1.М.,-Л., 1962. С.82.

² Сайд Аҳмад ибни Муҳаммад ибни Абдурраҳмони Гелонӣ. Сироҷу-л-ансоб. Таҳкики Сайд Махдии Ричой. Кум, китобхонаи Оятуллоҳ Марашии Наҷафӣ. Муқаддима. С. 54.

Тарафдорони омӯзиши насабшиносӣ мӯътакиданд, ки огоҳӣ аз пешинай ҳар насл зарурист ва ин дар партави насабшиносӣ ба даст меояд. Ниёзҳои таърихӣ, динӣ, адабӣ ва иҷтимоӣ низ бар зарурати он таъкид дорад. Аз ин рӯ насабшиносӣ дорои аҳамияти фаровони илмӣ ва амалӣ мебошад.¹

Бо комёб шудан дар масъалаҳои илми таърих, донишмандон ба хулосае омаданд, ки бе баррасии масоили насабшиносӣ омӯзиши ин ва ё он давраи таърихӣ нокис мемонад. Зоро ин хонадонҳои ҳукуматгар буданд, ки дар фарозу нишеби рӯзгор таърихи ин ва ё ин сарзамиро бо сарнавишти худ ҳамсон дониста, гоҳе он мучиби пешрафт ва гоҳе сабаби фочеаҳо дар ҷомеаҳо гардидаанд. Ин буд, ки нимаи аввали асри XIX насабшиносӣ гароиш ба илми таърих кард ва бâъдан чун яке аз қисматҳои ёрирасони он матраҳ гардид.

¹ Ибни Салом Абиубайд Қосим. Китобу-л-ансоб. Ба қӯшиши Марям Муҳаммад. Бейрут, 1989. Муқаддима. С.14.

НАСАБШИНОСЙ ДАР АВРУПО

Агар меҳоҳем, ки ба омӯзиши таърихи сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии давлатҳои мухталифи ҷаҳон бинардоҳем, рӯйхати боэътиҳоди хокимон, хонадонҳо ше дигар шахсиятҳои расмиро бояд зери даст дошта бинам.

Ин илм дар гузашта, бавижа дар кишвари Франса ба табақаи мумтози иҷтимоъ тааллуқ дошт ва корбурди он дар давраи ҳукumatҳои салтанатии қабл аз инсилоби Кабир ин буд, ки асолати лозим барои настобӣ ба мақомоти баландпояи дарборӣ, шуғли ниюми, роҳёбӣ ба ҷомеаи асилзодагонро ба исбот расонд. Довталаб мебоист мадорики мӯътабареро ироа дид, ба гунае ки бинобар зарурати мухталиф, он мадорик битавонанд аслу наасби вайро то насли мавриди назар ба исбот расонад.

Степан Страдонис китоби «Фехрасти асомии ниёгони шахсиятҳои маъруфи олмонӣ»-ро байни солҳои 1898-1904 дар кишвари Олмон мунташир кардааст. Ӯ дар китоби дигарааш бо номи «Атласи фехрасти асомии ниёгон» қуллияни ниёкони салотин ва ҳукмронони Аврупоро дар наслҳои мухталиф мавриди баррасӣ қарор дода аст.

Барон Троостемберг дар асари хеш бо номи «Мароҳили мухталифи таволии ансоби асилзодагони белжикӣ» наасбномаи ашрофони Белгияро омӯхтааст.

Барои донишмандон ва мутахассисони мамолики исломӣ асари бунёдӣ китоби Стеэнли Лэн Пул «Мусульманские династии. Хронологические и генеалогические таблицы с историческими введениями» ба ҳисоб меравад, ки бар асоси таҳқиқоти сиккашиносӣ, ба ҳусус ба ҳангоми тартиб додани фехрасти сиккаҳои мусулмонӣ ва ҳиндӯӣ, ки дар

осорхонаи Британия ҳифз мешаванд, соли 1894 навишта шудааст. Лэн Пул дар китоби худ ба рӯйхати ҳар ҳоким маълумоти кӯтоҳе дар бораи хонадони онҳо изофа кардааст, мақоми он хонадонро дар байни хонадонҳои дигар, баромади он хонадон, шаҷараи он ва аз байн рафтани хонадонро муайян кардааст. Ӯ ҳамчунин сарҳадоти мамлакатҳое, ки он хонадонҳо ҳукумат кардаанд ва марҳилаҳои давлатдорӣ, замони шукуфой ва сукути онҳоро мушаххас кардааст.

Соли 1895 эроншиноси олмонӣ Фердинанд Юсти «Фарҳанги номҳои эронӣ»-ро нашр кард, ки дар охири ин китоб боби бузурге ҳаст, ки дар он ҷадвали шаҷараи хонадонҳои эронӣ оварда шудааст. Калимаи эронӣ дар ин ҷо ба маъни васеъаш истифода шуда, хонадонҳои то исломӣ, баъди исломӣ ва ҳатто шаҷараи хонадонҳос низ дарҷ шудааст, ки баромади нажодиашон эронӣ набуда, vale аз фарҳанги эронӣ барҳӯрдор буданд. Дар ин шумор хонадонҳои гурҷӣ, армании Қафқоз, хонадонҳои гуногуни туркии Ироқ, Туркия, Эрон ва ҳамчунин хонадонҳои ҳукуматгари мусулмони Ҳиндустон дохил мешаванд. Ҷадвали Фердинанд Юсти дар асоси амиқ омӯхтани маводҳои таъриҳӣ ва сарҷашмаҳо сохта шуда, ки аҳамияти онро хеле меафзояд. «Фарҳанги номҳои эронӣ» аз ҳар лиҳоз аз «Хонадонҳои мусулмон»-и Стеэнли Лэн Пул бартарӣ дорад. Соли 1923 Эдуард Захау китоберо бо номи «Рӯйхати хонадонҳои мусулмонӣ» навишт, ки дар он ҷадвали шаҷараи ҳокимони мухталиф, ки мақоми дуюмдараҷа доштанд ва дар китоби Стеэнли Лэн Пул дохил нашудаанд, дарҷ шудааст. Сарҷашмаи ин шаҷаранома китоби олими усмонӣ Аҳмад ибни Лутфуллоҳ «Саҳифату-л-аҳбор мебошад.

Китоби сиккашиноси австриягӣ Эдуард фон Цамбаур «Пособия по генеалогии и хронологии

и тарихи ислама» («Дастури омӯзиши наасабшиносӣ ва тариху воқеаҳои ислом»), ки дар асоси сиккаҳо ва маводҳои майдумшиносӣ ва матнҳои таъриҳӣ, пеш аз замоне аз рӯи таърихи умумие, ки Ибни Асир бо номи «Ал-юмил фи-т-таъриҳ» навишта аст, тартиб дода шуда, соли 1927 нашр мешавад. Ин китоб маълумоти бештаре дар бораи хонадонҳои исломӣ, аз Испания сарвардӣ то Марокаш ва Ҳиндустонро медиҳад. Дар ин китоб рӯйхати ҳокимони вилоятҳо, ҳалифаҳо ва шурӯронии дохил шудааст.

Эдуард фон Цамбаур ин асарро ба танҳоӣ худаш ғомода кард, ки дар замони мо тартиб додани чунин кор иҷониби як шахс аз имкон берун аст.

Соли 1967 китоби профессори донишгоҳи Манчестер К.Э.Босворт бо номи «Мусульманские династии» (Хонадонҳои мусулмонӣ) ба ҷоп мерасад, ки асари нокисиҳои дар китобҳои гузашта дар бораи наасаби хонадонҳои мусулмонӣ мавҷудбуدارо бартараф мекунад. Ин китоб дар асоси ҷадвале, ки Эдуард фон Цамбаур таҳия намуда буд ва ҳамчунин дигар дастурҳо дар бораи наасабҳои мусулмонӣ тартиб дода шуда, дар бораи ҳар хонадон, мақоми он дар байни дигар силсилаҳои мусулмонӣ, дар бораи воқеаҳои муҳими ин ва с он давр, ки ба он силсилаҳо иртибот дорад, ҷиҷунин дар бораи шахсиятҳои маъруфи ҳар хонадон маълумотҳои дақиқе медиҳад. Ин китоб аз ҳалифаҳои рошидин Абубакри Сиддиқ (11x.қ./632), Умар ибни Ҳаттаб (13 x.қ./634), Усмон ибни Аффон (23 x.қ./644) ва Али ибни Абӯголиб (35-40x.қ./656-661) шурӯъ шуда, то шоҳи Афғонистон Муҳаммад Зоҳиршоҳро (1973) дар бар мегирад.

НАСАБШИНОСЙ ДАР РУСИЯ

Ахбор дар бораи насаби князҳои бузург ва музофотии Русия дар таърихномаҳои қадими он ба назар мерасад. Аммо нахустин насабшиносии амалий дар Русия китобҳои расмии сабти насабҳо ба шумор меравад, ки дар солҳои 40-уми аспи XVI то таҳия шудани насабномаи давлатдорон дар соли 1555, ба вучуд омад.

Рушди насабшиносии амалий дар Русия бо фаъолияти ҳокимиияти давлатӣ ва мақоми табақаи ҳоким – бояринҳо ва дворянҳо алоқамандӣ дорад. Табиати хидмат дар давлати Русия бо ҳама ҷиддияти табақотӣ доштан ибрат аз он буд, ки ҳангоми таъйин ба хидмати давлатӣ, зарурати тасдиқ намудани ҷойи кори аҷдодони бакортаъйиншаванда пеш меомад ва ин боиси ба вучуд омадани китобҳои насабӣ гардид.

Бисёр хонадони бояринҳо насабномаҳои ҷудогонаи шаҳсии худро таҳия мекарданд, ки дар он на танҳо намояндагон насаби худро сабт менамуданд, инчунин дигар насабҳоеро, ки бо онҳо дар хидмат ҳамкор буданд, низ дохил мекарданд. Баъди тафтиш ва баррасии насабномаҳои ҷудогонаи шаҳсӣ дар Русияни асрҳои миёна онро барои таҳияи насабномаҳои ашҳоси давлатӣ истифода менамуданд.

Насабномаҳои ашҳоси давлатӣ дар баробари дигар санадҳои давлатӣ барои дарёфтани маълумот дар ҳалли баҳсҳои маҳаллӣ ва баланд бурдани эътибор ва обруи хонадони ҳукumatгар истифода шуда, бо ин нишон дода мешуд, ки хонадонҳои бошараф ва қадими шоҳон, князҳо ва бояринҳо ба шоҳи Маскав хидмат кардаанд.

Насабномаҳои амалӣ дар асрҳои баъдӣ низ дар Русия маҷуд буданд. Дар асри XVIII зиёд шудани дворянинҳо ҳамроҳ бо имтиёзоти онҳо талаб мекард, ки аз як тараф эътибори табақотӣ ва хидматии интихоб мунаввазам қайд шавад ва аз ҷониби дигар ба он боварда расонд, ки дворянинҳо кӯшиш мекарданд то аз инҳои таъриҳӣ мақоми худро дар ҷомеа тавассути Ҷумҳории нарабомаи дворянҳо ҳамроҳ бо хидмат ва имтиёзоти инҳо бойис шуд, ки соли 1722 дар назди Сенат идорае бо ҷоними Департаменти герольдӣ таъсис дода шавад. Ин департамент корҳоеро доир ба мансуб будан ба ҷонадони дворянинӣ, ба ҳонадонҳои бозътибор ва шаҳршилии ифтихорӣ, додани нишонҳо ва таҳияи рӯйхати дворянинҳо аз рӯи рутба анҷом медод.

Бо дарназардошти рушди сармоядорӣ дар Русия ва нойин омадани эътибори имтиёзоти дворяниӣ ҷарурати насабшиносии амалӣ дигар бокӣ намонда буд.

Дар Русия замони ташаккули насабшиносӣ замҷун бахше аз илми таърихнигорӣ охири садаи XVIII маҳсуб мешавад. Дар осори Н. Татишев, М. М. Шербатов ва Н. М. Карамзин мутобиқ бо равиши ташаккули методологияи умумитаъриҳӣ, масоили насабшиносӣ дар маркази омӯзиши онҳо қарор дошт. Муарриҳони русии он замон донишҳои хоси насабшиносӣ надоштанд, бинобар ин рӯйхат ва ҷадвалҳои насабие, ки ба осори илмии таърихии онҳо ғимима мегардид, бо печидагӣ, мураккабӣ, нодурустӣ ва нокисии худ фарқ мекард.

Дар қатори тартиб додани ҷадвалҳо ва рӯйхатҳо, ки барои осон шудани фаҳмиши иртиботи ҳонаводагии киёнҷо мусоидат мекард, дар охири асри XVIII ва аввали асри XIX насабҳо дар Русия мавриди омӯзиши

махсуси олимон карор мегиранд. Дар ин давра ба вучул омадани корҳои илмии мустақили насабшиносӣ бо таҳияи насабномаҳои дворянҳо робитаи мустақим мегирад. Масалан, ба қалами Г.Ф. Миллер китоби «Ахбор дар бораи дворянҳои Русия» (СПб, 1790) тааллуқ дорад, ки ба дастури Екатеринаи дуюм навишта мешавад. Қисмати зиёди китоб дар бораи хидмати дворянӣ, дар бораи рутбаҳо ва вазифаҳо маълумот медиҳад. Дар рушди насабшиносӣ таҳқиқоти сенатор М.Г.Спиридов муҳим аст. Ӯ соли 1786 ҳамроҳ бо М.М. Шербатов кореро бо номи «Фарҳанги насабшиносии русӣ» анҷом дод, ки қисмате аз он ба нашр расид. Ин фарҳанг танҳо баҳши хидматии насабномаи дворянҳоро дар бар мегирифт.

Бояд зикр кард, ки дар солҳои 20-30 садаи XIX дар осори В. Хавский ва М. С. Гастев истилоҳоти асосии насабшиносӣ муайян гардида, таърихи донишҳои насабшиносӣ арзёбӣ шуда, он вобаста ба анъанаи ташаккулёфтаи баёни ҷадвалии насабшиносии Аврупои Фарӯй нишон дода шуд.

Дар нимаи дуюми садаи XIX роҷеъ ба насабшиносӣ маълумотномаҳои П. В. Долгоруков, А. Б. Лобанов-Ростовский, В. В. Руммел ва В. В. Голубсов ба нашр мерасанд. Агарчи ин муаллифон ба маводи манобеи таърихӣ комилан интиқодӣ назар наафканда бошанд ҳам, аммо таваҷҷӯҳи асосиро ба такмил ва дурустии мавод мутамарказ соҳтанд.

Муарриҳони руси охири асри XVIII ва аввали асри XIX муҳимияти фанни насабшиносиро эҳсос намуда, ба омӯзиши насабномаҳо оғоз карда, ба мушкилоти масъалаи табақабандии ин ҳама насабномаҳои дар тӯли таъриҳ навишташуда, иттилооти фаровон дар бораи онҳо ва робитаҳои

шоңко рү ба рү шуданд. Дар осори бахшидашуда ба
Русия, чадвали насабномаço чун замима
тариданд. Яке аз муҳаққиқони он замон
М. Шербатов навишта буд, ки бо кумаки чадвалдо
метавон таърихи қадимаи Русияро
түркӣ кард.¹

Дар тишаккули насабшиносии русӣ то соли 1917
мардишаро ба мушоҳидат метавон гирифт. Марҳилаи
дуюм аз асри XVIII то солҳои 30-уми асри XIX, яъне
тифодабарни ҷадвалҳои насаб дар корҳои умумии
Тибрит то таҳқиқотҳои маҳсуси насабшиносӣ.
Марҳилии дуюм аз солҳои 40-уми асри XIX то соли
1917 ба ҳисоб рафта, давраи ҳамчун илми ёрирасони
тибрит рушд намудани насабшиносӣ шинохта
ниндишт.

Муголиа ва баррасии насабшиносӣ дар асри
Бистум дар Русия ва дигар қаламрави давлати шӯравӣ
услани қатъ гардид. Сабаби асосии ба фаромӯши
насабшиносӣ дар он буд, ки то инқилоби
Октябр соли 1917 дар Русия насабшиносӣ бо
таваҷҷӯҳи бештаре ба омӯзиши хонадонҳои ашроф ва
шоряни русӣ пардохта буд ва чун инқилоби Октябр
ниди ин қишири ҷомеа ба амал омада буд, бинобар ин
сабаб омӯзиши насабшиносӣ қатъ гардид. Якҷо бо
таккиотҳои насабшиносӣ жанри тарҷумаҳолии
тавриҳӣ низ аз байн рафт.

¹ История и генеалогия. М., 1977. С.61.

НАСАБШИНОСЙ ДАР ЭРОН ВА МОВАРОУННАХРУ ХУРОСОН

Дар Эрон ва Хуросону Мовароуннахри ахшиси исломий насабнигорӣ ва ё таърихи хонаводагӣ ба эҳтимони ҷаҳонӣ ва алоқаи касоне чун ҳокимон ва аъзои хонаводаҳои машҳур ривоҷ ёфт. Китобҳои таърихие, ки баъд аз асри VIII роҷеъ ба таърихи Эрон ва Хуросону Мовароуннахри навишта шудаанд, пиромуни насаби шоҳону ҳокимони силсилаи табақоти муқаддаси исломӣ, шахсиятҳои маъруфи ин ва ё он давр иғтилои фаровоне дар ҳудуди Ҳамони оварданд ва онҳо иборатанд аз: «Футӯҳу-л-булдон»-и Балозурӣ (810-12 – 892), «Ал-масолику ва-л-мамолик»-и «Китобу-л-вузаро»-и Ибни Ҳурдодбех (820-885 ё 912), «Ал-булдон»-и Аҳмад ибни Абияъқуб ибни Возеҳ маъруф ба Яъқубӣ (ваф.897-900), «Таъриху-р-русул ва-л-мулук»-и Абӯцаъфар Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ (839-923), «Ал-масолику-л-мамолик»-и Истаҳрӣ (849 – 957-58), «Таъриху синӣ мулуки-л-арз ва-л-анбиё» ё «Китобу-л-умам»-и Ҳамзай Исфаҳонӣ (такм.883-960-70), «Таърихи Бухоро»-и Абӯбакр Муҳаммад ибни Ҷаъфари Наршайҳӣ (899-959), «Таърихи Табарӣ»-и Абӯалӣ Муҳаммад ибни Муҳаммади Балъамӣ (ваф. 974), «Шоҳнома»-и Ҳаким Абулқосими Фирдавсӣ (935- 1020), «Таърихи Яминӣ»-и Абӯнаср Муҳаммад ибни Абдулҷаббори Утбӣ (961 – 1035-39), «Таърихи гӯరару-с-сияр» ё «Шоҳнома»-и Абӯмансур Абдулмалик ибни Муҳаммад Саолибии Нишопурӣ (асри XI), «Зайну-л-аҳбор»-и Абӯсаид Абдулҳай ибни Захҳоқ ибни Маҳмуд Гардезӣ (асри XI), «Осору-л-бокия»-и Абӯрайхони Берунӣ (973-ҳудуди 1050), «Сияру-л-мулук»-и Низомулмулж (1018-1092), «Роҳату-с-судур»-и Ровандӣ (тав.1155-59), «Форснома»-и Ибни Балхӣ (асри XI-XII), «Ал-ансоб» ё «Ансобу-с-Самъонӣ»-и Самъонӣ (асри XII), «Лубобу-л-албоб»-и Муҳаммад Авфии Бухорой (асри XII-XIII), «Баҳру-л-ансоб»-и

Муборакшоҳи Гӯрӣ (ваф. қабл аз 1235), «Ал-Таърих»-и Ибни Асир (1160-1234), «Табақоти Ҳуҷони» (1193 – пас аз 1259), «Таърихи Атомалики Ҷувайнӣ» (1226-1283), «Таърих»-и Рашидуддин Фазлуллоҳи (1247-1318), «Таърихи Банокатӣ»-и Ҳамиди Ҷаноатӣ (ваф. 1329-30), «Таърихи Систон»-и Ҳамиди Ҷонӣ (помалум), «Таърихи гузидা»-и Ҳамдуллоҳ Ҷонӣ (тав. 1281), «Таърихномаи Ҳирот» ё «Муаллиғ мулукӣ Курт»-и Сайфии Ҳиравӣ (1282 - пас аз 1290), «Маҷмӯа-л-ансоб»-и Муҳаммад Шабонкораҳӣ (1300-1310), «Рӯзномаи Ҳиндустон»-и Ғиёсуддин Алӣ (асри XIV), «Рӯзномаи Ҳарб»-и Низомуддини Шомӣ (ваф. баъди 1409), «Зубдату-т-таворих»-и Муинуддини Натанзӣ (асри XV), «Зайди «Чомеъу-т-таворих»-и Рашидӣ», «Зайди «Зафарнома»-и Шомӣ», «Муаллиғу-т-таворихи-с-султония»-и Ҳофизи Абрӯ (1360-1370), «Сифарнома»-и Шарафуддин Алии Яздӣ (ваф. 1452-1453), «Аҷойибу-л-мақдур фӣ навоиби Темур»-и Ибни Ҳашим (1392-1450), «Равзату-с-сафо»-и Мирхонд (1433-1440), «Газкирату-ш-шуаро»-и Давлатшоҳ Самарқандӣ (ваф. 1491), «Матлаъу-с-саъдайн ва маҷма-у-л-баҳрайн»-и Ҳамидуддин Абдурраззоки Самарқандӣ (1412-1482), «Шайбонинома»-и Камолиддин Банной (1453-1512), «Мемонномаи Бухоро» ва «Сулуку-л-мулук»-и Ҳамидуллоҳ ибни Рӯзбехҳони Исфаҳонӣ (1457-1520), «Ҳадибу-с-сияр»-и Ҳондамир (1475- ҳудуди соли 1536), «Таърихи Абулхайрхонӣ»-и Масъуд ибни Усмони Ҳуҷистонӣ (асри XVI), «Ҷаҳонкӯши хоқон»-и муаллифи помалум (асри XVI), «Таърихи Рашидӣ»-и Муҳаммад Ҳайдари Дуглот (1499-1551), «Шарафномаи шоҳӣ»-и Ҳофизи Таниш (асри XVI), «Мачолису-н-нафоис»-и Навӣ (1441-1501), «Бобурнома»-и Захириддин Муҳаммади Бобур (1483-1530), «Тухфай Сомӣ»-и Соммирои Сафавӣ (асри XVI), «Баҳру-л-асрор фи

манокиб ал-ахёр»-и Маҳмуд ибни Вали (вафот миёнаҳои асри XVII) ва гайра. Ин осор дар омузиши наасабшиносӣ дар Эрон, Ҳурӯсон ва Мовароуннаҳр нақши калидӣ доранд.

Саолибӣ бо иттико ба китоби «Ойин»-и паҳлавӣ нуктаи ҷолиберо зикр мекунад, ки мардум дар замони Ҷамшед бар пояти дарозии зиндагӣ радабандӣ мешуданд ва «ҳар кӣ солхӯрдатар буд, пойгоҳе волотар дошт. Пас аз он дар рӯзгори Захҳок пойгоҳи мардум аз рӯи дорӣ санҷида мешуд ва дар ҳангоми подшоҳии Фаридун ба дорӣ ва пешина буд. Дар замони Манучехр ба решаҳо ва пешинаҳо нигариста мешуд ва дар рӯзгори подшоҳии Кайковус ба донишу хирад ва дар замони Кайхусрав ба диловарӣ ва ба рӯзгори Луҳросп ба диндорӣ ва покдоманиӣ ва дар замони шоҳони пас аз ў андозаи бузургӣ ба шарофат ва бузургворӣ буда, дар замони подшоҳии Анӯшервон ба ҳамаи инҳо чуз дорӣ нигариста мешуд. Ў дороиро дар шумор намеовард».¹

Вазифаи асосии наасабномаҳои амалӣ то давран исломӣ дар Эрон ва Ҳурӯсону Мовароуннаҳр асосан муайян кардани решаҳои наасабии ин ва ё он подшоҳ буд, ки ҳаққи нишастан ба таҳтро дошт. Дар замони ҳукумати давлатҳои тоҷикӣ мисли Тоҳириён, Саффориён ва Сомониён низ ин суннат риоя мешуд. Асосгузори давлати Тоҳириён (820-873) Тоҳир ибни Ҳусайн наасби худро бо ҳафт восита (Ҳусайн, Мусъаб, Зурайх, Моҳони Пушангӣ, Асъад, Бодон, Мои Ҳусрав, Баҳром) ба Баҳром мерасонд.

¹ Абӯмансур Абдулмалик ибни Муҳаммади Саолибии Нишопурӣ. Таърихи ғуруру-с-сияр маъруф ба «Шоҳнома»-и Саолибӣ. Тарҷума аз арабӣ ба форсӣ Сайд Муҳаммади Рӯҳонӣ. Баргардон ба расмулҳати тоҷикӣ Н.Зоҳидов. (минбаъд Саолибӣ. Шоҳнома) Душанбе, 2014. С.47-48.

Ноңуори давлати Саффориён Яъкуб ибни Лайс (879) бо чаҳордаҳ восита (Лайс, Муаддил, Хотам, Навон, Кайхусрав, Ардашер, Кубод, Хусрави Парвиз, Хусрави Анушервон, Кубод, Фирӯз, Яздигурд, Гур, Яздигурд) насаби худро ба шоҳи Сосонӣ урд менайаст.

Ҳамдуллоҳ Муставфии Қазвинӣ дар бораи насаби ноңуори силсилаи Сомониён – Сомонхудот, ки «Сомон аз тухми Баҳроми Чубин буд. Сомонхудоҳ ибни Ҷасмон ибни Тағмос ибни Баҳроми Чубин. Аҷдодаш пеш аз ислом ҳуқоми Мовароуннаҳр буданд».¹

Ғазнавиёни турк, ин резаҳурони дастурхони Қазвинӣ чун аз ин шараф маҳрум буданд, барои шириният баҳшидан ба ҳокимияти худ дар сарзаминҳои тоҷикон, табори худро ба Яздигурди сеюм – охирин шоҳи Сосониён пайвандиданд ва А.Берунӣ дар «Осору-и бакия»-и хеш ин шеваи насабсозиро истеҳзо кардааст.²

Баъд аз суқути давлатҳои миллӣ дар сарзаминҳои Ҳуমбурда ва ишғоли онҳо аз ҷониби қабилаҳои турк шараф ва муҳтавои насабномаҳо дигар шуд. Усули ҳисаби барои саҳронишинон ва кӯчиён на танҳо барои ташкикули гурӯҳҳо ва иттиҳоди умумии насабӣ бисёр муносиб буд, балки дар асл накши сиёсии таъйинот ҷошт, ки он дар мутадовилий ва нойдории он таъбир менавад. Ҳоло дар Қазоқистон ин усул ба шеваи дигар сифз шудааст, ки қазоқҳоро ба се ҷуз: болоӣ, миёна ва тоҷӣ тақсим мекунад.

¹ Ҳамдуллоҳи Муставфии Қазвинӣ. Таърихи гузидা. Ба эҳтимоми А.Навоӣ. Техрон, 1368. С.376.

² Муллоҷон. Мууре пиromуни соҳтори идорию русумоти марбори Ғазнавиён. Душанбе: Ирфон, 2013. С.60.

Русуми муғулон ин буд, ки насаби ачдоди худро ҳифз мекарданд ва ба ҳар тифли ба дунёомадаашоң онро меомузониданд. Баъд аз хучуми ваҳшатбори муғул ба Мовароуннаҳру Ҳурасон дигар ба он насабномаҳое арҷ гузошта мешуд, ки ба Чингиз ша писарони ў робитай мустақими хешовандӣ дошта бошанд. Афроди шомили ин насабномаҳоро «оқсуяқ», яъне «устухонсафедон» меномиданд.

Дар Мовароуннаҳр баъд аз солҳои 50-уми асри XIV сарзамини зери ҳокимияти Чагатоиён (Чагатой яке аз писарони Чингиз, ки баъд аз тасхирои Мовароуннаҳр ҳукумати ин сарзамин ба ў дода шуд) пора-пора гардида, ба бештар аз 30 мулки чудогона тақсим шуд. Ҳеч кадоме аз ин мулкҳо дар алоҳидагӣ қудрати бо душмани хориҷӣ муқовамат карданро надошт. Ии замон дар Мовароуннаҳр Қазонхон (1333-1346) писари Бесвар, ки бераҳмтарин ва золимтарин шахс буд, ҳокимият мекард. Соли 1345 шахсе бо номи Қазаган – аз амирони Мовароуннаҳр ва аз саркардагони ҳамон улус бар зидди ў барҳост. Ў Қазонхонро мағлуб карда, ба қатл расонид ва Донишмандҷӣ ном шахро, ки насабашро ба писари дуюми Чингиз – Чагатой мерасонд, ба хонӣ таъйин намуд.

Бояд гуфт, ки баъд аз ба қатл расидани Қазонхон дар Мовароуннаҳр идораи ҳукумат аз насли Чингиз ба ашрофи кӯчии турк – амирҳо ва бекҳо гузашт. Бо дарназардошли ин ки мағҳуми ҳуқуқи меросии намояндагони хонадони Чингиз барои ҳокимият ҳанӯз ҳифз шуда буд, бинобар ин дар Мовароуннаҳр қонуни нави ба мақоми хонӣ таъйин намудани намояндагони хонадони Чингиз ба вучуд омад. Амир Қазаган аз нахустин амироне буд, ки бо қонуни нави қабулгардида аз номи хони таъйиншуда ҳукумат кард.

Лу сол байд амир Қазаган Донишмандчиро бо
ишил иш ки ўз насли Чагатой нест, ба қатл расонда,
бо номи Баёнқулихон, ки насаби ў низ ба
мерасид, хони Мовароуннаҳр таъйин кард. Аз
1347 амир Қазаган аз номи ин хон ҳокимияти
Мовароуннаҳро ба даст гирифта, онро идора мекард.

Хатто ҳокими муқтадире мисли Темурланг низ ба
анъана ҳитиром гузошт. Насаби Темурланг бевосита
ба хонадони Чингиз намерасид, бинобар ин пас аз
тирифтани ҳукумати Мовароуннаҳр унвони хониро ба
илюва накарданд. Аммо Темурланг аз
хонадони қабилаҳои мугулие буд, ки бочуръят аз
мугулий дар Мовароуннаҳр тарафдорӣ
шард. Барои ваколатҳои зиёд доштан дар корҳои
шорон давлат тарафдорӣ аз анъанаҳои мугулий ва
рабитан ҳешутаборӣ бо хонадони хонӣ кифоят
шакард. Бинобар ин барои дар Мовароуннаҳр ҳаққи
хукумати Темурлангро субит намудан, қиссаҳои
спасиеро бофта бароварданд. Мақсади ин қиссаҳо
кунуни гардонидани ҳукумате буд, ки Темурланг бо
макру фиреб ба даст овард. Мувофиқи ин қиссаҳои
гуё бобокалони Чингиз – Кобулшоҳ бо
бародараш – Качулӣ, ки аҷдоди афсонавии Темурланг
ба шумор меравад, қарордоде ба имзо расонида буданд.
Тибки он қарордод авлоди Чингиз бояд ҳамеша шоҳ ва
лаводи Качулӣ ҳокими мутлақи сарзаминҳои
шинголгардида бошанд. Бинобар ин Темурланг ҳудро
соҳиби таҳт ҳисоб мекард.

Мувофиқи анъанаи мавҷудбудаи он замон, ки
бояд амири Мовароуннаҳр аз номи хони хонадони
Чингизӣ ҳукумат кунад, Темурланг низ ин анъанаро
найрон накарда, як тан аз хонҳои маъруфнабудаи

чингизиро бо номи Сиургитмиш (1370-1388) хони
Мовароуннаҳр эълон кард ва аз номи ў ҳукумат мекард.

Аз замони ҳукумати Аштархониён ба байд
хонадонҳои ҳукуматгар талош меварзианд, то насаби
худро ба насаби пайғамбари ислом, ба сайидҳо иртибот
диҳанд, зоро дигар арҷ гузоштан ба хонадони чингизӣ
мазмуни инҳироф аз исломро дошт.

Бо вучуди ин, ки дар Аврупо насаб собиқаи кариб
сесадсолаи омӯзиш дорад, аммо дар Эрон ва
Мовароуннаҳру Хурросон бо он ки дар тӯли таъриҳ
насабномаҳои хонадонҳо ва маноқиби сӯфиён навишта
шуд, ба омӯзиши онҳо ба таври густурда таваҷҷӯҳ
накарданд. Яъне дар сарзамиҳои таъриҳии
Мовароуннаҳр, Хурросон ва Эрон бештар насабномаи
амалий рушд кард.

Ҳарчанд донишмандон ва ҳакимони даврони
аввалияи исломӣ ҳамчун Ҳаким Абӯнасри Форобӣ (872-
950), ки мутаассир аз фарҳангу фалсафai Юнон низ
буданд ва ба гунае дар тақсимбандии улум низ ба онон
менигаристанд, ҷойгоҳе барои насабшиносӣ қоил
набуданд, аммо донишмандони байдина, монанди
Абӯмуҳаммад Алӣ ибни Аҳмад ибни Ҳазми Андалусӣ
(994-1064) илми аҳбору рӯйдодҳо, яъне таъриҳро ба
унвони яке аз донишҳои бармешумурд ва дар зимни
насабнигориро ҷузъе аз донишҳои таъриҳӣ медонист.

Дар садаи гузашта дар Эрон Начафии Марашиӣ ба
насабнигории давраи исломии ин кишвар таваҷҷӯҳ
кард ва бо ҷиддият кӯшид бо имкони дар дастдошта
насабнигории шиаро мавриди омӯзиш қарор бидиҳад,
аз ҷумла ба эҳтимоми ў рисолаи Сайид Аҳмад ибни
Муҳаммад ибни Абдурраҳмони Гелонӣ «Сироҷу-л-
ансоб» дар Эрон ба нашр расид.

Омӯҳтани насабномаҳои қиширҳои муҳталифи
ҷомеа, ки бо номи шаҷара маъруфанд, инчунин

шохинӣ туногуни силсилаҳои сӯфия, ки дар раванди
вакъоудотҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва мазҳабӣ нақши бузург
ва вакъномаҳо, ки меросӣ ба хонадонҳо
ва дар масъалаи умури заминдорӣ
бисёр масоили кишоварзиро ошкор
барои равшан кардани саҳифаҳои номаълуми
таврӣӣ патани мусоидат мекунанд.

ҲАДАФ ВА ВАЗИФАХОИ НАСАБШИНОСӢ

Тавзехи мавзӯи насабшиносӣ ва вазоифи он бисёр мутанавеъ аст. Генеалогия ё насабшиносӣ яке аз қадимтарин улуми дунё ба шумор меравад ва мавзӯи ин илм мутолиаи робитаи хешовандии афроди башар ва таволӣ ва пайгирии наслҳост. Аммо мағҳуми генеалогия аз маънни аслияш фаротар рафта. дар қатори фанҳои ёрирасони илми таърих шомил гардидааст.

Генеалогия ҳамчун илм дар асрҳои XVIII-XIX дар Аврупо арзи вучуд карда, барои омӯзиши таърихи пайдоиши насаб, иртиботи он ба хонаводаҳои мухталиф ва муайян кардани нақши хонадонҳо дар ҳаёти иҷтимоӣ, сиёсӣ ва фарҳангии ин ва он ё давлат чун бахши амалии донишҳои таърихӣ кумак намудааст.

Таърифе, ки аз илми насабшиносӣ мекунанд ва имрӯз дар сатҳи ҷаҳонӣ пазируфта шуда аст, ҷандон осон ҳам шакл нагирифта аст. Насабшиносӣ низ ҳаммонанди дониш аломатҳо ва нишонҳои хонаводагӣ баҳонае барои барҳурдҳои иҷтимоӣ будааст.

Бо кумаки насабшиносӣ, ки муҳтавои он на танҳо аз тартиб додани насабномаҳо иборат аст, инчунин фаъолият **ва** зиндагиномаи ҳар намояндаи хонадонро низ меомӯзад, метавон равандҳои муҳими иҷтимоию сиёсии ҳар қишварро дар хеш матраҳ кунад. Инсонҳо ҳамчуноне ки маълум аст дар як вақт ҳам омил (субъект)-и ва ҳам мавзӯъ (объект)-и таърихӣ ба ҳисоб мераванд, ки таъриҳро оварида, ҳамзамон онҳо таъсири мустақими таъриҳро дар ҳаёти худ низ эҳсос мекунанд.

Дар садаҳои васатӣ ба сабаби вучуди серфарзандӣ, ки худ ин фарзандон низ ба ҳамон теъдод фарзанд доштанд, номи хонаводагӣ ба суръат афзоиш меёфт ва дере намегузашт, ки теъдоди зиёде аз номҳои хонаводагии ҳамном ба вучуд меомад, ки бархе аз

имтиёзот бархӯрдор мешуданд ва бархе дигар бо бемехрии сарнавишт рӯ ба рӯ мегаштанд, шуморе дираҷоти волои асилзодагиро мепаймуданд ва төъдоди дигар ба пасттарин дараҷоти иҷтимоӣ таназзул мекарданд.

Зиндагӣ ҳокимона ба сарнавишти ҳар хонадон таҷовуз мекунад, ки бар асари он хонадонҳо ё ба рушду муниффақият ноил мешаванд ва ё дучори бадбахтӣ ва поумедиҳо мегарданд. Вазъи сабити хонадон дар ин зоми иқтисодию иҷтимоӣ ва сиёсии ҷомеа аз устуории нирӯҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва сиёсие, ки он хонадон намояндагӣ мекунад, шаҳодат медиҳад. Баръакс, шароитҳои нави ҷомеа дар таърихи хонадон тағйиротҳои амиқеро ба вуҷуд оварда, робитаҳои онро бо муҳити иҷтимоии ба он одаткарда қисман ва ё комилан аз байн мебарад. Инро дар мисоли Русия, кишварҳои Қафқоз, соҳили Балтика ва Осиёи Миёна метавон дид, ки баъди инқилоби Октябр қишири ашрофи он ё аз байн рафтанд ва ё ба мамлакатҳои коригча ҳичрат намуданд.

Яке аз вазифаҳои асосии насабшиносӣ иборат аз муайян намудани рисолати он дар дарозои рӯзгорон ва муҳтавои ин фанни ёрирасони таъриҳ буда, ҳамзамон мушаҳҳас намудани доираи омӯзиши масъалаҳои мебошад, ки насабшиносӣ бояд ба он пардозад. Дар маркази таваҷҷӯҳи насабшиносӣ на танҳо омӯхтани таърихи насаби қишири ашрофи ҷомеа дар гузашта ва имruz, балки тамоми қишрҳои ҷомеа чун равшанфикрон, коргарон, косибон ва кишоварzon низ боид бошад. Зоро бо омӯхтани масалан, таърихи насаби равшанфикрон аз таҳаввулотҳои фарҳангӣ ва мадании ҷомеа бархӯрдор мешавем ва бо баррасии насаби тоҷирон, косибон, коргарон ва кишоварzon ба масоили иҷтимоию иқтисодии ин ва ё он давр бештар ошно мегардем ва нақши ин қишрҳои ҷомеаро дар раванди непрафти иҷтимоъ мушаҳҳас менамоем. Усулан имкон

надорад ва низ муносиб низ нест, ки таърихи насаби тамоми ашроф, равшанфикрон, тоцирон, косибон, коргарон ва кишоварзонро биёмузем. Ин чо масъалан интихоби намояндагони ин қиширҳои чомеа матраҳ мешавад, ки дар раванди таҳаввулотҳои чомеа дар ин ва ё он қаламрав нақши муҳиме доштаанд. Дар муайян намудани нақши хонадонҳо дар ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ин ва ё он давр муҳтавои на танҳо насабномаҳои тартибдода, балки сарчашмаҳои гуногуни таъриҳӣ, санадҳои давлатӣ ва дигар маъхазҳо метавонанд кумак намоянд.

Вазифаи дигари насабшиносӣ таҳқиқи робитаи хонадонҳо ва шахсиятҳои алоҳидай он низ мебошад. Ин барои омӯзиши таърихи чомеаи табақотӣ (синғӣ) бисёр муҳим аст, зоро он замон инсонҳо бештар эҳсоси мансубият ба ин ва ё он хонадонро мечустанд ва мекарданд.

Назарияи Август Кант (1798-1857) – файласуфи фаронсавӣ, ки мегӯяд «иҷтимоъ бо хонаводаҳо шакл мегирад на бо афрод», насабшиносӣ куллияи хонаводаҳоро дар ҳар мавқеъе, ки бошанд, дар бар мегирад ва асолату асилзодагиро дар марҳилаи дуюми аҳамият қарор медиҳад. Бинобар ин қабл аз ҳар чиз арзиш ва фоидай асосии ин илм дар заминаи чомеашиносӣ ошкор мешавад, зоро ҷунончи моҳияти насабшиносӣ усулан густариши пайвандҳои хешовандӣ бошад, мағҳуми қадимиро ҷойнишини мағҳуми асолат мекунад ва дар натиҷа равобити иҷтимоиро беҳбуд мебахшад. Аз дидгоҳи улуми таъриҳӣ низ фоидаи илми насабшиносӣ аз он чӣ гуфтем камтар нест. Иттиходҳо, ҷангҳо, аҳдномаҳо, интиқол ва voguzorii сарзаминҳо ва кишварҳо, ба мерос ниҳодани имтиёзот ва ановинро метавон дар бештари маворид аз роҳи пайвандҳои хешовандӣ тавҷех кард. Муаррихон бояд бикӯшанд то ин пайвандҳоро биёбанд ва онҳоро мушахҳас кунанд.

АҲАМИЯТИ НАСАБШИНОСӢ ДАР ОМӮЗИШИ ТАҶРИХ

Агарни омилҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар ҳифзи қавм, тоифа ва хонавода аҳамияти асосӣ аммо он чи қишлоғи тоифаэро мушаххас ва аз фарқ месозад, омили насаб аст ва ба ҳамин ҳифзи номи падарон ва аҷдоди худ ҳамеша сайдунинд. Ин кор на танҳо сабаб мешавад, ки насаб ё ҳамонанди хешутабории ин ва ё он қавм, тоифа ва ё ҳамонанди ҳифз шавад, балки барои зикри ифтихор ва ӯмоли нурозаи онҳо низ боис мегардад, то ҳамондагони он битавонанд ҳисси ҳамбастагӣ ва инсуворо дар дифоъ аз ифтихорот ва шарафи худ ҳамеша бедор нигаҳ доранд. Ҳанӯз яке аз намояндагони ӯзодии Пешдодиён Манучехр гуфта буд: «Мо ҳамонни иззат ва мазҳари подшоҳии Худоем».¹

Сокинони шаҳрҳо ба дуруст кардани насабнома шаҷаранома таваҷҷуҳ доштанд, аммо на ба ин аҷодӣ ва ҳадде, ки дар миёни деҳотиён будааст.

Насаб ва шакли ҷамъи он ансоб ё шаҷара (генеалогия) таҶрихи қабила, тоифа ва хонаводаро аз ҷонони мавҷудияти он, ки ба шахсе мепайвандад, дар бар мегирад. Шаҷара ё насаб ин феҳрист ва ё рӯйхати наследҳои як қабила, тоифа ва ё хонавода аст, ки бар асоси он дараҷаи пайвандӣ ва ё хешу таборӣ мушаххас мешавад. Маънни калимаи «шаҷара», ки арабист, ба тоҷики дароxt ва ё як дароxtи муайян мебошад. Чун дароxt аз решоҳо ва як тана сабз мешавад ва оҳиста-оҳиста дорои шоҳҳои зиёде мегардад, аз ин рӯ наасабномаи инсонҳоро низ ба дароxt ва шоҳҳои он

¹ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. ТаҶриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. Баргардонкунандан матн аз форсӣ ба кирилӣ Н. Раҳматуллоҳ. Душанбе, 2014. С.276.

шабоҳат додаанд. Шаҷаранома номаи маҳсусест, ки дар он аз қадим сар карда, номи аъзои хонадон, ачдол навишта мешавад, яъне шаҷаранома ё насабнома санад ва ё шиноснома як тоифа, қабила ва ё хонадон аст, ки аз номи асосгузори он сар карда, то бақияи авлод дар он зикр мешавад.

Омӯзиши таърихи хонадонҳои маъруф ва ҳукumatгар бар асоси шаҷараҳо барои муайян намудани таърихи сиёсӣ ва иҷтимоии ин ва ё он давр аз аҳамияти муҳиме бархӯрдор аст. Таҳқиқи таърихии шаҷараномаҳо на танҳо нақши шаҳсиятҳоро дар ин ва ё он давраи таъриҳӣ муайян мекунад, балки фаъолиятҳои мухталифи онҳоро низ мушахҳас менамояд.

Таърихи ин ё он насабро бар асоси ҷамъ кардани маълумотҳои муқаддамотӣ, баррасии санадҳои таъриҳӣ ва дигар ҳуҷҷатҳои кумаккунанда, омӯзиши таърихи ин ва ё он маҳал, ки насаби хонадони мавриди омӯзиш дар он зиндагӣ дорад, метавон мушахҳас кард.

Шаҷара пеш аз ҳама марбут ба ашҳосе буд, ки дар ҷомеа мақому ҷойгоҳи хоссе доштанд. Ба хотири нигаҳ доштани ин мақому ҷойгоҳ онҳо насабномаи ҳудро дуруст мекарданд, то ки наслҳои ояндаи онҳо аз ин мақому ҷойгоҳ низ баҳраманд гарданд.

Шаҷараҳо бештар дар асоси шоеот навишта шудаанд ва онҳо аз насл ба насл чун афсона ва ё ривоёти шифоҳӣ интиқол меёфтанд.

Насабшиносӣ дар миёни дигар илмҳои ёрирасони таърих бештар тамоюли табақотӣ дорад. Мақоми ҳокимијат, ки шоҳон, сultonҳо, амирон, шайхулисломҳо, қозиҳо ва муфтиҳо дар ҷомеаи гузашта доштанд, сабаб гардид то насабномаҳои онҳо холисона ҳам набошад, аммо навишта шаванд. Муҳаққиқ бо бархӯрди воқеъбинона бояд ба омӯзиши ин аснод пардозад ва дар қиёс бо дигар асноди таъриҳӣ сиҳати ин ва ё он шаҷараро муайян намояд.

Дар ташаккули наасабшиносӣ ҳамчун илми
худоинида ба таърих таҳияи услуби тартиб додани
наасаб ва ё табақабандие, ки метавонад ба
роитги хешутабориро муайян кунад, хеле муҳим

РОБИТАИ НАСАБШИНОСӢ БО ДИГАР ИЛМҲО

Дар ҳоли ҳозир арқом ва ҳақоиқи наасабшиносӣ ба
майи мальумоти ибтидой барои таҳқиқоти мавзӯъҳои
байни фанни зерин истифода мегарданд:

Таърихи сиёсӣ. Дар иртибот бо таърихи
ҳоким, издивочи байниҳамдигарии
дудмонҳои ҳоким ва ҷойгоҳи онҳо дар
равобити байналмилалӣ ва фарҳангӣ таърихи
ин ва ё он давр навишта мешавад. Равобити
хаштаборӣ ва ё барҳӯрдҳои хонадонҳо бо ҳамдигар то
зиёде моҳият ва муҳтавои муборизаи сиёсӣ дар
миёнаро муайян мекунад, ки ағлаб сабаби
ирифоӣ яке ва комилан аз байн рафтани дигаре
мегардад.

Таърихи табақот, ақшори иҷтимоӣ, гурӯҳҳо ва
муассисаҳои вобаста ба онҳо. Масалан, ба таври
анҷанавӣ дар Русия арқом ва шавоҳиди наасабӣ барои
омӯзиши зиндагии ашрофи феодал ва дворянҳо
истифода мегардид ва ҳоло низ мегардад. Дар Осиёи
Миснӣ низ табақоти рӯҳонӣ, ки низ мизонулҷавои
спасии чомеа маҳсуб мешуданд, омӯзиши маноқиб ва
шашараномаҳои онҳо барои тавзехи баъзе масоили
сиёсӣ бисёр муҳим аст.

Еддоштнависӣ. Насабшиносӣ бештарин робитаро
бо зиндагиноманависӣ дорад, ки бо номи осори
еддоштӣ ё тарҷумаҳолӣ мавсум аст. Зоро зиндагинома

ба таърихи зиндагӣ ё таърихи даврае аз зиндагии шахс иртибот дорад. Аз ин рӯ аввалин иттилооти ироашуда дар мавриди зиндагиномаи ҳар шахс марбут ба падару модар ва аҷдоди шахс аст. Чун бидуни ин иттилоот ҳувият фардшиносӣ намегардад.

Кишваршиносӣ. Таърихи ҳар хонавода дар оянда метавонад манбае барои муаррихон бошад. Сабти хотироти насли бузургсол бояд баҳше аз корҳон омузиши кишваршиносон гардад. Муаррихон таъкид меқунанд, ки вазифаи муҳим барои муҳаққиқ ин танвири раванди таърихии сукунати кишвар ва бидуни истисно таҳқиқи тамоми манотики сукунатӣ мебошад. Аз бисёре ҷиҳат ин мавзӯро бо баррасии усулҳои омузиши насабшиносӣ метавон ҳаллу фасл кард. Мутолеа ва пажӯҳиши таърихи хонадонҳои кишоварзи русто, ташхиси маконҳои интишори муҳочирин ва роҳҳои доҳилии муҳочирият, таърихгузории таъсиси минтақаҳои аҳолинишин, густариши ин минтақаҳо, ҷузъиёти соҳтори хонавода дар мароҳили мухталиф, равобити ҳешовандӣ бо мардумони бумӣ, дараҷаи пойдории сукунат дар маконҳои ҷадид ва таносуби рушди табиӣ ва механикӣ ҷамъият метавонад иттилооти муҳиме барои ҷанбаҳои мухталифи илми таърих дигар.

Антропонимика. Антропонимика - илм дар бораи номҳои шахсӣ дар таҳқиқи таърих, ба ҳусус барои омузиши сарнавишти шахсиятҳо кумак менамояд. Аз ин рӯ аҳамияти антропонимика барои насабшиносӣ бузург аст. Дар бораи муайян намудани шахсиятҳои ҳамном, ки инҳо як шахсанд ва ё ду шахс, инчунин дар бораи як шахс, ки бо ном ва номи хонаводагии гуногун зикр мешавад, дар баробари насабшиносӣ саволе мегузорад, ки чи тавр бояд онро мушахҳас кард. Дар замина антропонимика ба насабшиносӣ кумак ҳоҷад

бард. Бе тасаввуротхой комил дар бораи низоми антропонимика наметавон бо муваффакият насабшиносиро пеш бурд. Дар зимн барои таърихнигор антропонимика роҳҳои нави омӯзишро мекушояд. Пеш ба замон бояд замон, макони таваллуд ва зист, инчунин Никоми он шахсияти мавриди омӯзиш дар ҷамъият аз ғарбашмаҳо мушаххас шавад. Баъд аз ин метавон дар борон ин ва ё он шахсияти таърихӣ хулоса баровард. Мисталан муҳочирати мардум ҳам бо такя ба маълумотҳои антропонимикий омӯхта мешавад. Дар нафасати худ сатҳи омӯхтани насабҳо метавонад антропонимикаро ба иштибоҳ дучор кунад, мисли фарғомӯш кардани таърих ва ҷуғрофиё дар таҳқиқотҳои антропонимикий. Насабшиносӣ ва антропонимика бо ҳам робитай ногусастаний доранд ва танҳо мувофиқ нафасатни маълумотҳои онҳо метавонад ба таърихнигор ва забоншинос кумак намояд, то дар баҳис аз ин илмҳо пажӯҳиш анҷом диҳад.

Сиккашиносӣ. Дар байни ёдгориҳои моддии насабшиносӣ сиккаҳо низ доҳил мешаванд, ки ин притоботи сиккашиносиро бо насабшиносӣ муайян мекунанд. Сиккашиноси австриягӣ А.Люшин фон Шенрейт насабшиносиро яке аз илмҳои муҳими ғаррасон ҳисобидааст, ки сиккашиносӣ ба он такя меинанд. Дар ҳақиқат муайян кардани сиккаҳо бидуни маълумотҳои насабшиносӣ ва пеш аз ҳама бе ҷадвали насабшиносӣ мушкил аст. Аҳамияти насабшиносӣ ба ҳангоми хулосаи ҷамъастӣ баровардан ба маводҳои ғарбӣ сиккашиносӣ ва табақабандии он бештар ба ғарб мерасад. Дар ибтидои рушди сиккашиносӣ барои табақабандии сиккаҳо ахбори сарчашмаҳои таърихӣ меистоданд. Ҷадвалҳои насабшиносӣ бар афкори сиккашиносҳо, ки барои муайян кардан ва табақабандии сиккаҳо машғул буданд, низ бетаъсир

намонданд. Бояд гуфт, ки на дар ҳамаи сиккаҳои асримиёнагӣ таъриҳ, ҷои зарб шудан ва номи ҳоким навишта шуда буд. Дар бисёре аз сиккаҳо номҳои ҳокимҳои ин ва ё он қишвар ба такрор меомад ва аксаран эҳтимолияти марбут будани сиккаҳо ба ин ва ё он ҳоким муайян карда мешуд. Замоне ки муҳакқики сиккаҳо таърихи зарби онҳоро на танҳо аз рӯи симон зоҳирӣ, ҳамчунин бо дигар далелҳои айнӣ муайян кард, давраи нави ҳамкории мутақобили насабшиносӣ ва сиккашиносӣ оғоз гардид. Усулҳои нави омӯзиши сиккаҳоро олимон ба кор бурда, як теъдод мушоҳидаҳо ва қашфиётҳои ҷолиби насабшиносӣ карданд. Донишманди рус О.И.Смирнова сиккаҳои ёфташуда аз ҳаробаҳои шаҳри Панҷакентро омӯхта, бахши нави таҳқики сиккаҳои сугдиро кор карда баромад. Ин олим тавонист аз рӯи сиккаҳо сулолаи ҳокимон-иҳшидҳои Суғдро тибқи санаҳои ҳукмронии онҳо, ки аз нахустҳокимаш сар мешавад, шакли сугдии номҳоро мушаҳҳас намуда, силсилаи панҷакентии ҳокимонро аз асли VII то нимаи дуюми асли VIII тартиб дид. Дар омӯзиши сиккаҳои Панҷекент О.И.Смирнова таваҷҷуҳи зиёдеро ба нишонҳои авлодии сиккаҳои сугдӣ мабзул дошт, ки ин усули кор ба ҳуло сабарории дақики сиккашиносӣ ва насабшиносӣ ба ў кумак намуданд. Яке аз усулҳои пажӯҳиши насабшиносӣ-сиккашиносӣ иборат аз истифодаи маълумотҳо роҷеъ ба нишонҳои авлодӣ ва гербҳо дар сиккаҳо мебошад. Дар ин қисмати омӯзиш воситаи робитаи байни насабшиносӣ ва сиккашиносӣ гералдика – фан дар бораи омӯзиши нишонҳо (герб) кумак мекунад. Дар асли III пеш аз милод дар сиккаҳои Рим нишонҳои авлодӣ пайдо мешавад. Он замон тибқи одати маъмулбуда дар сиккаҳои Рим номҳои хонаводагии шахсоне, ки ба корҳои сикказаний роҳбарӣ мекарданд,

шар мешуд. Гоҳе касби сикказанӣ аз насл ба насл ба
шар мерасид ва он замон ёдгориҳои нумизматикий дар
шарни наасаби одамони маъмулӣ низ маълумот фароҳам
шавирад. Насаби як идда аз хонадонҳои сикказан дар
Англия, Олмон, Дания ва дигар кишварҳои аврупой,
дар давраҳои муҳталиф зиндагӣ мекарданд,
шависсунт мухаққиқон дар асоси сарчашмаҳои таърихӣ
сиқкаҳо барқарор шудаанд. Сиқкаҳо на танҳо
муромилот ва савдо дар асрҳои миёна буданд,
шарни гурӯҳи сиқкаҳо чун ёдгориҳое низ ба назар
мерасанд, ки сарчашмаи муҳиме барои омӯзиши наасаб
шависат мекунанд. Масалан, дар Русия ва Аврупо
сиқкаҳои шуқрагиро ба ифтиҳори аруси ҳокимон,
шаваллуди шоҳзодаҳо ва гайра низ мебароварданд, ки
шар онҳо тасвири ҳокимон ва катибаҳои муфассал ба
шар мерасад. Дар сиқкаҳои саксонӣ аксаран тасвир ва
номи 4-5 бародароне, ки ҳамзамон ҳоким будаанд, дода
мешуд. Дар сиқкаҳои баъд аз марғӣ, ки дар қисматҳои
муҳталифи Аврупои Фарбӣ ва Марказӣ бароварда
мешуд, на танҳо санаи марги ҳоким зикр мешуд, балки
руи таваллуд, санаи ба таҳт нишастан ва таърихи
арусии он низ дар онҳо китобат мегардид. Муносибатҳои
мутақобили наасабшиносӣ ва
сиқкашиносӣ дар ташаккули таърихии онҳо барои
амалигар аҳамияти муҳим доштааст. Ба ин сабаб
бисёре аз сиқкашиносони маъруф ҳамзамон
мунихассисони варзидаи соҳаи наасабшиносӣ ба ҳисоб
мерафтанд. Чунин шахсон Герман Гроте (1802-1895)
тартибдиҳандай ҷадвали наасабҳо барои гарби
аримиёнагӣ ва Стенли Лен Пул (1854-1931) ва Эдуард
Цамбаур (вафот 1947) – муаллифони маълумотномаҳои
наасиб барои кишварҳои Шарқ ва дигарон буданд.

Равоншиносии иҷтимоӣ. Дар мувофиқат бо дигар
штитлоот арқом ва ҳақоиқи наасабшиносӣ роҳро барои

таҳқиқоти иҷтимоӣ-равонӣ ва баррасии афкори умумӣ мекушояд.

Демографияи таърихӣ. Дар демографияи солҳои 50-уми садаи гузашта аз тарафи муҳаққиқони фаронсавӣ усули «барқароркуни таърихи хонавода» бар асоси таҳлили арқом ва дaloили насабӣ коркард шуд. Баррасии маводи демографӣ сабаби беҳбудбахши ба таҳияи ҷадвали насабҳо гардид. Дар пажӯҳишҳои насабшиносӣ чунин паҳлухоеро мисли тӯли умри аъзои хонадон, аз он ҷумла дар муқоиса бо қаламрави ҳос ва давраи муайян метавон матраҳ кард.

Ҷуғрофиёи таърихӣ. Ҳангоми мутолеа ва омӯзиши таърихи муҳоҷирон ҷанбаҳои демографӣ, иҷтимоӣ ва албатта насабии таърихи муҳоҷирон дар тӯли ҷандии насл баррасӣ мегардад.

Экологияи таърихӣ. Муҳите, ки инсонро иҳота карда аст, бисёрсоҳа мебошад. Муносибат бо насабшиносӣ ҷӯнин масоиле, мисли таъсири фаъолиятҳои иқтисодии хонавода ва аъзои вай ба муҳити зистро дар бар мегирад. Бахши муҳиме аз таҳқиқот метавонад рафторҳои зистмуҳитӣ ва огоҳиҳои зистмуҳитиро, мисли муносибат бо табиат, бо замин ва бо ҷангал, ки аз насл ба насл интиқол мейёбад, фаро гирад. Ин тарафро низ ба унвони бахше аз баррасии суннатҳои аҷдодӣ ва сатҳи фарҳангӣ бояд фаҳмид. Яке дигар аз ҷанбаҳои таҳқиқот таъсири муҳиг ба саломатии аъзои хонавода ва дар ташаккули масруфиятҳои онҳо мебошад. Бо ишора ба ин ҷанбаҳо насабшиносӣ фурсате барои ширкат дар қашфи равобити хонадонҳо ва намояндагони алоҳидаи он бо табиат аз назари таҳаввули муҳити табиӣ дар манзари фарҳангӣ ва ҳифзи муҳити зисти табиӣ дорад.

Биографика ва просопография. Биографика – илмест байни фаннӣ, ки барои ҳаллу фасли масоиле, ки

төрихнигорӣ, сарчашмашиносӣ, ҷанбаҳои ғизоии ва методии омӯзиш ва такмили савонеҳи шаҳсиятҳои таъриҳӣ, сиёсӣ иртибот доранд, шудааст. Мавзӯи омӯзиши биографика ва ғизошиносӣ дар баъзе ҷиҳот ҳамсон аст. Ҳисториография ин омӯзиши зиндагиномаи дастаҷамъӣ мубошиса, созмон ва ширкатҳоро карда, бояд зиндагинома ва робитаҳои насабии ошкор созад ва аз тариқи зиндагиномаҳои ғизоҷамъӣ кӯшиши дарки соҳтори иҷтимоӣ, маноферь шугли онҳоро намояд.

Хуқуқ ва таърихи хуқуқ. Дар меъёрҳои хуқуқӣ ғизоми инсон, вазоиф ва рафтори ў вобаста ба он ғизоми хешовандӣ, ки вучуд дорад, эълон шудааст. **Хуқуқ**, ки аз тарафи давлат қобили иҷро ва иҷозат дода шудааст, низ нараб ва равобити хешовандиро мадди мегирад.

Генетика. Усули насабшиносӣ яке аз равишҳои дар омӯзиши генетикаи инсон мебошад. Генетика воқеие на танҳо барои таҳқиқи бемориҳои ирсӣ дорад, балки барои пажӯҳиши равобити хешовандии фрорд ва баррасии фарзияҳои таърихии насабҳо фазо муддӣ мекунад. Маълумотҳои генетикиӣ, огоҳӣ аз ғизонини варосат ва дар навбати худ тасаввуротҳоро дар бораи қонунмандиҳои насабӣ саҳҳ мегардонад. Генетика теъдоди воқеии аҷдоди инсонро равшан мекунад. Варосати инсон ҳамай аз 24 хромосома мулӣян мешавад, ки ў аз падар ва модар ба ирс метирад. Пас инсон наметавонад беш аз 48 аҷдоди «муассир» дошта бошад. Аммо имрӯз ҳақиқат ин аст, ки илм ҳанӯз қодир ба ташхиси ҷадди инсон аз миёни ин ҳама аҷдоди мардум нест. Дар партави ин омӯзиши варосат аз тарафи мард таваҷҷуҳи хоссе ба худ метирад, зеро аз он ҷое ки маълум шудааст, фақат як

хромосома, ки таъйинкунандаи чинси нар аст, дар ҳамм мавридҳо аз падар ба писар интиқол меёбад. Бинобар ин ҳар мард ҳадди ақал як хромосомаро аз ҷадди худ би ирс мегирад.

Ҳамчунин натоиҷи бадастомада аз насаబшиносӣ мавзӯъ ва асоси бисёре аз масъалаҳои ҷомеашиносӣ, (монанди равобити маслиҳатомез байни ақшори ҷомеа ва муносибати як қишири ҷомеа бо қишири дигари он), равоншиносӣ (монанди рушди рӯхия ва аҳлоқи вижӣ дар қолаби таҳқир ё тафоҳур) ва ҳатто ҳуқуқӣ ва фикҳӣ (монанди баҳрамандӣ аз байтулмомл ё таъмини ҳуқуқи иҷтимоӣ) низ мебошад.

УСЛУВ ВА САРЧАШМАИ ТАРТИБ ДОДАНИ НАСАБНОМАҲО

Дар ташаккули насабшиносӣ ҳамчун фанни ғарбии таърих услуби таҳия ва тартиб додани ғарбӣ ва ҷадвали насабҳо, ки чун воситаи аёйи хидмат ҳамонӣ буд, ниҳоят муҳим аст. Инчунин табақабандии ғарбӣ ва ҷадвали насабҳо омӯзиши робитай ғарбӣ табории онҳоро осон мегардонад. Чигунации ғарбӣ додани ҷадвал ва рӯйхати насабҳо бо анвои ғарбӣ доштани хонадонҳо вобастагӣ дорад.

Ҳар фард метавонад насабномаи худро то ҳафт ғиззӣ газим кунад, ки ҳар чи қадимтар рафт ҳамон ғарбӣ шумораи ниёғон рӯ ба коҳиш меравад.

Дар садаҳои миёна насабнигории исломӣ бар мабсуси услугуб ва ё равиши мушаҷҷар (дараҳтдор) ва мабсусут (шарҳу баст дода шуда) навишта мешуданд. Шеълоҳи мушаҷҷар номи худро аз он ҷо гирифтааст, ин дар ин услуби насабнигорӣ ҳама шахсиятҳои як синнила дар шоҳаҳои аслий ва фаръӣ ба сурати дараҳт мабонӣ дода мешуданд. Он шабехи дараҳтест, ки рӯи ғарбӣ устувор ва шоҳу баргаш чун шоҳу барги дараҳт, мева, решаш низ монанди тана, решаш ва меваи дараҳт аст. Аввалин касе, ки дар Эронзамин услуби мушаҷҷарро истифода кардааст, Абӯалӣ ибни Сино (миноҳта шуда ва аввалин возеъи арабии онро котиби ғалифаи Умавӣ – Абдулмалик ибни Марвон (солҳои 685-705) доистаанд, ки ҳангоми нақли девонӣ ғарбӣ румӣ ба забони арабӣ аз ин равиш истифода кардааст.

Дар услуби мабсуст қитобҳои бисёре навишта шуданд ва хеле зудтар аз услуби мушаҷҷар дар арсаи насабнигорӣ рух намуда, бо аввалин таълифоти насабномаҳо қарин аст. Дар услуби мабсуст аз қадимитарин ё болотарин ниё ва падарбузург оғоз ва фарзандони уро зикр мекунанд. Пас аз он аз яке аз

фарзандон оғоз карда, агар дорои фарзандон бошад. Онҳоро зикр мекунанд. Пас аз итмоми фарзандони фарзанди аввал, ба суроги фарзанди дигар рафта, ба ҳамин тартиб ба зикри тамоми фарзандони бародарон мепардозанд. Пас аз итмоми он суроги насли баъдӣ аз фарзанди аввалий рафта, фарзанди пас аз фарзандро зикр мекунанд ва ин корро то чое, ки меҳоҳанд, идома медиҳанд. Ҳангоми зикри ҳар як аз ин афрод ба ахбор, ашъор, тавзеҳоту алқоб, ки дар мавриди онон вучуд дорад, низ мепардозанд.

Тафовути умдаи услуби мушаҷҷар ва мабсут иш аст, ки дар мушаҷҷар баррасӣ аз поён (чадид) ба болост, яъне аз наберагон ба самти ниё мераванд ва писар бар падар муқаддам шуда, қабл аз падар зикр мешавад. Аммо дар услуби мабсут аз ниё ба наберагон мерасанд ва зикри падар бар писар муқаддам аст.

Дар насабноманигории асрҳои миёна чӣ дар услуби мушаҷҷар ва чӣ дар услуби мабсут истилоҳоти виже ба кор мебурданд, ки төъдоде аз ин истилоҳот иборатанд аз: саҳеху-н-насаб, мақбулу-н-насаб, машҳуру-н-насаб, мардуду-н-насаб, мунқариз, аннозила ва гайра.

Яке аз муҳаққиқони рус П.В.Хавский хати хешутабориро аз:

- 1) робитаи заношавҳарӣ;
- 2) хати суудӣ ва нузулий;
- 3) иловагӣ ё фаръӣ – дараҷа ва пушт иборат медонист.¹

Дар тартиб додан ва табақабандии насабҳо истилоҳҳоти хати суудӣ ва ё болораванда ва хати нузулий ё пойинраванда ба кор гирифта мешавад. Насабномаи суудӣ, ки дар бораи куллияи ниёғони падарӣ ва модарии як фард пайҷӯй мекунад ва дигаре насабномаи нузулий, ки куллияи мардон ва занонеро, ки

¹ История и генеалогия. М., 1977. С.64.

ниёгони муштарак ҳастанд, мавриди мутолеа
корор медиҳад.

Зери мафҳуми хати суудӣ аҷдодони пешгузашта,
ба дараҷа ва пушти 1) падару модар, 2) бобо ва
бобо, 3) бобокалон ва бибикалон чудо мешуд, дар
шараст. Насли ин аҷдодон, ки бо хати суудӣ бо ҳам
мөнайванданд, бо хати иловагӣ ё фаръӣ зикр мешаванд.
Мафҳуми хати нузулӣ бошад фарзандон, наберагон ва
наберагонро дар назар дорад. Ҳар дараҷа дар навбати
худ ба ду пушт чудо мешавад – мардона (писар,
ибералисар) ва занона (духтар ва наберадухтар).

Дар насабномаи суудӣ на танҳо дар бораи
майвандҳои хешовандӣ аз ҷониби падарро метолеа
мекунанд, балки дар бораи куллияи аҷдоди модарӣ низ
кошишу баррасӣ мепардозанд. Инҳо маҷмӯаи
нишони як фард дар наслҳои гуногун ҳастанд, ки ба
сурати феҳристҳое танзим ва ироа мешаванд. Ҳар фард
дорон як падару як модар, ҷаҳор падарбузург ва
модарбузург, ҳашт ҷадди модарӣ ва падарӣ, шонздаҳ
нишарҷад ва модарҷад мебошад, ки афзоиши ин арқом
ба сурати ҳандасӣ анҷом мепазирад.

Дар тартиб додани рӯйхат ва ҷадвали насаб аз се
туруҳи сарчашмаҳо коргирифтаанд:

1) сарчашмаҳои шифоҳӣ (ривоят ва қиссаҳо, ки
дар сарнавишти хонадон аҳамияти маҳсус дорад);

2) аҷнос (чинсҳо) (сиккаҳо, катибаҳои болои
қибрҳо, нишонҳо ва гайра);

3) сарчашмаҳои ҳаттӣ.

Сарчашмаҳои ҳаттӣ дар навбати худ боз ба се
нишон ҷудо мешаванд:

1) санадҳои расмӣ (хучҷатҳои давлатӣ, санади
таваллуд ва вафот, санади хидматӣ);

2) сарчашмаҳои таъриҳӣ;

3) санадҳои хонаводагӣ (ёддоштҳо, қайдҳо,
номаҳо).

Бо ин услуб таҳия намудани насабномаҳо дар гузашта пеш аз ҳама барои барҳӯрдор шудан аз мақоме, ки он хонадон дар ҷомеаи гузашта дошт ва инчунин тақсими мерос байни аҳли хонадон вобаста буд.

СОХТОРИ НАСАБНОМАҲО

Дар ҷомеаи гузашта насабнома ин санаде буд, ки ба мерос расидани ин ва ё он шахсро ба мақоме муайян мекард. Пеш аз ҳама шоҳон, сultonҳо, амирон, ки ба шоҳӣ, салтанат ва ё амири расидани онҳо меросӣ буд, насабномаи худро омода мекарданд ва дар зери он қозиён ва муфтиён муҳри худро мегузоштанд. Дар ҳамон як санад ҳар касе, ки аз он хонадон баъдан таваллуд мешуд, номи худро менавишт. Маъмулан охирин насабномаҳоро холӣ мегузоштанд, то номҳои нав дар онҷо навишта шаванд. Ба ин далел вакте ба насабномаҳо таваҷҷӯҳ мешавад, чанд сана, чанд ҳат ва чанд муҳр ба назар мерасад ва ин далел бар он аст, ки намояндагони ин хонадони соҳибшаҳара усули кор бо насабномаи хешро риоя кардаанд.

Насабномае, ки ба тартиби таъриҳӣ ба тариқи пай дар пай тамоми пушти инсонро аз Одам шурӯъ карда, то кунун дошта бошад мавҷуд нест. Дар Таврот аз Одам то пайғамбар Нӯҳ номи пайғамбарон силсила ба силсила омадааст. Дар ривојтҳои мазҳабӣ гуфта мешавад, ки Худованд Одамро аз гил оғарид ва дар тани он ҷон дамонд. Аз қабурғаи рости ӯ Ҳавворо оғарид. Ва Ҳавво ҳар соле як писар ва як духтар ба дунё меовард. Писари аввалро ба духтари дуюм ва писари дувумро ба духтари аввали ба шавҳар медоданд, то насли инсонро зиёд намоянд ва замоне ки Одам ҳазор сол дошт, теъоди кавми инсон ба 40 ҳазор нафар расида буд. Тибқи ривоёти мазҳабӣ яке аз писарони Одам пайғамбар Шис буд, писари Шис Анӯш, писари Анӯш Кинон, писари Кинон Махлобид (Мехоил), аз

Мақлобид Бард ва аз Бард пайғамбар Идрис ва аз Илрис пайғамбар Ламак ва аз Ламак пайғамбар Нұх ва аз Нұх се писар: Сом, Ҳом ва Ёғас ба дунё омадаанд.¹ Табарій зикр мекунад, ки «баъзе насабиносони порсй инишонтаанд, ки Ушқанғшоҳи Пешдод, ҳамон Мақлоил аст ва Сиёмак ҳамон Ануш падари Қайон аст ва Мишо ҳамон Шис падари Ануш ва Каюмарс Одим аст».²

Дар замони пайғамбар Нұх аз ҷониби фарзандони писон қонунҳои худовандӣ риоя намешаванд, аз мазҳаб бармегарданд ва Ҳудованд ба газаб омада, тӯфонеро ба замин мефиристад ва дар асари ин тӯфон танҳо Нұх ва се писари ўзини онҳо дар киштии Нұх менишинанд ша наҷот меёбанд. Бар асоси ин ривоятҳои мазҳабӣ насли баъдии инсоният аз ин се фарзанди Нұх ба вучуд омадаанд.

Дар «Таърихи Табарій» зикр мешавад, ки «аз Сом араб ва аҷам омаданд ва сафедрӯёну пайғамбарон ва икмардон. Ва аз Ҳом сиёҳон ва ҳабаш ва зангиён ва синдуён ва кофарон ва фиръавнон ва маликон ва ситамкорон. Ва аз Ёғас турк омад ва сақлоб ва яъчӯҷ ша маъчӯҷ ва касоне, ки андар эшон хайр нест. Ва Нұх бимурд ва он насли ин се писарон ба ҷаҳон андар бинароканданд».³

НАВЪИ НАСАБНОМАҲО

Насабномаҳоро метавон ба ду навъ ҷудо кард:
Насабномаи интисобӣ (насабӣ) ва насабномаи иктисобӣ (қасбӣ).

¹ Абӯалий Муҳаммад ибни Муҳаммади Балъами. Таърихи Табарій. Ҷо муқаддима ва тавзехоти М.Умаров ва Ф.Бобоев. Ҷ.1. Техрон, 1980. С.54-57, 77.

² Муҳаммад ибни Ҷарири Табарій. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.107.

³ Ҳамон чо. С.77.

Насабномаи интисобӣ. Дарки моҳияти ифтихори аҷдодӣ ва бо низоми муайян сабт намудан ва ба насли пасоянд ба мерос мондани ному насабу ҷумла корҳои шоистаи аҷдоди худ танҳо марбути мардуми соҳибтарҳанг аст. Табарӣ хеле ҷолиб фармудааст, ки «сихҳати таъриҳро аз муддати умри шоҳони Эрон тавон шинохт».¹ Ин нуқтаи назарро Саолибӣ тақвият дода менависад, ки «таърихи ҷаҳон дар бораи подшоҳони Эрон осонтар, равшантар ва дурахшонгар аз дигар шоҳони гетӣ аст, зоро дониста нест, ки миллати дигаре ҷуз порсиён подшоҳии фарогир ва пайваста ва ҳамвора подшоҳоне дошта бошанд, ки кори ононро сомон медодаанд».²

Аввалин насабномаҳои то исломӣ бо ҳати қадимаи меҳӣ дар кӯҳпораҳои Ҳамадон дар мавзеи, ки имрӯз бо номи Аббособод ёд мешавад ва дар маҳалле бо номи Ганҷнома қанда шуда, аз даврони ҳукумати Дориюши Ҳаҳоманишӣ ва писари ӯ Ҳушоёршо то қунун ба ёдгор мондааст. Дар ин санад илова бар тасдиқ кардани Дориуш ва Ҳушоёршо чун шоҳи сарзамиҳои бузург аз насаби онҳо низ зикр рафтааст: «Худои бузург аст Аҳурамаздо, ки ин заминро оғарид, ки он осмонро оғарид, ки мард (инсон)-ро оғарид, ки шодӣ барои мардумро оғарид, ки Дориушро шоҳ кард, шоҳе аз бисёрий, фармонравое аз бисёрий. Манам Дориуш, шоҳи бузург, шоҳи шоҳон, шоҳи сарзамиҳои бузурги дурдаст, писари Виштоспи Ҳаҳоманишӣ».

Катибаи Ҳушоёршо дар паҳлӯи катибаи падараш дар кӯҳ қанда шудааст ва матни он чунин аст: «Худои бузург аст Аҳурамаздо, ки ин заминро оғарид, ки он осмонро оғарид, ки мард (инсон)-ро оғарид, ки шодӣ барои мардумро оғарид, ки Ҳушоёршоро шоҳ кард,

¹ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриҳу-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.349.

² Саолибӣ. Шоҳнома. С.41.

аз бисёй, фармонравое аз бисёй. Манам
шохондо, шохи бузург, шохи шоҳон, шохи
бузурги дурдаст, писари Дориющи
номанишӣ».

Насабномаҳо дар аҳди то ислом дар пӯсти
шохондо, пӯсти дарахтон, коғази аълосифат низ
шавинта мешуд.

Пешдодиён

Дар бахши насабномаи интисобӣ мо аз таърихи
шоҳиншоҳии Эронзамин, ки аз Пешдодиён оғоз меёбад
то дигар силсилаҳои он ба тариқи муҳтасар маълумот
меномем. Ба таъкиди Табарӣ «дигар ақвом ба ҷуз
порсӣн таърихи мушаҳҳас надоранд, ки ба рӯзгори
ҳадиму ҷадид подшоҳии пайваста надоштанд, ки бинои
тирих бар он ва рӯзгори мулукашон тавон ниҳод».¹

Дар ваҷҳи тасмияи вожаи «пешдод» Табарӣ
менависад, ки Пешдодиён аввалин кас буданд, ки
онкому худуд ниҳоданд ва лақаб аз он гирифтанд ва
Пешдод номида шуданд ва «нахустин касе, ки бо адлу
хукумат кард, ки «пеш» дар порсӣ ба маънии аввал
аст ва «дод» ба маънии адл».²

«Пешдодиён.-менависад А.Берунӣ,-касоне буданд,
ки ҳама заминро молик шуданду шаҳрҳое барпо
намуданд ва маъданҳоро истиҳроҷ карданд ва усули
саноотро низ ба даст оварданд. Ва дар давраи
фармонравоии худ дар рӯи замин адлу дод намуданд».³

Каюмарс. Дар байни ривоёте, ки дар Эрони
Бостон дар бораи афсонаи оғариниши нахустин инсон
ва аввалин шоҳ нақл шуда, ривоятҳо марбут ба
Пешдодиён аст, ки аз Каюмарс оғоз мешавад. Дар

¹ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук.
Китоби 1. С.228.

² Ҳамон ҷо. С.117.

³ Берунӣ. А. Осору-л-боқия. Душанбе, 1990. С.127.

Авесто чандин бор аз Каюмарс ёд шуда, аз ӯ ба унвон аввалин подшоҳ дар ҷаҳон ва низ нахустин башар ном рафтааст.

Пешдодиён бо Каюмарс даҳ нафар буданд. Ӯ қавли Ҳамзай Исфаҳонӣ муддати подшоҳии онҳо 2470 сол, ба ривояти Баҳромшоҳ ибни Мардоншоҳ 2734 сол ва ба ривояти Ҳамдуллоҳи Муставғӣ 2450 сол будааст. Бар асоси китоби «Мұчмал-т-таворих ва-л-қисас» дар насаби Каюмарс дар сарчашмаҳо ихтилоф бисёр аст.

Баъзе муаррихин ба ин назаранд, ки Каюмарс аввалин насли ачдоди Одам аст ва баъзе таърихнигорон гуфтаанд, ки Ҷинон ибни Анӯш Каюмарс аст.¹ «Гурӯҳони Аҷам гӯянд, ки (Каюмарс) ин аст, ки Одам гӯянд ва ҳалқ аз ӯст. Ва ӯро Гилшоҳ ҳондандӣ, ки аз гил оваридааст ва бар гил подшоҳӣ кард. Ва ҷуфти ӯ Яқда, ки Ҳавво ҳонанд, ҳам аз он гил оварид».² «Аммо эрониён инсони аввалинро Каюмарс мегӯянд ва лақаби он Кӯшоҳ аст, яъне подшоҳи кӯҳ. Ва баъзе ҳам гуфтанд Гилшоҳ, яъне подшоҳи гил, зеро дар он вакът ҳеч кас набуд. Ва низ гуфтанд, ки маънои Каюмарс – шахси зинда аст».³

Бино ба ривояти Саолибӣ Каюмарс дар кӯҳҳо зиндагӣ мекардааст. «Чӣ дар он рӯзгорон дар рӯи замин коҳе ва соҳтмоне набудааст ва барои ҳамин ба ӯ Гаршоҳ, яъне подшоҳи кӯҳ мегуфтаанд. Зеро «гар» дар порсӣ ба маънои кӯҳ аст».⁴

Аз ривоятҳое, ки дар осори Ҳамзай Исфаҳонӣ, дар асари Берунӣ «Осору-л-боқия», дар асари Масъудӣ «Мурӯҷу-з-заҳаб», Табарӣ ва дигар сарчашмаҳои таърихӣ оварда шудааст, дар бораи Каюмарс ва писару дұхтари дугоники ӯ Мишо ва Мишона нақл мекунад.

¹ Абуалӣ Мұхаммад ибни Мұхаммади Бальзамӣ. Таърихи Табарӣ. С.58.

² Ҳамон ҷо. С.57-58.

³ Берунӣ А. Осору-л-боқия. С.123.

⁴ Саолибӣ. Шоҳнома. С.41.

менигород: «Ва порсиён, ки гуфтанд «Каюмарс буд», түянд: Каюмарс писаре бо номи Машй и Машй бо хоҳараш Мишон тизвич кард ва писари Мишо ва Сиёмӣ духтари Машо буданд».¹ «Ва гурӯҳе аз Ачам гуфтанд, ки ва Якда – ҷуфташ Машй ва Машоя буданд».² ба гуфтаи А.Берунӣ «Мишиою Мишона ба Одаму Ҳавво ҳастанд... ва баъзе Милҳӣ ва Ҳодимина түянд, ваде маҷуси Хоразм Мишо ва Мардона Мард ва Мардона меҳонад».³

Аз Мишо ва Мишона тибқи аксари ривоятҳо дар 50 сол⁴ 18 фарзанд ба дунё омад. Каюмарс чун ҷонурд, ҷаҳон 94 сол бе подшоҳ монд.

Бар асоси ин ривоятҳо Каюмарс чил сол подшоҳӣ ҳазор сол умр дидааст. Аммо дар «Мучмал-табориҳ ва-л-қисас» омадаст, ки Каюмарс дусаду ҷонду ҷаҳор сол умр дида.

Ба ақидаи таърихнависони дигар Амин ибни Сом ибни Нӯҳ Каюмарс аст. Дар «Равзату-лиф» зикр шудааст, ки Каюмарс писари Сом ибни Нӯҳ аст.

Дар «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ омадааст:

Нахустин ҳадиве, ки кишвар кушуд,
Сари подшоҳон Каюмарс буд.

Ҳушанг. Тибқи ривоятҳои «Шоҳнома» Ҳушанг шоҳи Эронзамин аст. Бинобар ривояти яштҳои Абуло Ҳушанг писари Каюмарс ва ба ривояти дигаре Ҳушанг фарзанди Сиёмак⁵ писари калонии Каюмарс

Муҳиммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Ҷитоби I. Баргардонкунандай матн аз форсӣ ба кирилӣ Н.Рахматуллоҳ. Душанбе, 2014. С.105-106.

Абуалӣ Муҳаммад ибни Муҳаммади Бальзамӣ. Таърихи Табарӣ. Ҷ.1. С.58.

Берунӣ А. Осору-л-боқия. С.124.

Ҳамон ҷо. С.125.

Саодибӣ. Шоҳнома. С.42; Берунӣ А. Осору-л-боқия. С.125.

^{аст}, ки дар чанг бо девон күшта шуд. Пайдоиши оташ, ^{аҳлий} ё ром кардани ҳайвонҳо, истифода аз пӯсти онҳо ^{дар} замони Ҳушанг ба вучуд омадааст. Ҳушанг ^{нахустин} касест, ки соҳтмон соҳт ва ба шаҳрсозӣ рӯй ^{овард}. «Ӯ нахустин касе аст, ки оҳан аз замин бадар ^{овард} ва аз он абзорҳо соҳт ва чунон кард, ки мардумон ^а обҳо баҳра баргирифтанд».¹

Маркази фармонравоии Ҳушанг шаҳри Истаҳр-Черози имрӯза буд. Табарӣ муддати салтанати Ҳушангро панҷсад сол овардааст, vale аксари ӯмарриҳон салтанати ӯро чил сол ва умрашро панҷсад сол медонанд.

Таҳмурас писари Ҳушанг аст. Бино ба ривояти Саолибӣ чун Ҳушанг вафот ёфт, «чаҳон сесад сол бе подшоҳ бимонд, то ин ки Таҳмурас аз хонадони ӯ баромад ва ба шоҳӣ расид. Таҳмурас дар зебой ва Ҳушбахтии худододӣ, монанди Каюмарс буд ва ин Ҳамон аст, ки дар форсӣ ба он «ফарри эзидӣ» мегӯянд. аҳмурас покии фариштагон, равиши паёмбарон ва ӯкуҳи шоҳонро якҷо дар худ дошт».²

Аз он ҷо, ки Таҳмурас бо девон ҷангига, онҳоро Ҳасир карда ва күшта, ӯро Таҳмураси девбанд мегӯянд. Саолибӣ менависад, ки «ҷандон бар дев чира шуд, ки ба ӯпушти ӯ барнишаст ва дар сарзамиҳои наздик ё Ҳаронаҳои дур бигардид. Аз ин ҷост, ки эрониён Таҳмурасро ба ҳоли саворӣ бар дев дар навиштаҳои Ҳоҳҳо ва коргоҳҳои худ нигоргари мекунанд».³

Бар асоси маъҳазҳои паҳлавӣ ҳат ва пайдоиши Ҳиро ба Таҳмурас нисбат додаанд. «Низ гӯянд ӯ нахустин касе аст, ки ба паҳлавӣ чиз навишт».⁴

¹ Саолибӣ. Шоҳнома. С.42.

² Ҳамон ҷо. С.44.

³ Ҳамон ҷо. С.44.

⁴ Ҳамон ҷо. С.45.

Тибки ривояти аксари муаррихон рӯза доштан дар замони Таҳмурас ба ҳукми суннат даромадааст. Сибаби ин аз он иборат буд, ки қаҳтии сахте дар миёни мирадум ба вучуд меояд ва Таҳтмурас ба ҳоли мардум ғархмаш омада, фармон дод, ки сарватмандон танҳо шом хӯранд ва рӯзона хӯрок нахӯрда, онро ба мирадуми бечора бидиҳанд. Табарӣ ривоят мекунад, ки Таҳмурас «подшоҳи шоиста буд ва бо раият меҳрубон буд ва Шопури Форсро бунёд кард ва дар он мақар гирифт... Вай аввал кас буд, ки аз пашму мӯй пӯшиш ва ғириши гирифт. Ва аввал кас буд, ки аз асбу астар ва ҳар ороиши подшоҳӣ кард ва бигуфт, то сагонро барои шиноҳбонӣ ва ҳифзи гала аз дарандагон ва барои ширкор ба кор гиранд. Ва ба форсӣ чиз навишт ва дар нахустин подшоҳии вай буд, ки асб падид омад».¹

Аксари муаррихон бар ин ақидаанд, ки муддати умри Таҳмурас ҳаштсад сол ва даврони подшоҳии вай 10 сол буда, шаҳрҳои Кӯҳандизи Марв, Омул, Табаристон ва Исфаҳонро дар замони ў бино кардаанд.

Чамшед. Ў писари Таҳмурас мебошад, vale ба ривояте ўро бародари Таҳмурас ва писари Вевангаҳон мелонанд.²

Даврони салтанати Чамшед асри тиллоии таърихи Эронзамин аст. Номи Чамшед дар хотҷо дар шифоҳои 5, 9, 13, 15, 17, 19 зикр мешавад. Дар ривоятҳои маҳабии эронӣ омадааст, ки Чамшед дар болои кӯҳи Айбурз ишиёниш карда, аз Худованд хостори аз байн бурдани марг мешавад. Дар аксари таъриҳҳо, аз ҷумла дар «Таърихи Байҳакӣ» даврони подшоҳии Чамшед шифоҳад сол зикр шудааст ва муддати умраш ҳазор сол аст. Аммо Табарӣ менависад, ки «Баъзеҳо шифоҳитаанд, ки подшоҳии Ҷам ҳафтсаду шонздаҳ

¹ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Қитоби I. С.120.

² Ҳамон ҷо. С.122.

солу чаҳор моҳу бист рӯз буд».¹ Тибқи ривояти «Мұчмал-т-таворих» номи ӯ Чам буд ва чун бисёр зебо буд, уро Чамшед гуфтанд. Табарӣ зикр мекунад, ки «маънни «шед» ба назди онҳо (порсиён) шуоъ бошад Ӯро ба сабаби чамолаш чунин лақаб доданд».²

Ба андешаи аксари таърихнигорон Чамшед нахустин касест, ки илми тибро оғарида ва дар беҳдоши мардум кӯшиш кард. Ӯ гармоба ё ҳаммомро ба мардум ёд дод, аввалин касест, ки роҳҳо ва ҷодаҳоро дуруст кард Ӯ шароби ангуурро дар даврони ӯ таҳия карданд.

Бино ба ривояти Саолибӣ Чамшед мардумро ба радаҳо чудо кард: «радаи лашқариён, ки лифоъкунаандаз шарафу родӣ бошанд ва радаи донишмандон, ки ба дониши дину дониши тан пой варзанд ва радаи нависандагон ва шуморгарон ва бозоргонон ва пешаварон. Онгоҳ фармон дод, ки ҳар радае ба кори боястай хеш пардозад ва аз марзу андозаи худ дарнагузарад».³

Гардезӣ менависад, ки ӯ назди Худованд дуо кард, то Худованд гаромову сармо, бемориву маргро аз мардумон бигирад. Худованд аз некусиратии вай дуояшро мустаҷоб кард ва сесад сол ин оғатҳо аз мардумон бардошта шуд. Чамшед ба шукргузорин мустаҷоби дуоҳояш ҷашни Наврӯзро бисоҳт.⁴ Ривоятҳои асотирий аз Табарӣ, Саолибӣ ва Гардезӣ аз Чамшед аст, ки мутаносибан менависанд: «Ва аз соли дувисту панҷоҳум то соли сесаду понздаҳум (манзураш соли подшоҳии Чамшед) шаётинро ба сангбуррию

¹ Мұхаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук Китоби I. С.123.

² Ҳамон ҷо. С.122.

³ Саолибӣ. Шоҳнома. С.46.

⁴ Абӯсаъид Абулҳай ибни Заҳҳок ибни Маҳмуди Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 36. Тахия ва нашри электроник Алиризо Кайёни. Мунтасиршуда дар торнамои www.TARIKHFA.COM (минбаъд Гардезӣ Зайну-л-аҳбор)

тириштарошӣ ва гачпазӣ гирифт ва бигуфт, то бо гачу
ти гил бинову ҳаммом бисозанд ва оҳак дуруст
нишанд ва аз дарёву кӯҳ ва маъдану биёбон ҳама чизҳои
нишанд ва тиллову нуқра ва дигар чизҳои савбшуданӣ
нишанд ва бӯйи хуш ва адвия оранд. Ва дар ҳама ин
ҷониши фармони вай ба кор рафт»;¹ «Чун Ҷам ба
ҷониши ҷаҳон расид ва париву мардум роми ӯ
нишанд, барои онон суханронӣ кард ва гуфт: ман барои
ҷониши, ки Худованд бар ман арzonӣ дошта ва
ҷониши, ки ба ман додаст, подшоҳи шумо шудам, то
ҷониши ободон созам ва мардумро бебиму осуда
нишанд ва дод бигустаронам, диҳиши бисёр кунам ва
ҷониши зинда кунам ва бадиро аз миён бардорам»;²
«Барои фармуд то конҳо кананд ва ҷавҳарҳо берун
нишанд ва ба дарё фурӯ рафтанд ва ғавҳарҳо
нишанд ва ин амал бо мардумон биёмухтанд ва
ҷониши раиг фармуд кардан».³

Бар асоси ривояти Муҳаммад ибни Ҷарири
Табарӣ ва «Шоҳнома» Ҷамшед пас аз фирор аз Захҳок
нишанд ба таври махфӣ дар ноҳияҳои Систон
нишандӣ карда, аз он ҷо духтареро ба занӣ мегирад ва аз
он духтар писаре таваллуд мешавад ва аз он писар
нишанд бронӣ Луҳросӣ, аз ӯ Гаршосп ва аз ӯ Зол ва аз
он Рустам ба дунё меоянд.

Ба қавли Табарӣ, Гарdezӣ ва Балъамӣ Захҳок
нишадро асир гирифта, ба сарашарра ниҳод ва то
нишаду ним кард. Саолибӣ дар ин боб ривояти дигаре
нишад: «Бархе низ бар онанд, ки Захҳок Ҷамро ба
пешни даррандагон афканд, то ӯро бо ҷангӯ дандон
нишад-пора карданд».⁴

1. Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.121-122.

2. Саолибӣ. Шоҳнома. С.46.

3. Гарdezӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 36.

4. Саолибӣ. Шоҳнома. С.48.

Пас аз салтанати Җамшед даврони ҳазорсолаи ҳукумати Аждаҳок ё Захҳоки тозӣ фаро мерасад.

Захҳок. Баъд аз он ки Җамшед даъвои худованӣ кард, «дар гумроҳӣ фурӯ рафт...ва мақоми вай аз равнақу чилва биафтод... Ва Беваросп, ки Захҳок ном гирифт, ин бидонист ва сӯи Җам омад».¹ Аммо Гардезӣ Бевароспро хоҳарзодаи Захҳок гуфтааст: «Неъмат бар вай (Җамшед) завол омад ва хоҳарзодаи Захҳок, ки ӯро Беваросп гуфтандӣ, берун омад ва мамлакати ӯ бигирифт».²

Саолибӣ дар ваҷҳи тасмияи вожаи «беварасп» менависад: «...чун «бевар» дар забони паҳлавӣ ба маъни беш аз сад ҳазор аст, ӯро Беварасп номиданд, зоро ки ӯро беш аз сад ҳазор асб бо зин ва лагому созу барг буда, бар ин поя Беварасп ба маъни дорандай сад ҳазор асп аст».³

Дар маъхазҳои санскрит ва низ дар ведҳо номи Захҳок чун Аждаҳок ёд шуда, ки ин калима ба маъни мор ё аждаҳост. Ривояти ба таҳт нишастани Захҳок дар маъхазҳо чунин омадааст. Чун Җамшед дар охири подшоҳии худ даъвии худой карда, бутҳое ба сурати хеш тарошид ва бинои ситамро ниҳод, мардум ошуфта шуда, ба муҳолифат бархостанд. Дар ин муддат Шаддод ибни Од бародарзодаи худ Захҳоки тозиро бо сипоҳи бисёр ба ҷанги Җамшед фиристод.

Захҳок аслан араб буд, вале бино ба гуфтаи Зардушт наасаби Захҳок бо шаш восита ба Каюмарс мерасад. Аммо ӯро Табарӣ бо ҳафт восита ба Каюмарс пайвандида, чунин зикр мекунад: «Беваросп писари Арвандосп писари Зинков писари Виравшак писари Тоз писари Фарвок писари Сиёмак писари Машо

¹ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.123.

² Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 36.

³ Саолибӣ. Шоҳнома. С.49.

пидари Каюмарс».¹ Ба ривояти Табарӣ Вадак – модари Захҳок духтари Вевангаҳон (ки ба ривояте падари Ҳимид аст) буда аст.²

Гардезӣ насаби Захҳокро аз ин қарор менависад: «Бисароеп писари Арвандасп ибни Забанков ибни Ҳабаришид ибни Боркӣ падари тозиён буд, ибни Фирвол ибни Сиёмак буд».³ Гардезӣ дар чойи дигар менависад, ки «баъзе аз насобон гӯянд ў Захҳок ибни Қайс ибни Алвон ал-Ҳимярӣ буд».⁴ Саолибӣ низ ўро Ҳакҳоки Ҳимярӣ ном бурда,⁵ падарашро шоҳи Яман гуфтааст.⁶

Тамоми таърихнависон ба ин ақидаанд, ки Захҳок соҳир ва ҷодугар буд ва ба мардум бисёр ҷабру ситамро раво дидашт. Дар зимн Табарӣ ҷунин баён мекунад: «Ва ба ғиндори ҳама аҳли ҳабар аз Арабу Аҷам вай подшоҳии ҳама ақолим дошт ва марди ҷодугару бадкор буд..ва нахустин қас буд, ки расми овехтан ва сар буридан ниҳод». ⁷ Гардезӣ зикр мекунад, ки «ба рӯзгори ў ҷодуй ва фиску фуҷур ошқоро шуд ва девону бадонро ба ҳештган наздик кард ва мардумонро уқубат ҷунон ғарди, ки андар дег афқандӣ ва пухтӣ».⁸

Табарӣ менависад, ки ў малики ситамгору ғосиб буд⁹ ва ҳамаи мулуки ҷаҳонро ба бутпарастӣ хонд. Гӯянд ў ғуштпора ба шакли мор аз рӯи китфҳои ў сар бароварда буд ва онҳоро нишонаи соҳирӣ ё ҷодугарии

Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.138.

Ҳамон ҷо. С.138.

Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 37.

Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 37.

Саолибӣ. Шоҳнома. С.48.

Ҳамон ҷо. С.49.

Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.139.

Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 37.

Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.140.

худ медонист ва тавассути онҳо мардумро ба ҳаро
меандоҳт. Чун ҳашсад сол аз подшоҳияш гузашт, он
гӯштпораҳоро дард гирифт ва Захҳокро бекарор кардан¹
Марди шайтонсифате ба Захҳок фармуд, ки илоҷи
таскини дард ба морҳо додани мағзи сари инсон аст. «Ба
ҳамин сабаб ҳар рӯз ду касро мекушт ва мағзашонро бар
ду пора гӯшти худ мениҳод ва дарди он ором мешуд».²
Дар ин замон дар Исфахон марде буд бо номи Кова
(Табарӣ ва Саолибӣ уро Кобӣ ном мебаранд³), ки
оҳангарӣ қасб дошт. Ду писари Коваро низ ба купшаш
бурданд. Чун Кова аз кушта шудани писарони худ огоҳӣ
ёфт, мардумро дар атрофи худ гирди ҳам овард ва ба
шахри Исфахон ҳамла бурда, омили Захҳокро дар он
шахр кушт ва худ ба таҳт нишастан. Табарӣ менависад, ки
Кова «аз кори ду писар ба ҳаяҷон омад, асое баргирифти
ва пӯсте, ки дошт бар он овехт ва дирафш барафрошт...»⁴
ва дирафш ҳамчунон ба назди подшоҳони Эрон дар
хизона ба чост. Ва чунон ки шунидаем, пӯсти шер буд ва
шоҳони Эрон тиллову дебо бар он пӯшиданд ва онро
муборак медонистанд...⁵ ва (онро) Дирафши Кобиён ном
карданд, ки факат дар ҳаводиси бузург, афрошта
мешуд». Дар зимн Гардезӣ ривоят мекунад, ки «мардуми
аёнӯҳ бо вай (Кова) бирафтанд ва рӯй ба кӯҳи Албурз
ниҳоданд ва пеши Афредун шуданд... Ӯ Коваро гиромӣ
кард ва он пӯстго (пешбанди оҳангарии Коваро)
дирафши ковиёнӣ ном кард... ва зарру ҷавоҳири бисёр
бар он дирафш ба кор бурд... ва он дирафшро мулуки
Аҷам саҳт бузург доштандӣ, ки ҳар ҷойе бар он дирафш

¹ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.139.

² Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.141; Саолибӣ. Шоҳнома. С.52.

³ Ҳамон ҷо. С.141.

⁴ Ҳамон ҷо. С.140.

⁵ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.141.

шходандӣ, фиরӯз боз омадандӣ. Ва ҳар кас андар он мсафзуд аз ҷавоҳири бешбаҳо. То ба рӯзгори Умар Ҳаттоб (р), ки ба дашти Қодисия ҳарб карданд ва ҷист бар Аҷам омад ва он дирафш биситуданд ва он тохир аз вай боз карданд ва асли онро ноҷиз карданд».¹

Сипас Кова ба Ахвоз ҳуҷум овард ва он ҷоро низ далини намояндагони Заҳҳок озод кард. Дар он вакт Заҳҳок дар Дамованд буд ва лашкаре зидди Кова ғристод ва ҳамаи онҳо кушта ё фирорӣ шуданд. Фариҷун аз насли Ҷамшед, ки аз тарси Заҳҳок пинҳон мурӯз Табаристон зиндагӣ мекард, чун шунид, ки Кова ба ӯ омадааст, ба назди ӯ омад. Кова ӯро амири сипоҳ Ҷамшидин кард ва алайҳи Заҳҳок лашкар қашиданд. Заҳҳок асири Фариҷун шуд ва ӯро дар кӯҳи Дамованд шудонӣ намуда, пас аз муддате бикушт.

Ба ривояти Табарӣ ва Гардезӣ Заҳҳок дар меҳрӯзи мөҳи Меҳр асири Фариҷун гашт. «Он гоҳ, - менависад Габарӣ, - Африҷун ӯро ба қӯҳистони Дунбованд (Дамованд) бурд ва фармон дод, то қасон меҳрӯзи Меҳрмоҳро, ки Меҳргон буд ва рӯзи банд қашиданӣ Ҷеваросп буд, ид кунанд»². Гардезӣ менависад, ки «Африҷун он рӯзро ҷашн кард ва он ҷашнро Меҳргон ном кард».³

Аҳди ҳукумати Заҳҳок ин даврони табоҳӣ, шайронии Эронзамин аст, ки ӯ маргу торикиро бунёд мекунад.

Фариҷун. Ӯ дар ҳамосаҳои эронӣ аз арҷу арзиши бисёре барҳӯрдор аст. Фариҷун пас аз Ҷамшед аз бузургтарин шоҳони эронӣ ба ҳисоб меравад. Падари Фариҷун Обгин ва модарааш Фаронак ном доштанд.

¹ Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 37.

² Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.140.

³ Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 39.

Табарӣ ӯро аз нуҳумин насли Ҷамшед донистааст.¹
Фариидун ба кумаки Кова ба таҳт нишаст.

Табарӣ дар сифоти Фариидун менигорад, ки ӯ «радди мазолим кард ва мардумро ба парастишӣ Ҳудоӣ ва инсоғу некӣ водошт. Ва замину чизҳои дигарро, ки Захҳок ба ситам гирифта буд, ба соҳибонашон пас дод. Магар он чӣ соҳиби онро натавонист ёфт, ки ба мустамандон ва оммаи касон вақф кард».²

Ба ривояти Табарӣ Фариидун нахустин касе аз шоҳони эронӣ буд, ки лақаби «кай» гирифт ва «ӯро Кайафриидун гуфтанд ва маънни «кай» пок бошад... ва ба пиндори баъзеҳо «кай» ба маънни шукӯҳ бошад. Ва Африидун вақте Захҳокро бикушт, шукӯҳ ёфт».³

Бино ба қавли Табарӣ, Балъамӣ ва Ибни Асир Фариидун пас аз марги Кова дусад сол зист ва сарзамини хешро байни писаронаш Салму Турӯ Эраҷ тақсим кард «Эраҷро сарзамини Форсу Ироку Араб дод ва ин вилоятро Эроншаҳр ном кард...Руму Мисру Мағрибро мар Салмро дод ва Чину Турку Тибет мар Турро дод ва бад-ин сабаб онро Турон гӯянд».⁴ Ҳамин тавр кишваре, ки ба Салм расид, Салмон, мамлакате, ки ба Тур расид Турон ва сарзамине, ки ба Эраҷ расид Эрон номида шуд. Фариидун ҳамроҳи Эраҷ дар Эрон монд. Эраҷ хост аз сарзамини бародаронаш дидан кунад ва ба назди онҳо рафт. Салму Тур аз ҳасодат ӯро күштанд ва сарашро ба Фариидун фиристоданд. Фариидун пас аз марги Эраҷ подшоҳии Эронзаминиро ба Манучехр супорид.

Манучехр. Ба ривояти Табарӣ Эраҷ ду писар бо номҳои Вандон ва Астуна ва духтаре бо номи Ҳузак ё Ҳушак дошт. Салму Тур ин ду писари Эраҷро ҳамроҳи

¹ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.152.

² Ҳамон ҷо. С.152.

³ Ҳамон ҷо. С.153.

⁴ Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 39.

ларашон ба қатл расониданд ва духтар бимонд.¹ Ба
шоғи Гардезӣ Манучеҳр писари духтари Эраҷ аст ва
бад-он сабаб Манучеҳр ном карданд, ки чун
аридун ўро ба канор гирифт, чашмонаш бино
шинид ва гуфт: «Мано чеҳр».² Аммо ба ривояти
Саолибӣ Манучеҳр писари Эраҷ буд, ки баъд аз қатли ў
шонаш бо номи Моҳофарид зода шуд.³

Дар фасли чаҳоруми Бундиҳишт наасаби Зардушт
би чаҳордаҳ восита ба Манучеҳр мерасад. Табарӣ
наасабномаи Зардуштро чунин зикр мекунад: Зардушт
писари Юсисиф писари Фардвесиф писари Ариҳад
писари Мунҷдасиф писари Ҷаҳшаниш писари Фаёфил
писари Ҳадӣ писари Ҳурдон писари Сафмон писари
Нодас писари Адро писари Рӯҷ писари Ҳуросарв писари
Манучеҳр.⁴

Фирдавсӣ подшохии Манучеҳрро яксаду бист сол
зикр кардааст. Табарӣ, Бальмай ва Ибни Асир низ ин
акидаро тасдиқ кардаанд. Қаламрави подшохии
Манучеҳр то Бобул (Бағдоди имрӯзӣ), Аҳвоз ва Басра
густириш доштааст ва мамлакатҳои араб, аз ҷумла
Шом ва Яман зери фармони ў буданд.

Ба ривояти Табарӣ ва Гардезӣ Мусо пайғамбар
дар рӯзгори ў (ба қавли Табарӣ дар соли шастуми
подшохии Манучеҳр⁵) зухур кард ва «вақте бимурд ба
рӯзгори подшохии Манучеҳр буд».⁶

Чун ҳафтод сол аз подшохии Манучеҳр бигузашт,
Афросиёб ибни Пушанг бо ў набард кард ва подшохии
Эронро гирифт «ва дувоздаҳ сол ў дошт, то аз вай боз

¹ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук.
Китоби 1. С.154.

² Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 39.

³ Саолибӣ. Шоҳнома. С.63.

⁴ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук.
Китоби 1. С.450.

⁵ Ҳамон ҷо. С.275.

⁶ Ҳамон ҷо. С.330.

ситуд».¹ Дар ривоят аст, ки баъд аз сулҳ миёни Манучеҳр ва Афросиёб ҳудуди сарзамини онҳо тавассути тирандозии Ораши Камонгир мушаххас шуд. «Арашсиёғир (Ораши Камонгир) тире дар камон ниҳод ва раҳо кард... ва тираш аз Табаристон то рӯди Балҳ расид ва он ҷо афтод»² ва рӯди Балҳ марзи сарзаминҳои Эрон ва Турон шинохта шуд.

Дар бораи ин ки чӣ гуна Афросиёб ба Эронзамии даст ёфт, Саолибӣ ривояти дигаре меорад, ки тибқи он Афросиёб пас аз марги Манучеҳр ва дар замони подшоҳии Нузар бар Эрон дастёб шуд ва дувоздаҳ сол дар ин сарзамин фармон ронд.³

Дар сифоти Манучеҳр Табарӣ зикр мекунад, ки ӯ «одил ва накӯкор буд ва нахустин кас буд, ки расми дехқонӣ падид овард ва барои ҳар дехқада дехқоне муайян кард...аз Суроту Даҷла ва рӯди Балҳ наҳрои бузург чудо кард...Ва тирандозиро ба кори ҷанговарон афзуд ва солории онро ба Арашсиётири супурд».⁴

Манучеҳр дар оғози подшоҳӣ ба «хунҳоҳии падарбузурги худ Эраҷ писари Афридун»⁵ ба сарзаминҳои Салму Тур лашкар қашид ва он дуро ба ҳалокат расонида, интиқоми Эраҷро ситонид.

Муддати зиндагии Манучеҳр як саду шаст сол буд, vale дар «Шоҳнома» умри ӯ 120 сол зикр шуда:

Чу соли Манучеҳр шуд бар ду шаст,
Зи гетӣ ҳаме бор рафтан бибаст.

Нузар. Бинобар аҳбори Авесто Нузар дар қатори паҳлавонони номдор буда, иддае аз бузургону номдорон ба хонадони вай мансубанд, ки Нузариён

¹ Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 39-40.

² Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.276.

³ Саолибӣ. Шоҳнома. С.87.

⁴ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.275, 276.

⁵ Ҳамон ҷо. С.275.

миш мешаванд. Аз яшти панчуми Авесто бармеояд, Кайгуштосп аз хонадони Нузар аст. Бинобар қынодоти Бундихишт Кайқубод сарсилсилаи Каёниён мурхондаи Зоб писари Таҳмосп буда, чун Зоб аз индони Нузар писари Манучехр аст, Каёниён аз индони Нузар ба шумор рафтаанд. Дар Обоняшт, 91 Гуштосп аз Нузариён шумурда шудааст.

Саолибӣ Нузарро писари Манучехр гуфтааст.¹

Пушанг, ки шохи Турон буд, баъди марги Манучехр ду писари худ Афросиёб ва Агрисро ба ҷанги Нузар фиристод ва дар ин набард Нузар ба дasti Афросиёб кушта мешавад. Ба гуфтаи Ҳамдуллоҳи Муслимӣ муддати салтанати Нузар ҳафт сол буда, ба гуфти аксари таърихнигорон Нузар 53 сол умр дидашт.

Гибқи ахбори Балъамӣ «Афросиёб огоҳ шуд, ки кори Эрон заиф шудааст, биёмад ва мулки Аҷамро бигирифт ва бар эшон ҷаврҳо кард ва расмҳои Манучехр бигардонид аз адлу дод ва шаҳрҳо ҳароб гарди»².

Ба ривояти Табарӣ дар ин солҳое, ки Эрон зери ғасалтуғи Афросиёб буд, «ситами вай бисёр шуд ва ободиҳо рӯ ба вайронӣ ниҳод ва наҳрҳову корезҳо кӯр шуд. Ва ба соли панчуми подшоҳии вай мардум дучори ҳафт шуданд...об фурӯ рафт ва дараҳтони мусмир бебор шуд ва мардум дар балия буданд, то Зав писари Таҳмосб зухур кард».³ Насаби Зобро Табарӣ аз ин қарор зикр мекунад: Зоб писари Таҳмосб писари Конҷӯ писари Зоб писари Арфас писари Ҳаронсаф писари Ванданг писари Аранг писари Будхуш писари Масу писари Нузар писари Манучехр.⁴

¹ Саолибӣ. Шоҳнома. С.87.

² Абӯалӣ Муҳаммад ибни Муҳаммади Балъамӣ. Таърихи Табарӣ Ч.1. С.316.

³ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.349.

⁴ Ҳамон ҷо. С.349.

Афросиёб 12 сол точу тахти Эронзамиро дар ихтиёр гирифт. Вале Зол точу тахти Эронро дубора пас гирифт ва Зоб - писари Тахмоспро ба тахти шод нишонд ва Афросиёб ба сарзамини худ Турон боз гашт.

Дар асари чангҳои пайдарпай бо Афросиёб дар Эронзамин хушксолӣ падид омад ва ба ҳамин ҷиҳат ҳаҷду тараф пас аз панҷ моҳ даст аз чанг қашиданд ¹ Ҷайхунро (Амударё) марзи Эрон ва Турон қарор доданд.

Дар маъҳазҳои паҳлавӣ Зоб бо номи Ҳузуб омада, дар «Шоҳнома» Зуёзоб ва дар «Таъриху-р-русули ва-л-мулук» ва «Таърихи Табарӣ» Зав зикр шудааст.

Табарӣ Зобро чунин сифат мекунад: «Зав подшоҳи писандидараӣ ва раиятнавоз буд ва бифармуд, то ҳамаи табоҳиҳоро, ки Фаросиёб дар кишвари Ҳанёрас (Эрон) ва қаламрави Бобил карда буд, ба ислоҳ оранд ва қалъаҳои вайронро бисозанд ва наҳрҳову қанотҳоро ҳафр кунанд ва обҳои рафтаро бароранд... Ва ба рӯзгори вай мамлакати порсиён обод шуд». ¹ Дар бораи ў Балъамӣ менависад, ки «Зав малике буд бо адлу дод. Ва ҳар ҷое, ки Афросиёб вайрон карда буд, ободон кард ва ҷӯйҳои об бикушоду мардумонро кишту варз фармуд. Ҳафт сол ҳироҷ аз мардум баргирифт. Ва ҳар кучо назар бибоист кард, бикард, то ҷаҳон ободон шуд ва ин ҷо, ки имрӯз Бағдод аст, аз ду ҷониб шаҳр кард. Ва онро имрӯз Бағдод хонанд - Мадинату-л-атиқа».²

Табарӣ ва Саолибӣ бар онанд, ки Зобу Гаршосп дар подшоҳӣ анбоз, яъне шарики ҳам буданд. Зоб ба

¹ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.350.

² Абуалӣ Муҳаммад ибни Муҳаммади Балъамӣ. Таърихи Табарӣ Ч.1. С.317.

кори ободонии кишвар мепардохт ва Гаршосп ба кори
табард.¹

Зоб дар ҳаштодушашсолагӣ чашм аз ҷаҳон

ҷонд.

Баъди Зоб Гаршосп подшоҳӣ кард. Табарӣ

нишомуни Гаршосп менависад, ки ў «пеши порсиён

бури буд, аммо подшоҳӣ надошт, даврони подшоҳии

то вакте даргузашт, ҷунонки гуфтанд се сол буд».²

Аммо Балъамӣ Гаршоспро вазири Зоб зикр кардааст,

чи сол бо додгарӣ ҳукумат кард.³ Гаршосп охирин

нишомидан Пешдодиён аст. Дар ин муддат корҳои

нишонии Золу Рустам оғоз мешавад. Рустам

Кайқубодро ба таҳти шоҳӣ мешинонад ва бо ин

нишони азamat ва шукуҳи Каёниён оғоз мешавад.

Қаёниён

Наҳустин шоҳе, ки баъд аз инқизози силсилаи

Неподиён ба таҳти подшоҳӣ нишастан, Кайқубод буд,

ба башкади Золу Рустам ба подшоҳӣ расид.

Бар асоси назари муаррихини даврони исломӣ

Табарӣ, Масъудӣ, Ибни Асир, Ҳамзай Исфаҳонӣ,

Саолибӣ, Берунӣ ва гайра пас аз Зоб дар Эрон подшоҳе

бар таҳт нишастан, ки номи ў Кайқубод буд, аз

иберагони Манучехр. Ўаз зане, ки аз ашрофзодагони

Гурон гирифта буд, панҷ писар ба номҳои Кауфта,

Кайковус, Кайораш, Кайпишин ва Кайбия ба дунё

омиданд.

¹ Саолибӣ. Шоҳнома. С.95.

² Мухаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.351.

³ Абӯалий Мухаммад ибни Мухаммади Балъамӣ. Таърихи Табарӣ 1. С.317.

Вожай «кай», ки чун пешванд дар номҳои шоҳону Каёни меояд, чуноне ки дар фавқ аз қавли Табари зикраш рафт, нахустин бор бо номи шоҳи Пешдор Фаридун, ки ўро Кайафредун мегуфтанд, пайван мегирад ва он ба маънни «шукуҳ» тавзех шудааст. Бонавиштаи Балъамӣ қалимаи «кай» аз забони паҳлан буда, ба маънни «малики нек» аст.¹

Табарӣ силсилаи насаби Қайқубодро чунин меорад Қайқубод писари Зог писари Бӯҳиёҳ (Нӯҳиёҳ) писари Масу (Маншу) писари Нузар писари Манучехр.² Насаби Қайқубодро Балъамӣ низ аз Манучехр медонад.³

Дар Авесто ду бор аз Қайқубод ба номи Кавата налақаби Кави (яъне шоҳ) ёд шудааст. Ба ривояти Бундиҳишт Кавот қӯдаке буд, ки вайро дар сандуқе ниҳода, дар об раҳо карда буданд. Зоб ўро ёфт ва ба фарзандхондагӣ пазируфт ва Каваз ном ниҳод.

Гардезӣ менависад, ки Қайқубод барои зироат «оби чӯйҳо бахш кард» ва барои умрони шаҳрҳо «биноҳо афқанд ва иморат кардан фармуд» ва барои гани гаштани хазина «даҳяқ аз ғалла бисутуд» ва шаҳри Балҳро нишастгоҳ соҳт.⁴

Қайқубод подшоҳи боадл буд ва шаҳри Балҳро пойтахти худ карор дод. «Вай микдори оби чӯйҳо ва ҷашмаҳоро барои обхӯри заминҳо муайян кард ва ному ҳудуди вилоятҳо ва ноҳияҳоро маълум дошт ва мардумро ба заминдорӣ тарғиб кард ва даҳяқ аз ҳосили заминро барои маҳориҷи сипоҳ бигирифт».⁵

¹ Абӯалӣ Муҳаммад ибни Муҳаммади Балъамӣ. Таърихи Табарӣ Ҷ.1. С.317.

² Муҳаммад ибни Ҷарирӣ Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.351.

³ Абӯалӣ Муҳаммад ибни Муҳаммади Балъамӣ. Таърихи Табарӣ Ҷ.1. С.317.

⁴ Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 41.

⁵ Муҳаммад ибни Ҷарирӣ Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.351.

Дар замони Қайқубод Амударё марз миёни Турон Ҳарон буд. Ӯ сад подшоҳӣ кард.¹

Дар фасли сиоякуми Бундиҳишт насабномаи Қайқубоди чунин аст: Қайқавоз писаре дошт ба номи Қайқупива. Аз Қайқупива ҷаҳор фарзанд ба вучуд омад ба номҳои Қайус (ҳамон Қайковус), Қайораш, Қайшонишина ва Қайбираш. Аз Қайус ё Қайковус Сиёвуш ба вучуд омад ва аз Сиёвуш Қайхусрав. Дигар шоҳон ва ҷаҳорони силсилаи Каёни аз пушти Қайписин ишонанд.²

Аз Қайписин Қаймануш зода шуд, аз Қаймануш Ҳашим с Уз ва аз Уз Қайлуҳросп, ки машҳуртарин писарониаш Виштосп (Гуштосп «Шоҳнома») ва Зарир Ҳуанданд. Аз Қайвиштосп ду писар ба номи Сипандёз (Исфандиёри «Шоҳнома») ва Пашутан ба вучуд ишонанд, ки дар таърихи дин мавриди таваҷҷуҳи бисёр ишонанд. Исфандиёр писароне бо номи Ваҳман (Ваҳмани «Шоҳнома»), Озартарса ва Меҳртарса ба вучуд омаданд.

Қайковус. Қайковус дуюмин подшоҳи Каёни ва номитарин фарди он аст. Дар Авесто ва таъриҳҳои Ҳаронии Қайқубод аст ва бар ҳафт қишвар подшоҳӣ ишонанд. Дар баландии қӯҳи Албурз ҳафт коҳ бино кард, ки бино бар ривоятҳо як коҳ аз тилло, ду коҳ аз сим, ду коҳ аз пулод ва ду коҳ аз булӯр соҳт. Геродод низ аз ин қоҳҳо ёд кардааст. Гардезӣ менигород, ки Қайковус расмҳои неку овард ва шаҳре бино кард ва онро Қайгард ном кард ва ҳафт шаҳри дигар бино кард ва Симарқандро ӯ бино кард ва Сиёвуш тамом кард³.

¹ Абулқосими Фирдавсӣ. Шоҳнома. Ҷ.2. Ба ҷоп тайёркунандагон Қ.Лӣӣ, З.Аҳорӣ, Б.Сирус. Душанбе, 1964. С.7.

² Абдулазими Ризоӣ. Таърихи даҳҳазорсолаи Эрон. Ҷ.1. Техрон, 1368. С.41.

³ Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 41.

Тибки номаҳои паҳлавӣ Кайковус монаиди Ҷамшед ҷовидона буд, vale ба сабаби күштани гони муқаддас ва ҳатоҳои дигар ҷовидонагӣ аз ӯ гирифтӣ мешавад. Аз ҷумла Гардезӣ зикр мекунад: «Кори Кайковус бар низом ҳамерафт то Иблис ӯро аз роҳ бибурд ва қасди осмон карду сандуқ соҳт. Вазирону солорон ӯро панд доданд, фармон набурд ва бар ҳаво рафт андар сандуқ ва аз он ҷо фурӯд афтоду дардманӣ шуд... бисёр бигрист бар он кардҳои хеш ва аз он пушаймонӣ ҳӯрд фаровон».¹

Иқомати Кайковус дар Балх буд, ӯ 175 сол умр дид ва даврони подшоҳияш 150 сол аст.²

Сиёвуш писари Кайковус аст, ки ба паҳлавӣ Сиёвухӣ, яъне дорандай аспи сиёҳ мебошад. Шарҳи ҳоли Сиёвуш достони пурҳодиса ва дилкаш аст, ки бо гами маргаш ба поён мерасад. Сиёвуш яке аз подшоҳони ҳаштгонаи Каёни аст, ки пас аз Кайковус ва пеш аз Кайхусрав дар ноҳияҳои шарқии Эрон подшоҳӣ карда, дар ҷанг бо турониён күшта шудааст.

Достони Сиёвуш ва Судоба ва аз оташ гузаштани Сиёвуш, ба ҷанги Афросиёб рафтани Сиёвуш, бо Афросиёб сулҳ кардни ӯ ва аз ин ба ҳашм омадали Кайковус, нома фиристодану тақозо кардани ӯ дар бораи ҷанг кардан бо Афросиёб, паноҳанда шудани Сиёвуш ба дарбори Афросиёб, ба занӣ гирифтани духтари Пирон Ҷарира ва духтари Афросиёб Фарангисро, рашқ бурдани бародари Афросиёб Гарсеваз аз Сиёвуш, туҳмат кардани он, ки Сиёвуш гӯс дар қасди күштани Афросиёб аст ва дастгир ва күшта шудани Сиёвуш муфассал дар «Таъриху-р-русули ва-л-мулук»-и Табарӣ, «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, «Шоҳнома»-и Саолибӣ, «Зайну-л-аҳбор»-и Гардезӣ ва дигар манобеи таърихӣ баён шудаанд.

¹ Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барғи 41.

² Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.398, 401; Фирдавсӣ. Шоҳнома. Ҷ.2. С.30.

Кайхусрав. Мұхаққиқоне, ки хонадони Каёній ва
маниширо яке медонанд, бар ин назаранд, ки
хамон Куруши Ҳахоманишій мебошад. Ин
аз он сарчашма мегирад, ки достони зиндагии
шафар то худуде ҳамсон аст. Аз чумла, модари
Кайхусрав ва ҳам Куруш аз Эрон нестанд. Модари
Кайхусрав дұхтари Афросиёби туроні буда, модари
Кайхусрав дұхтари подшохи Мод аст. Ҳам Кайхусрав ва
Куруш дур аз падар зиндагій кардаанд. Кайхусрав
дарбори Афросиёб ва Куруш дар дарбори Модҳо.
Кайхусрав бо ҹангҳои пайдарпай Эронро аз дасти
оезд мекунад ва Куруш низ Эронро аз дасти
менамояд ва марзи Эронро то дарёи
шеш меорад. Дар канори ин руд шаҳре бо номи
Курушкада бунёд мекунад.

Биобар ин Каёниён ва Ҳахоманишиён ду
хонадони ҳукumatгар бар Эрон мебошанд ва
Кайхусраву Куруш як шахс намебошанд.

Достони Кайхусрав ин аст, ки пас аз марги
Афросиёб дастур медиҳад ү ва модараши
аз мардум дур, дар назди чупонон дар
нигоҳ доранд, то насаби худро Кайхусрав
мекунад. Ҳангоме ки Кайхусрав ба сини даҳсолагӣ
чунон далер мешавад, ки вайро ба назди Пирон
мебаранд ва аз ин хабар Пирон Афросиёбро бохабар
мекунад. Афросиёб иczозат медиҳад, ки Кайхусрав
модараши модараши дар шаҳре, ки падараши бо номи
Гударз Кайхусравро дар хоб мебинад ва писараши
барои пайдо намудани ү ба Туронзами
мекунад. Байд аз ҳафт сол Гев Кайхусравро пайдо
мекунад ва ба назди Кайковус меорад. Баъди ҳодисоти
билохира Кайковус таҳти шохиро ба Кайхусрав
медиҳад. Кайхусрав ба қасди Афросиёб, ки падараши
Афросиёбро асир гардонида, ба қатл мерасонад.

Ба ривояти Табарӣ чун Кайхусрав аз хунҳоҳи Сиёвуш фарогат ёфт, ба кори подшоҳӣ бе рағба мешавад ва «ба сарони хонадону бузургони мамлакат гуфт, ки сари канорагирӣ дорад»¹ ва ба ҷонишини ҳӯи Луҳроспро интиҳоб карда, он гоҳ дар яке аз рӯзҳо барфӣ, ки тӯфони шадиде ҳама ҷоро фаро гирифта буд дар шарқи Эрон нопадид мешавад ва дигар ҳеч қасиҳабару нишоне аз вай намеёбад.²

Муддати подшоҳии Кайхусрав дар Бундихишт, «Таъриху-р-русули ва-л-мулук» ва «Шоҳнома» шаст сол зикр шуда аст.

Қаёниён ба ду гуруҳ тақсим мешаванд. Нахустин гуруҳ аз Кайқубод то Кайхусравро дар бар мегирад ҳама гуруҳи дуюм аз Луҳросп падари Гуштосп оғоз мешавад.

Луҳроси. Аз назаргоҳи таъриҳӣ миёни Кайхусрав ва Луҳросп як холигии замоние ва ё фосилае мавҷуд аст. Дар яшти панҷум як бор аз Луҳросп таҳти унвони Кайлӯҳросп ёд мешавад. Зардушт эзид Аноҳиторо меситояд ва аз ӯ меҳоҳад то ба вай кумак кунад, ки Кайвиштосп писари Кайлӯҳроспро ба дини бехӣ бигаравонад ва дар ин кор комёб мешавад. Ҷуз дар ишҷо дар дигар ҳеч кучое аз Авесто дар бораи Луҳросп сухан намеравад. Ба назар мерасад, ки Луҳросп дар таърихи қадим дорони унвони шоҳӣ набудааст. Дар номаҳои паҳлавӣ насаби Луҳроспро чунин овардаанд: Луҳросп писари Уз, писари Манӯш, писари Кайписин бародари Кайковус. Табарӣ насаби Луҳроспро аз қарори зайл меоварад: Луҳросп писари Кайвачӣ писари Каймануш писари Кайфошин ва ӯро бародарзодаи Ковус ном мебарад.³

¹ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.407.

² Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 43.

³ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.425.

Саолибай Лухроспро амузодай Кайхусрав гуфтааст.¹

Іа ривояти «Шоҳнома» Лухросп аз бузургзода буд, ки таваҷҷуҳи Кайхусравро ба худ ҷалб кард ва ғумон намекард, ки вай ба шоҳӣ мерасад. Ин буд, бозди интиҳоби ўиддай зиёде, аз ҷумла Золи Зар ба ҷониши шоҳнама, ки Лухросп аз нажоди Каён, аз пушти ғонкубод ва набераи Ҳушанг мебошад.

Гардезӣ менависад, ки «пас ў Кайлуҳроспро ғонкубод кард... ва сипохиёну калиди ганҷҳои Тусро дод ба бар ин ҷумла ўро маншур навишт ва сипаҳсолории Ҷону чанд шаҳри Хуресон ва дирафши Ковиён ба Ҳузи Нузар дод.... саропардаҳо ва қӯшкҳо Бежанро дод ва ингуштариҳ ва муҳри хеш низ ба Бежан дод...».²

Лухросп шаҳри Балҳро маркази худ қарор ғонкубад ва ҳунармандоне аз Руму Чин оварда, он шаҳрро обод менамояд.

Лухросп ду писар дошт, яке бо номи Гуштосп ва дигаре бо номи Зарир. Лухросп ба писарааш Гуштосп таваҷҷуҳ намекунад ва ўаз падар ранчида, ба шаҳри Рум меравад ва ба духтари қайсари рум Катоюн ғониҷоҷ мекунад, ки ин зан ду писар – Исфандиёр, наставони маъруф ва Фаршодвирдро барояш ба дунё монанд.³

Лухросп писари дилозурдаи худ Гуштоспро ба Ҳрон даъват карда, тоҷу таҳтро ба ўмесупорад ва худ ба Навбаҳори Балҳ, ки маҳалли парастишгоҳ буд, ба ибодат машгул мешавад.

Дар зикри сифоти Лухросп Табарӣ менависад, ки бо мардуми мамлакати хеш равиши писандида дошт ва подшоҳони атрофи Эроншаҳрро ба шиддат саркӯб гард ва ёрони хешро тафакқуди бисёр мекард. Дар

Саолибай. Шоҳнома. С.139.

Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 42-43.

Саолибай. Шоҳнома. С.149.

ҳафри нахрҳо ва бунёди соҳтмон ва ободии шаҳрҳо ҳиммати баланд дошту андешаи бисёр. Ва шоҳони Руму Мағриб ва Ҳинду ҷойҳои дигар ҳар сол боч ба ӯ медоданд ва дар номаҳо ҳурмати вай медоштанд ва ӯро шоҳи шоҳон меҳонданд».¹

Табарӣ, Фирдавсӣ, Саолибӣ ва аксари дигари таърихнигорон муддати подшоҳии Луҳроспро яксаду бист сол донистаанд.

Саранҷоми кори Луҳроспро Табарӣ ва Гардезӣ фоҷеабор зикр мекунанд ва Гардезӣ менависад, ки замоне ки Гуштосп дар Гургон буд, «Арчосби турк аз замини Турон биёмад ва ба дари Балҳ ҳарб кард ва Кайлӯҳроспро, ки ба оташгоҳи Озхудоҳ ба Балҳ нишаста буд ба парастиши эзади таъоло машгул гашта, бигирифтү бикушт ва чаҳор пора кард ва бар чаҳор дари Балҳ биёвехт».²

Аммо Саолибӣ ривоят мекунад, ки Луҳросп «бо ҳама солхӯрдагӣ наздик ба ду ҳазор мард аз нигаҳбонон ва мардони хешро фароҳам овард ва худ чомаи разм ба тан кард» ва ба набарди рӯёруй бо турониён рафт, ки дар набардгоҳ кушта мешавад.³

Гуштосп. Номи ин подшоҳ дар забони паҳлавӣ ба шакли Кайвиштосп ва дар форсӣ ба сурати Кайгуштоси зикр шудааст. Дар Авесто аз писарони зиёди Гуштоси ном рафта ва ду тан аз онҳо ба номи Исфандиёр ва Пашутан хеле машҳуранд. Дар Авесто номи ду духтари ў ба исмҳои Ҳумо ё Ҳамо ва Оридкано зикр шуда, дар «Шоҳнома» номи ҳамсаравро Катоюн духтари қайсари Рум ва дар Авесто бошад номи занашро Ҳутаса аз хонадони Нузар қайд кардаанд.

¹ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.428.

² Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 43.

³ Саолибӣ. Шоҳнома. С.160.

Дар Авесто, ба хусус дар готҳо аз Гуштосп ёд муда, ки подшоҳи ноҳияҳои шарки Эрон аст. Зардушт дар соли сиёми подшоҳии вай ба пайғамбари мерасад¹ уро ба дини хеш меҳонад, ки дар аввал намепазирад сипас Гуштосп ва вазири хирадмандаш Ҷомосп ба Зардушт мегараванд «ва китоби вайро, ки ваҳӣ Меннидошт», мепазиранд.² «Подшоҳони Пешдодӣ, - менависад Берунӣ, - ва баъзе аз Каён, ки Балҳро ҷойгоҳи худ қарор дода буданд, Офтобу Моҳ ва ғарокибу қуллиёти аносирро то замони пайдоиши Зардушт, дар соли сеюм аз салтанати Гуштосп, менарастиганд». ³ Аз се оташкадаи маъруфи Эрон ду оташкада ба Гуштосп мансуб аст.

Ба ҳамин сабаб дар Авесто, сарчашмаҳои нахлавӣ, «Шоҳнома» ва таъриҳҳои исломӣ аз Гуштосп беш аз дигар шоҳони ин силсила сухан рафта аст. Дар шимни Гардезӣ менависад: «Ба рӯзгори ў Зардушт ибни Пуршасп ибни Фидросп берун омад (яъне зуҳур кард) ба аз мардумони Озарбойҷон, аз шаҳри Муқон... ва чун вай биёмад китоби Асто (Авесто) овард⁴... ва Гуштосп шимни ў пазирифт ва бифармуд то он китоби Асторо бар пустҳои ғовироста ба зар навиштанд⁵ ва ба хисори Истаҳр (дар ҷои бо номи Ҷазнабишт⁶) биниҳоданд андар ҳазинаи мулукӣ Аҷам ва сию панҷ сол Зардушт андар миёни эшон буд. Ва умри ў ҳафтоду ҳафт сол буд.

1 Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.447.

Ҳамон ҷо. С.447.

Абурайхон Берунӣ. Осору-л-боқия. Душанбе: Ирфон, 1990. С.215.

2 Табарӣ менависад, ки Гуштосп «таълими онро (Авесторо) ба симӣ мамнӯъ дошт»: Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.447.

3 Гельодди пӯстҳои ғоворо Табарӣ 12 ҳазор зикр кардааст: Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.447.

4 Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.447.

Охир ўро марде бикушт, ки ўро Баротарвакраш гуфтандй ва чун Зардушт күшта шуд, Гуштосп Чомоспро ба чойи ў бинишонд, ўро мубади мубадон ном кард».¹ Ба тасдики таърихнигорони мұльтабар замони ин рўйдод 6500 сол пеш аз валодати Исон Масех будааст.

Гуштоспи «Шоҳнома» аз нигохи хулқу рафтор бо Гуштоспи Авесто фарқи бисёр дорад. Ҳар чи Авесто ат бузургй, далерй ва ҷавонмардии вай сухан мегүяд. «Шоҳнома» муқобили онро менависад.

Бино ба гуфтаи муаррихон даврони шоҳаншоҳии Гуштосп яксаду даҳ, ба қавли Табарй яксаду дувоздаҳ ва Фирдавсӣ яксаду бист сол аст ва муддати зиндагии Гуштосп 145 сол будааст.

Баҳман. Пас аз күшта шудани Исфандиёр ба дасти Рустам, Гуштосп таҳти подшоҳиро ба набераи ҳуд, писари Исфандиёр Баҳман вомегузорад. «Маънии Баҳман, -менависад Табарй,- хушнийт аст».²

Тибқи ахбори Гардезӣ Гуштосп валиаҳдиро ба писараи Исфандиёр ваъда кард машрут ба ин, ки ҳоҳаронаш Ҳумой ва Авғияро, ки шоҳи Турон Арчоси³ ба асорат бурда буд, озод кунад: «Чун аз Туркистон боз ойӣ, бо қазои ҳочат тоҷу таҳт ба ту диҳам. Ва бар ин чумла Пашутган ибни Гаршосп ва Ҷомоспи вазирро гувоҳ гирифта буд. Чун Исфандиёр боз омад, онро вафо накарду гуфт: Рустам аз фармони мо гардан кашидааст ва ўро ба итоат ор ва баста пеши ман ор, то тоҷу таҳт

¹ Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 43.

² Муҳаммад ибни Ҷарири Табарий. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.453.

³ Табарий дұхтарони Гуштоспро бо исмҳои Ҳумоно ва Бозофарах ном бурда, шоҳи Туронро Ҳарзосиф зикр мекунад: Муҳаммад ибни Ҷарири Табарий. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.448; Саолибай дұхтарони Гуштоспро бо номҳои Ҳумо ва Бекофарид зикр мекунад: Саолибай. Шоҳнома. С.179.

ту диҳам».¹ Ба шаҳодати тамоми манобеи таърихӣ табард бо Рустам Исфандиёр күшта мешавад ва ғарбии писари Исфандиёр - Баҳманро ба таҳт ҷонад. Табарӣ ӯро бо номи Ардашери Дароздаст ҷард карда, менависад: «аз он рӯ, ки ба ҳама мамолики ҷонир даст андоҳт ва подшоҳи иқлимҳо шуд».²

Дар саргузашти Баҳман омадааст, ки вай ба ғарбии лашкар қашида, пирӯз бармагардад. Ӯ ба ғарбии хуни падар бо подшоҳи Систон ва ғарбии булистон ҷанг мекунад. Фаромарз писари Рустамро ҷард гирифта, ба ҳалокат мерасонад. Ҳамчунин бо ғарбии подшоҳи Кобул ва Шагод паҳлавони Қомдори эронӣ Рустамро дар ҷоҳе, ки пур аз силоҳи ӯншашда буд, меандозад ва ба қатл мерасонад. Аммо ба ғарбии Саолибӣ ва Гардезӣ замоне ки Баҳман ба ғарбии лашкар қашид, Рустам дар қайди ҳаёт набуд. Ба ғарбии Саолибӣ Баҳман Фаромарзро асир мегирад ва бӯдан ба дор мекашад.^³ Аммо Гардезӣ менависад, ки Баҳман «бо Фаромарз, писари Рустам ҳарб кард ва бисер бикӯшид натавонист Фаромарзро ба даст оварад, то Фаромарз бимурд ва ӯро мурда ба дор кард ва фармуд то тирборон карданд».^⁴

Баҳман дар охири зиндагии хеш подшоҳиро ба ғултараш Ҳумой, ки дар сарҷашмаҳо бо номи Ҳумойҷеҳр низ зикр мешавад, voguzoшт ва худ аз салтанат канор рафт. Ба гуфтаи аксари муарриҳон ғонитаҳти Баҳман шаҳри Балх, тӯли умраш як саду ғуноздаҳ сол ва муддати салтанаташ ҳаштод сол буд.

Ҳумой. Ӯро бо номи Чехрозод низ дар сарҷашмаҳои таърихӣ зикр кардаанд.^⁵ Бино ба ахбори

Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 44.

Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.452.

Саолибӣ. Шоҳнома. С.203.

Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 44.

Саолибӣ. Шоҳнома. С.203; Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 45.

Табарӣ номи ин шоҳзодадуҳтар Ҳумоно будааст «ӯро ба поси некӯиҳои падар ва ҳам ба сабаби камон ақлу ҷамол ва саворкорӣ ва далерие, ки дошт, бардоштанд ва лақаби вай Шаҳроҳод буд».¹

Ҳангоме ки Ҳумой бар таҳт нишаст, бародараш Сосон аз пойтаҳт берун рафт ва дигар ҳеч гоҳ ба Балх барнагашт. Табарӣ дар саргузашти Сосон менависад ки «чун кори падар бидид, сӯйи Истаҳр рафт ва гӯшигирифт ва аз равиши пешин бадар рафт ва обид шуд болои қӯҳҳо рафт ва ба ибодат пардоҳт ва гӯсфанд чанд дошт, ки ба кори он мепардоҳт ва мардум инро зишту расво донистанд».²

Ба ривояти Гардезӣ Ҳумой «дорулмулки Балх баро Ҳироқ бурд ва дорулмулк ба Мадоин соҳт ва ҷаҳор соландар он буд, то он соҳта кард ва бар дили Даҷла нуҳиҳо... ва Ҳамадон ў бино кард».³

Ибни Балҳӣ дар «Форснома»-и хеш менависад, ки Ҳумой шаҳрҳои зиёдеро обод кард, бо адл подшоҳӣ намуд ва ҳеч вақт шавҳар накард.⁴ Аммо ба ривояти дигар таърихнигорон, аз ҷумла Табарӣ ў писаре ба дуновард. Аз бими он ки бузургони кишвар бо таваҷҷӯҳ барои васияти Баҳман тоҷу таҳтро аз ў бигиранд, шабҳангом фарзандро бо ҳамроҳи миқдоре аз зару ёқут дар сандуқро андоҳт ва онро ба ривояти Табарӣ ба рӯди Курри Истаҳр ва ба қавле ба рӯди Балҳ афқанд. Осиёбоне сандуқро пайдо кард⁵ ва қӯдакро Дороб ном ниҳод. Чун «тифли қӯҷаки вай мурда буд... ӯро пеши занӣ хеш

¹ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.453.

² Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.453.

³ Гардезӣ. Зайну-л-ахбор. Барғи 45.

⁴ Ибни Балҳӣ. Форснома. Душанбе, 1989. С.58.

⁵ Ба ривояти Саолибӣ қозуре (ҷомашӯйе) қӯдакро пайдо мекунад Саолибӣ. Шоҳнома. С.206

ба аз зебоии вай ва гаронқадрии гавҳаре, ки
дороб дошт, хурсандӣ кард ва парастории ўкарданд».¹

Ба гуфтаи «Шоҳнома», Табарӣ ва Балъамӣ рӯзе
дороб назди модархондаи худ меравад ва аз ўро
хоҳиш мешавад, ки падару модарашибаро барояш шиносонад. Ин
ҷои ҷомашӯй ҳақиқатро ба Дороб мегӯяд ва ўро аспу
намонанд таҳия намуда, ба ҷониби Балҳ меравад.
Рашнавод - сардори эронӣ, ки ба дастури Ҳумой ба
Румиён мерафт, Доробро мебинад ва аслу
мебарашро ҷӯён мешавад. Дороб достони зиндагияшро
бӯйяд. Рашинавод дар хоб мебинад, ки Дороб подшоҳи
Эрон аст ва ўро бо худ ба ҷанг мебарад. Дар ин ҷанг
Дороб қаҳрамонӣ мекунад ва баъди пирӯзӣ бар румиён
ба Балҳ бармегарданд ва Рашинавод достони зиндагии
Доробро ба Ҳумой менависад. Ҳумой маҳфили бузурге
броста, ба мардум эълом мекунад, ки Дороб писари ўст
ва вориси точи Баҳман аст. Он гоҳ тоҷ бар сари Дороб
нишода, худ аз подшоҳӣ канорачӯй мекунад. Бинобар
пойтаи «Шоҳнома» ва аксари муаррихон муддати
подшоҳии Ҳумой сиву ду сол буда (Табарӣ сӣ сол зикр
нишад), тӯли умраш ҳаштод сол аст. Дар ҳамин овон
подшоҳи араб Шаъиб бо лашкари гароне ба Эрон
гулум мекунад. Дороб тайи набардҳои саҳт вайро ба
нишаст гирифтор намуда, пас аз ин пойтаҳти худро ба
Порс мебарад. Дороб подшоҳи нирӯманд, тавоно ва
оддӣ буд «ва номаҳо навишт ба атрофи мамлакати ҳеш
иҳама кордорону марзбононро фармуд, ки ҳеч кас
бодод, иакунед ва мансандед ва фармуд ҳама даҳли
нишоятро ба ҳазина оред...ва расми муҳр ниҳодан бар
шарҳи ўвард ва мар ҳуллаи барид ўниҳод ва аспони

1 Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.454.

Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.454.

бариdro дум буридан ў фармуд».¹ Ағлаби шаҳр berun az Эрон ба вай хироҷ медоданд. Давро подшоҳии вай 12 сол ва тули умраш 50 сол будааст.²

Аммо баъзе олимон ба ин назаранд, ки ривожи писар таваллуд кардани Ҳумой устураи бофта замони Сосониён аст ва бинобар ин Ҳумой охири подшоҳи Каёниён маҳсуб мешавад. Дар замони ҳукумати ў давлат ба шоҳигарихои хурд тақсим шуд³ бо марги ин шоҳхонум ҳонадони Каёни низ роҳи исбот паймуд.

Ҳахоманишиён

Ҳахоманишиён ҷузви табакаи позоргодҳо буда бар подшоҳони қаламрави Элом ғалаба карда пойтаҳти онон шаҳри Шуш, ки дар доманаи кӯҳҳои ҷануби гарбии Эрон воқеъ буд, таҳти нуфузи ҳудароварданд. Ба соли 681 пеш аз милод ба Ошур дастла аз сипоҳиён бо сарварии Ҳакманиш (Ҳахоманиш), ниёни шоҳони баъдӣ буд ва номи вайро бар ҳонадони ҳеш ниҳоданд, ҳамлавар шуданд. Писари Ҳахоманиш Ҷоишпиш шоҳи бузурги шаҳри Оншон (гарби шаҳри Шуш) гашт.

Миёни шоҳони Ҳахоманишӣ бузургтарини он Куруши Кабир аст.

Падари Куруши Кабир Камбучия шоҳи кишвари Оншон, аз наберагони Ҳахоманиш, писари Куруши аввал ва эрониасл буда, модараш Мондоно духтарӣ шоҳи Мод - Остоник аст. Куруш дар сиёсати кишваркушӣ ва лашкаркашӣ аз чунон нирӯи бузург барҳӯрдор буд, ки тавонист дар камтарин муддат аз салтанати кишвари ҳурди Оншон ба мақоми

¹ Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 45.

² Абдулазими Ризой. Таърихи даҳҳазорсолаи Эрон. Ч.1. С.65-66.

³ Юсуфшоҳи Ёкубшоҳ. Давлати Кайёниён. Душанбе, 2012. С.202-203.

Эрон ва ташкили силсилаи пуразамати
бонанишиён бирасад. Императории Модҳо, Лидӣ ва
дарҳам шикаст ва мамлакате ба вучуд овард,
аз замон аз ҷиҳати бузургӣ ва паҳноварӣ дар таъриҳ
надорад. Дар охири салтанати ин шоҳ ҳудуди
гарб то гарданаи Дарданел, аз шарқ рӯди Синд,
то баҳри Уммон ва ҳаличи Форс ва ҷазираҳои
Арабистон густариш ёфта буд. Аз охирин ҷангҳои
салтанати пурифтиҳори Куруш ва поёни кори
аст, ки ӯ ба ҷониби шарқ, ба тарафи ақвоми
маркази Осиё, ки ҳар замон фурсате ба даст
мешуданд ва селосо ба ҷониби қисматҳои ҷанубӣ
мешуданд, лашкар қашид. Ба ривояти
Курослод Куруш аз маликаи мосоғетҳо Томирис, ки дар
тарафи дарёи Сайхун ба сар мебурд, дарҳости
кард ва ин малика тақозоӣ ӯро напазирифта,
такиromez дод. Куруш қишвари ӯро ба
тиғасира гирифта, пешқаровулони мосоғетҳоро нобуд
ва писари малика Сипонгопизисро ба асорат
тиғфт, ки ӯ дар давраи асири худро ба ҳалокат расонд.
Лар ҷанг бо Томирис, ки соли 528 пеш аз милод ба
ӯ кушта гардид. Ҷасади Курушро ба марказаш
носорғод оварда, дар макбарае, ки имрӯз ба мазори
модари Сулаймон маъруф аст, ба хок супориданд.

Куруш аз Косондон духтари Франаспес аз
Хахоманишӣ ду писар дошт. Яке Камбуция,
кӣ валиаҳди ӯ буд ва писари дигараш бо номи Бардиё.

Номи Камбуция дар катибаҳои Бесутун
Камбуция, дар нусхаҳои бобулий Кабузия, дар асноди
миерӣ Канбуд, дар навиштаҳои юнонӣ Комбизис дар
ривоҳи исломӣ Қамбус ва Қамбосус ва дар китобҳои
урӯйӣ Комбиз сабт шудааст. Бардиё дар даврони
ғармонравоии Куруш ҳукумати баҳше аз вилоёти
шарқи Эрон, чун Боҳтар, Хоразм, Кирмон ва Портро

бар ӯҳда дошт. Бардиё дар назди мардум аз мухаббати
зиёде бархӯрдор буд. Камбуция аз ин ҳасад бури
дастур медиҳад то Бардиёро ба ҳалокат расонанд. Камбуция баъди чор соли подшоҳӣ ба лашкаркашӣ
кишваркушой мепардозад. Соли 522 пеш аз милод
Камбуция баъди тасхири Миср ба Эрон пас мегардад
ба ӯ хабар медиҳад, ки муғе бо номи Гаумото, ки ном
худро дуругин Бардиё хонда буд ба тахти Эрон
нишастааст. Ва Камбуция худро ба ҳалокат мерасонанд.
Мардум ибтидо бовар мекунанд, ки ин бародар
Камбуция аст ва охир ошкор мешавад, ки он подшоҳ
Бардиё набуда, як муғи (муллои зардуштӣ) мутаассиб
будааст ва ӯ баъд аз ҳашт моҳи подшоҳӣ дар соли 521
пеш аз милод ба дasti Дориyoш kушта мешавад.

Дориyoши Кабир дар катибаҳои ҳаҳоманишӣ
Дараиавауш, ба забони бобулий Дарёваш, дар лафзи
мисрӣ Онтриюш, дар матни юнонӣ Дориyoш омадааст.
Падараш Виштосп бар вилояти Ҳерконӣ фармонраво
буд. Чун Дориyoш ба подшоҳӣ расид, сардорон шӣ
амирони дарбори Камбуция дар гӯшаю канори кишвар
сар ба шӯриш бардоштанд ва даъвии истиқлол карданд.
Дориyoш тамоми онҳоро сарқӯб намуд. Бад-ин тартиб
сардорони Дориyoш дар муддати ҳафт сол тайи нуздаҳ
ҷанг тавонистанд муддаиёни салтанатро аз миён
бардоранд ва дар мамлакат оромиро барқарор
намоянд. Дориyoш давлати нави Эронро поя гузошт, ки
ин силсила дусад сол ҳукмфармой кард. Дар даврони ин
подшоҳ кишвари Эрон ба чунон дараҷаи вусъат расида
буд, ки то кунун назире пайдо накарда аст.

Хушоёришо. Ҳангоме ки Дориyoш ба юриши Юнон
омодагӣ мегирифт, хост валиаҳди худро тайин карда,
иҳтилофи хонаводагиро аз байн бибарад. Дориyoш аз
ҳамсари аввали худ, ки дuxтари Габриёс буд, се писар ба
дунё омада буд, ки бузургтарини онҳо Ортубозон ном
дошт. Дориyoш пас аз расидан ба тахти шоҳӣ Отусо
дuxтари Курушро низ ба занӣ гирифт ва аз ӯ ҳам дорои

писар шуд, ки писари калонии ў Хушоёршо ном
Бо сабаби ин ки ду писари калонӣ аз ду модар
бар сари валиаҳдӣ байни онҳо ихтилоф шуд.
Хакқи подшоҳӣ аз ӯст ва Хушоёршо даъво мекард,
у набераи Куруш аст. Ва ин масъаларо назди яке аз
турғон бо номи Даморот гузоштанд ва ў фатво дод, ки
бар он ки Хушоёршо набераи Куруш аст, Дориош
ба подшоҳӣ расид, ки Хушоёршо таваллуд шуд.
Манобар ин хаққи салтанат аз Хушоёршо мебошад.
Дориош нас аз таъйини ҷонишини худ ба соли 486 пеш аз
вафот кард ва Хушоёршо, ки сиюпанҷсола буд, ба
нишаст. Ба ривояти манобеи юнонӣ Хушоёршо
зебо, баҳшанд аз некухисол буд, вале бо ин ҳама
дар ғузиниши ашхос назари собите надошт. Марди
наҳшатрон ва дар натиҷа мағлуби занон буд. Вай дар
нишастани худ навишта буд, мегӯяд: «Манам Хушоёршо, падарам Дориош буд,
Дориош Виштосп буд ва надари Виштосп
Аршома ва онгоҳ, ки Ахурамаздоро ирова бар он қарор
гирифт, ки падарам Дориошро шоҳи ин ҷаҳон кунад, ҳам
Аршома ва ҳам Виштосп зинда буданд. Дориош
дигар ҳам дошт, вале ироваи Ахурамаздо бар
қарор гирифт, ки падарам Дориош маро баъд аз худ
баҳшуд, ман ба ироваи Ахурамаздо бар таҳти падар
нишастам». Комёбихои зиёд дар кори подшоҳӣ боиси
Хушоёршо гашт ва ба айшу комронӣ пардоҳт ва
мавзӯъ бузургони давлатро ноҳушнуд соҳт. Ардавон,
посбонони Хушоёршо бар алайҳи ў суиқасд кард ва
дастёрии хочае бо номи Митридот (Мехрдод)
Хушоёршоро пас аз бист соли подшоҳӣ ба қатл расонид.

Ардашери аввал. Ардашер писари Хушоёршо ва
нишастаҳои юнониён модараш Оместрис
дуктари Атонис буда, ки ба яке аз ҳафт ҳонадони порсӣ
даилук доштааст. Ардашер чаҳор бародар дошт, ки аз

он миён Дориょш ва Виштосп аз ў бузургтар буданд. Ил подшоҳ муддати чиҳилуяқ сол салтанат кард, ки тайин он мардум дар осудагӣ ва серӣ зиндагӣ карданд. Ардашер ба соли 424 пеш аз милод вафот кард.

Хушоёршои дувум. Дар манобеи юнонӣ номаён Ксерекс навишта шуда, Абӯрайҳон Берунӣ вайро Хусравуссонӣ хонда аст. Хушоёршои дувум ягона писари Ардашери аввал аз ҳамсарааш Домосниё буд. У 45 рӯз бар таҳт нишаст ва ба дasti Суғдиёнус писари Олугуна ҳамсари гайри ақдии Ардашери аввал ба қатли расид, аммо қотил ба салтанат нарасид, балки яке аз бародарони ў Ахас ё Ваҳука, ки мақоми сатрапиро бар үхда дошт, бе ҳеч заҳмат таҳти шоҳиро ба ҷашар даровард ва худро Дориょши дуюм номид.

Дориょши дуюм. Бояд гуфт, ки таърихнигорони юнонӣ ин шахсрӯ Нотос, яъне ҳаромзода лақаб додаанд, зоро вай фарзанди яке аз занони гайри никоҳии Ардашери аввал будааст. Дориょши дуюм дар катибаҳои Шуш Дориょҳушиҳи ё Ардашери сеюм, дар катибаи Тахти Ҷамshed Дорушиҳиҳо, дар Таврот Дориょш, дар китоби Абӯрайҳон Берунӣ Дороуссонӣ, дар навиштаҳои Масъудӣ Доро ибни Баҳман ибни Исфандиёр ва дар осори Табарӣ ва Ҳамзай Исфаҳонӣ Доро ибни Ардашер ибни Баҳман зикр шудааст. Дориょши дуюм бо ҳолаи худ Поризотис (Паризод) издивоҷ кард ва ин зан дар ҳамаи найрангҳо ва қашмакашиҳои дарборӣ даст дошт.

Дориょш фармонравоии ҷазираҳои юнони Осиёи Сагирро ба писари ҳурдияш Куруш voguzor кард. Куруш, ки ин мақомро ба ёрии модарааш Поризотис ба даст оварда буд, чун аз бемории падари худ дар Бобул огоҳ шуд, зуд раҳсипори Бобул гардид ва меҳост бо истифода аз нуғузи модарааш бар таҳт ба ҷои падарааш бинишинад. Аммо вай ҳангоме ки ба Бобул расид, падарааш даргузашта буд ва Аршак дар Позоргод дар соли 404 пеш аз милод ба подшоҳӣ расида буд. Куруш

фароҳам оварда, ба ҷониби Позоргод раҳсипор
Ваде Аршак ўро дастгир кард ва фармони
баровард. Вакте ки ўро меҳостанд ба қатл
модараш Поризотис Курушро дар оғӯш
нифтга ва аз ичрои ҳукми қатл чилавгирӣ кард.

Ардашери дувум. Номи ин подшоҳ ба форсии
Артагаштар, дар Таврот Артахашашто, ба
Артаксерекс, дар осори Берунӣ ва Ибни Надим
ардоҳашаст ва Ардашер ибни Дороуссонӣ зикр
нашаст. Падараш Дориёши дувум буд ва модараш
хоҳар ва бино ба гуфтаи Канзиёс холай
барлош. Дар катибаҳое, ки аз Ардашери дувум бокӣ
нашаст, барои нахустин бор ба номҳои Митро ва
Аноҳито бармехӯрем. Ин нишон медиҳад, ки подшоҳи
Аноҳито ва парастиши ўайл дошта аст ва
замони ў маъбадҳои зиёди Аноҳито дар гӯшаву
кишвар соҳта шуданд. Дар охирҳои подшоҳии
ҳама ҷо саркашӣ ва шӯриш ҳукмфармо буд.
Фармонравоёнашро шоҳ ҷуръат намекард, ки аз кор
Баркинор кунад. Шоҳаншоҳии Эрон кам-кам дар ҳоли
нишадан буд. Ардашер се писар дошт: Дориош,
Ориёспас ва Аҳас. Тибқи маъмул мебоистӣ Дориош
писари қалонии Ардашери дуюм пас аз падар ба
подшоҳӣ менишаст. Аммо бародараш Аҳас хост ин
миқомро аз они худ созад. Дориош аз ин асрор огоҳ
шуд ва хост то падари худро аз миён бардорад, аммо ин
роҳифшо шуд ва Дориош ба дастури падар ба қатл
расид. Ориёспас писари дуюми шоҳ мепиндошт, ки
падараш қасди он дорад, ки вайро ҳам аз миён
бардорад ва бинобар ин худкушӣ мекунад. Дар ҳамин
ҷони яке аз дигар фарзандони Ардашер бо номи
Орсомис (аз зани дигараш) аз ҷониби дарбориён қушта
шуд. Ардашер ўро хеле дӯст медошт ва баъди марги ў
аҳандӯҳ Ардашери дуюм дар соли 358 пеш аз милод
паргузашт. Ардашери дуюм 41 сол салтанат карда, ба
китоми маргаш 90 сола буд.

Ахас ё Ардашери сеюм. Ин подшоҳ ба ҳангоме в таҳти подшоҳӣ менишаст, ки кишвар дар ҳоли пошид буд ва давлати Ҳахоманишӣ дар вазъи аз байн рафт. Ахас барои он, ки касе аз наздиқонаш дъвои салтанат накунад, қариб тамоми хешовандони худро аз мис бардошт ва сипас ба дафъи шӯришҳои доҳилӣ ва ҳомӯн кардани ошӯбҳои мамлакатҳои атрофи худ пардошт. Таърихнигорон аз ирода, шоистагӣ ва лаёсати фаровони ўзикр кардаанд. Ардашер пас аз гирифтани Миср, ки дар он ҷо шаш сол ҳукумат кард, ба Бобул ботгашт ва дар айшу ишрат ғутавар шуд ва ҳамаи корҳои подшоҳиро ба дasti вазири худ Богвос Ҳоча супорид. Сипас ба сабаби бадгӯии дарбориён хост Богвос Ҳочаро аз кор барканор созад. Аммо Ҳоча барои нигаҳдории ҷоҳу ҷалоли худ ба шоҳ заҳр дод ва ўро ба ҳалокат расонид. Бино ба навиштаҳои таърихнигорон Ҳоча пас аз куштани Ардашер часади ўро пора-пори карда, ба сағҳо ҳуронд. Ин воқеа дар соли 337 пеш аз мелод рух дода буд. Ҳамчуноне ки аз санадҳои таърихи маълум аст, Ардашери сеюм фарзандони зиёд дошт. Яке аз писарони ўз Арсас ё Аршак ном дошт, ки пас аз падар ба таҳт нишаст. Дигар аз писаронаш Бистонис буд, ки баъдҳо гурехта, ба назди Искандар рафт. Яке аз духтаронаш Парушот ном дошт, ки баъдҳо ба ҳамсарии Искандар даромад. Аршак баъд аз ба таҳт нишастан хост аз вазири падараш Богвос Ҳоча қасд бигирад. Аммо Богвос Ҳоча пешдастӣ карда, Аршакро ба ҳалокат расонид. Муддати подшоҳии Аршак ду сол, яъне аз соли 338 то 336 пеш аз милод аст.

Дориоши сеюм. Пас аз кушта шудани Аршак дар соли 336 пеш аз милод Богвос Ҳоча яке аз наберагони Дориоши дуюмро, ки бо номи Кадаман маъруф буд, бар таҳти салтанат нишонд. Номи ин подшоҳ дар китобҳои таърихнигорони юнонӣ Дориош ва дар таърихҳои исломӣ Доро қайд шудааст. Кадаман писари Орсон, Орсон писари Астан ва Астан писари Дориоши

дун буд. Модараш Сисигомбис ном дошт. Дар ибтидо
пайконро дошт, яъне аҳком ва фармонҳои
ба ҳукмронон ва фармонравоёни лашкар
шоҳонд. Дар яке аз ҷангҳо аз худ мардонагӣ нишон
шоҳ ӯро ба вазифаи фармонравои Арманистон
кард. Чун ӯ даъвогари таҳти подшоҳӣ набуд,
Хоча бо таваҷҷуҳ ба вазъи худ ӯро ба подшоҳӣ
аргунид. Богвос Хоча меҳост, ки Дориош (Доро)
дар ном подшоҳ бошад ва ӯ тамоми корҳои
шоҳиро дар дасти худ нигаҳ дорад. Вале Дориоши
(Доро) аз ин андешаҳои ӯ оғоҳӣ ёфта, ӯро ба
даъват кард ва дастур дод заҳреро, ки ба
куштани шоҳ фароҳам оварда буд, дар ҳузури
биошомад ва бад-ин тартиб вазир Богвос Хоча
кушта гардид.

Ин замони ба қудрат расидани Искандар дар
Юнон буд. Искандар баҳори соли 334 пеш аз милод аз
гулӯоҳи Дарданел гузашта, аввалин бор бо эрониён ба
менардозад. Дар ҷангҳои дигаре, ки баъдан сурат
мирад, Доро шикаст меҳӯрад ва ба Ҳамадон фирор
мекунад. Дар ин ҷо меҳоҳад лашкар ҷамъ биёварад ва
бар зидди Искандар бичангад, вале дар наздикии
Домғон ду тан аз сардорони сипоҳ Дороро ба соли 330
пеш аз милод мекушанд ва худ фирор мекунанд. Бо
истури Искандар часади Дороро бо ташрифоти
шапнатӣ ба Позоргод бурда, дар макбараи шоҳони
Ҳахоманишӣ ба хок месупоранд. Бо марги ин подшоҳ
дунлати дусаду бистсолаи Ҳахоманишӣ низ роҳи
инволро мепаймояд.

Силсилаи Портҳо ё Ашкениён

Порт дар сарзамини Ҳурасони имрӯза воқеъ буд.
Дар Катибаҳои Бесутун, ки ба Дориоши бузург
гаилук доранд, аз ин ноҳия ба унвони яке аз сатрапҳои
Эрон ёд мешавад. Дар мавриди нажоди мардуми
сокини ин сарзамин, ки портҳо номида мешуданд,

байни донишмандон ва таърихнигорон ихтилофи на мавчуд аст. Баъзе ин қавмро аз нажоди ориёй ва тур аз нажоди зарди чинӣ ва муғулӣ дониста ва билодиддае онҳоро оmezиш аз нажоди ориёй ва навиштаанд. Аммо имрӯз аксари шарқшиносон ба ақидаанд, ки портҳо ориёй буда, ба сабаби оmezиш сакоиҷо баъзе аз одобу ахлок ва русуми он қавми гирифгаанд. Портҳо ба тасдиқи муаррихон ин ҳамон сулолаи Ашкониён мебошанд.

Дар хусуси номи Ашкониён низ ду ақида вуҷуд дорад: Гурӯҳе ба ин назаранд, ки чун ниёгони ҳонадон дар Асак мезистанд, бинобар он подшоҳ Ашконӣ номи силсилаи худро аз номи ватани ҳуҷирифтаанд. Иддаи дигаре мегӯянд, ки шоҳони Ашконӣ худро аз наасаби Ардашери дуюм (Аршак) медонистанд ва ба Аршакониён ва ё Ашкониён маъруф шуданд. Дар зимн Саолибӣ менависад: «Ашкон аз фарзандони Дорои бузург буд. Бархе гӯянд ўз фарзандони Ашконӣ пурӣ Кайораш писари Кайқубод будааст. Ҷуз ин ҳамон гуфтаанд. Аз ин рӯ гумонмандихое дар нажоди Ашкониён рух додааст. Лекин дар ин, ки онон аз нажоди шоҳони гузашта будаанд, ихтилофе нест».¹

Ҳамин ноҳамройӣ дар табори Ашкониён дар сарчашмаҳои таъриҳӣ ба номҷо ва пешу пас будани замони фармонравии онон низ сабаб шудааст, ки аз он Саолибӣ низ ёд мекунад.²

Табарӣ ва Саолибӣ онҳоро бо номи мулуку-тавоиф ёд кардааст.³ Усулан дар манобеи таъриҳӣ давраи мулуку-тавоифӣ давраи баъд аз ҳукумати Искандари Мақдунӣ то ба сари кудрат омадани Сосониён дар назар аст.

¹ Саолибӣ. Шоҳнома. С.233.

² Ҳамон чо. С.233.

³ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.463; Саолибӣ. Шоҳнома. С.233.

Бундгузори давлати Ашкониён Аршак ё Ашки из нажоди ориёй ва аз қабилаи портҳо буд ва бо қабилии қабилаи худро муттаҳид намуда, дар соли 256 из милод бо сулукиҳо (хукумате дар замони Ҳандар дар Эрон) ҷангиданд ва саранҷом пас аз ҷанг 250 дар соли 250 пеш аз милод силсилаи Ашкониёнро ташкил карданд. Ашки аввал пас аз ӯ ба бар сулукиҳо ба тарафи Боҳтар лашкар қашид дар яке аз ин ҷангҳо қушта шуд. Ин подшоҳ мавриди якими якими лашкариён ва қавми порт гардида Аршак ё Ашки аввал дар шимолу шарқии Эрон ҳудро ташкил намуд. Муддати подшоҳии Ашки аввалро Табарӣ даҳ сол гуфтааст, аммо Саолибӣ подшоҳии ӯро бисту як сол зикр кардааст.¹

Пас аз қушта шудани Ашки аввал бародараш ба ӯ нишаст ва Ашки дуюм номида шуд. Вай сиюҳафт фармонравӣ кард. Пас аз Ашки дувум Ардавон ё Ашони аввал ва ё Ашки сеюм дар соли 212 пеш аз милод ба таҳт нишаст ва ҳудуди соли 196 пеш аз милод даргузашт.

Ашки ҷаҳорум ё Фариёғт пас аз падар ба таҳт нишаст ва понздаҳ сол подшоҳӣ кард. Пас аз марги Фариёғт ё Ашки ҷаҳорум писарааш Фарҳоди аввал ва ё Ашки панҷум ба подшоҳӣ расид. Ӯ ба соли 176 пеш аз милод даргузашт, вале пеш аз марг бародари ҳуд Мехрдодро ба ҷойи ҳуд ба подшоҳӣ нишонд. Мехрдоди аввал ё Ашки шашум муддати сиюҳафт сол подшоҳӣ кард ва давлати Ашкониёнро ба як давлати бузург ғабил дод. Ба ҳамин сабаб таърихнигорон ӯро Ҷориюши силсилаи Ашконӣ меноманд. Ӯ соли 138 пеш аз милод вафот кард. Пас аз марги ӯ писарааш Фарҳоди дуюм бар таҳт нишаст. Ӯ дар аснои ҷанг бо сакоихо дар соли 125 қушта шуд. Пас аз ин ба таҳт писари Фариёғт

¹ Мухаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.463; Саолибӣ. Шоҳнома. С.233.

(Ашки чаҳорум), ки амаки Фарҳоди дуюм Ардавони дуюм ё Ашки ҳаштум ба таҳт нишаст, ин низ дар аснои ҷанг ба ҳалокат расид.

Ашки нуҳум ё Меҳрдоди Кабир яке аз подшоҳи бузурги Ашконист, ки пас аз марги падараши Ардавони дуюм ба таҳт нишаст ва қисмате аз Систо Балуҷистонро ба фармони хеш дароварда, то марҳи Ҳиндустон пеш рафт ва дар ин ҷо ғалаба карда, ҳудуди қӯҳҳои Ҳимолой наздиқ шуд. Меҳрдоди дуюм пас аз 48 сол подшоҳӣ дар соли 76 пеш аз милод ваға кард.

Пас аз Меҳрдоди дуюм дар байни даъвогарони таҳти подшоҳӣ қашмакаш ба амал омад. Баъд аз марҳи Меҳрдоди дуюм таърихи Ашкониён равшан нест и танҳо чизе, ки маълум аст ин аст, ки дар соли 76 пеш аз милод Синторук ё Ашки даҳум ба таҳт нишаст. Таърихнигон ӯро бародари Фарҳоди дуюм медонаанд ва ҳангоме ки ба подшоҳӣ расид, пирамарди ҳаштодсола буд. Пас аз марги Синторук писараши Фарҳоди сеюм ё Ардашери ёздаҳум дар соли 69 пеш аз милод ба таҳт нишаст. Соли 60 пеш аз милод Ардашери ёздаҳум ба дasti ду писараши заҳр дода, кушта гардид. Муддати подшоҳии ӯро 7 сол навиштаанд. Меҳрдоди сеюм ё Ашки дувоздаҳум пас аз заҳр додани падар ба таҳт нишаст. Вале ситамгорӣ ва беадолатии ӯ аз ҳадзиёд буд ва ин сабаб гардид, ки Маҷлиси Меҳтистони вайро аз таҳти подшоҳӣ барканор созад ва бародараш Ардро ба ҷои ӯ интихоб намояд. Даврони подшоҳии Меҳрдоди сеюм аз соли 60 то 56 ё 55 пеш аз милод навишта шудааст.

Соли 55 пеш аз милод Ард ё Ашки сездаҳум ба таҳт нишаст. Ӯ лашкаркашиҳои зиёде кардааст. Дар яке аз набардҳо писараши Покир кушта мешавад ва Арт пас аз марги писараши аз таҳти подшоҳӣ даст мекашад ва дар соли 37 пеш аз милод ин мақомро ба қалонтарин фарзанди худ, ба Фарҳоди чаҳорум voguzor менамояд.

Фарҳоди чаҳорум ё Ашки чаҳордаҳум чун ба таҳт
бародарони худро аз миён бардошт. Падараш
кор сарзаниш кард ва Фарҳоди чаҳорум
нишро низ дар соли 37 пеш аз милод ба қатл
Вай марди хунхор ва ситампеша буд. Ин
аз тарафи зами итолиёяш, ки Музо ном дошт,
дуюми пеш аз милод заҳр дода мешавад ва ба
писараш, ки Фарҳод (панҷум) ё Фарҳодак ном
ба таҳт менишинад. Даврони подшоҳии ӯ ҷандон
ва аз соли 2 пеш аз милод шурӯъ шуда, дар соли
милодӣ кушта кардид. Муҳимтарин воқеаи
таваллуди Исои Масеҳ ҳаст.

Пас аз нобудии Фарҳодак бузургони Ашконӣ
бо номи Ард (Арди дуюм) ё Ашки шонздаҳум
ба таҳт нишонданд. Вале ӯ низ ситамгору хунхор
баромад ва баъди чаҳор сол дар соли 8 мелодӣ кушта
мул. Чун Арди дуюм ва ё Ашки шонздаҳум ба ҳалокат
маҷлиси Меҳтистон Ванан, писари Фарҳоди
чиҳорумро, ки дар Рум зиндагӣ мекард, ба таҳти
подшоҳӣ баргузид. Ӯ ба аҳлоқу одоби румӣ дилбастагӣ
дошт ва аз аҳлоқ ва одоби эронӣ нафрат мекард. Ба ин
мардум аз вай бадбин шуданд. Муддати
подшоҳии вай аз соли 8 то 17 мелодӣ мебошад.

Яке аз шоҳзодагони Ашконӣ бо номи Ардавони
сем, ки дар Озарбойҷон фармонраво буд, пас аз
шикаст додани Ванан ба таҳти подшоҳии Ашкониён
нишаст. Ӯ Ашки ҳаҷдаҳум мебошад, ки то соли 40
мелодӣ подшоҳӣ карда, дар ин сол вафот намуд. Пас аз
Ардавони сем писараш Вордон ба таҳт нишаст.
Ҳангоме ки Вордон ба суликиҳо мечангид, бародараш
Гударз зидди ӯ шӯриш бардошт ва даъвои подшоҳӣ
кард, вале ба кумаки бузургони Ашконӣ онҳо оштӣ
карданд. Аммо баъди ҷанд муддат боз Гударз зидди
бародар шӯриш бардошт, ки дар наздикии Ҳирот
шикаст хурд. Вордон бисёр мағрур гашта буд ва ин буд,
ки дар соли 46 мелодӣ ҳангоме ки аз Гурғон боз

мегашт, ўро дар шикоргохе ба ҳалокат расониданд. Пи
аз ин Гударз ё Ашки бистум бародари Вордон ба та
нишаст. Вай подшохи хунрез ва ситампеша буд
бародарон ва наздикони худро аз миён бардошт. Ба и
сабаб маҷлиси Мехтисон Мехрдод, писари Фарходи
панҷумро, ки дар Рум зиндагӣ мекард, ба таҳти
подшоҳӣ меҳост бинишонад. Гударз аз ин огоҳӣ ёғли
бар Мехрдод ҳӯҷум овард ва гӯшҳои ўро бурид. Пас
ин воеа дар соли 51 мелодӣ Гударз вафот кард ва би
қавле кушта шуд. Пас аз Гударз Ванани дуюм ё Ашки
бистуякум, ки ба қавли гурӯҳе аз таърихнигорон
бародари Гударз ва ба қавли дигаре бародари
Ардавони сеюм аст, ба таҳт нишаст. Вай дар идораи
давлат писараш Балошро бо ҳуд шарик донист. Дар
мавриди тӯли салтанати вай ихтилофи назар мавҷуд
аст. Баъзе даврони подшоҳии ўро аз соли 50 то 51 ва
дигаре аз 52 то 53 медонанд. Пас аз марги Ванан писари
ӯ Балоши аввал ё Ашки бистудуюм ба таҳт нишаст.
Балош алоқаи зиёд ба дини зартуштӣ дошт. Ин буд, ки
дар ҷамъоварии матни Авесто оғоз кард ва ҷамъоварии
Авесто дар замони поягузори ҳонадони Сосони
Ардашери Бобокони ба поён расид. Балош бар ҳилоғи
подшоҳони пешини Ашконӣ ситамгар набуд,
падаркушӣ ва бародаркушӣ аз ӯ мушоҳида намешавад,
балки ягонагӣ ва иттифоқро дар ҳонадони Ашконӣ дар
пояи устувор қарор дод. Вай шахси мазҳабӣ ва
покандеш буд. Ӯ соли 78 мелодӣ вафот кард. Дақик
маълум нест, ки пас аз Ашки бистудуюм ё Балош чи
касе ҷойи вайро ишғол кард. Барҳе аз таърихнигорон
писари ӯ Покарро подшоҳи баъдӣ медонанд, зоро ба
номи ин шаҳс сиккаҳоэ пайдо шудаанд. Аз ин сиккаҳо
маълум мешавад, ки ӯ то ҳудуди соли 93 мелодӣ
подшоҳӣ кардааст. Вале иддай дигаре аз
таърихнигорон замони салтанати ўро то соли 108
мелодӣ медонанд. Дар замони ин подшоҳ даъвогарони
салтанат зиёд буданд ва вақти ӯ бештар сарғи

ва кашмакашихои дохилӣ мешудааст. Илова
Биродаронаш ва шахсе бо номи Мехрдод, касони
изаре низ дар қисматхое аз ин кишвар салтанат
ништ ва ҳар яке аз онҳо худро шоҳи тамоми Эрон ва
шоҳаншоҳӣ хондаанд. Ба қавли таърихнигори
Дукасиус Покар соли 108 вафот кардааст. Дар
ки ду писар дошт, аммо маҷлиси Мехистон
бародари Покарро подшоҳ интихоб мекунад.

Ашки бистучхаҳорум ё Ҳусрави Ашконӣ. Ӯ дар
соли 108 ё ба қавли дигар дар соли 110 милодӣ ба таҳт
нишаст. Дар замони ӯ сулолаи Ашконӣ оҳиста-оҳиста
иҷро мегашт. Даврони салтанати ӯро ба ихтилоф аз 108
то 110 то 128 ё 130 медонанд. Пас аз Ҳусрав Балоши
ё Ашки биступанҷум аз соли 130 то 145 подшоҳӣ
нашуд. Пас аз ӯ писараш Балоши сеюм ё Ашки
бистушашум подшоҳ шуд. Аз сиккаҳои бокимонда аз
шавони ӯ маълум мешавад, ки ин подшоҳ дар соли 148
то 149 милодӣ бар таҳт нишаст ва то соли 190 подшоҳӣ
нашуд. Бо марги Балоши сеюм писари ӯ Балоши чорум ё
Ашки бистуҳафтум ба таҳт нишаст. Даврони подшоҳии
Балоши чаҳорумро аз соли 191 то 208 милодӣ
нишитаанд. Пас аз марги ӯ ду писари Балош Балоши
панҷум ё Ашки бистуҳаштум ва Ардавони панҷум ё
Ашки бистунуҳум даъвогари салтанат шуданд. Аз
сиккаҳои Ашконӣ маълум мешавад, ки ҳар ду бародар
ба муддати 18 сол подшоҳӣ карданд. Ардавони панҷум
дар гарби Эрон подшоҳӣ дошта ва Балоши панҷум дар
шарқи Эрон.

Ардашер писари Бобак бо истифода аз заиф
гаштани давлати Ашконӣ дар миёни солҳои 220 ва 226
милодӣ ба сарзамини Ардавони панҷум ҳучум кард. Он
нишон Ардашери Бобакон яке аз подшоҳони
дастнишондаи Ашкониён буд ва дар Порс ҳукумат
мекард. Пас аз он ки Ардашер Кирмон ва Исфаҳонро
гирифт, дар Даشتӣ Ҳурмуз миёни Беҳбахон ва Шуштар
байни ӯ ва Ардавон ҷанг даргирифт ва подшоҳи

Ашконӣ күштга шуд. Бо вүчуди шикаст яке аз писарон Ардавон бо номи Ортобоз худро шоҳи Порт ҳонда, б номи худ дар соли 227 сикка зад ва ба кумаки вай шоҳ Арманистон Ҳусрав омад, vale Ардашери Бобакон б онҳо пирӯз шуд. Пас аз чанд сол Ардашер бар саросар Эрон подшоҳ шуд ва шоҳзодагону бозмондагони ҳонадони Порт ва ё Ашкониро ба ҳалокат расонд. Бади ин тартиб давлати Ашконӣ пас аз 470 сол подшоҳӣ ро ба инқироз ниҳод.

Силсилаи Сосониён

Сосониён аз Порс мебошанд ва дар тӯли ҳукуматашон шукуҳи даврони Ҳахоманишиёнро аз наинда карданд. Онҳо худро вориси подшоҳони Ҳахоманиший медонистанд. Сосон марде аз ҳонадони наҷибзодагон бо зане ба номи Динаг аз ҳонадоне, ки онҳоро бозарангӣ мегуфтанд ва дар сарчашмаҳони исломӣ бо номи Ромбиҳишт ёд мешавад, издивоҷ кард. Сосон сарпарастии маъбади Аноҳиди шаҳри Истаҳр (Шероз)-ро ба уҳда дошт.¹ Писари ў Бобак пас аз даргушашти падар ба ҷои ў нишастан ва бо духтари амири он маҳал издивоҷ карда, баъди чанд муддат ҳукуматро аз дasti ў гирифт.

Бобакро муаррихин поягузори ин силсила медонанд. Бобак барои писараш Ардашер мақоми раиси қалъаи Доробгардро гирифт ва АРдашер дар ҳудуди соли 212 мелодӣ чанд тан аз шоҳони Порсро мағлуб ва ҳалок кард. АРдашер дар сар савдои шоҳаншоҳӣ мепарварид. Бобак аз ин андешаи писараш огоҳ буд ва бо номае ба АРдавони панҷум охирии подшоҳи Ашконӣ муроҷиат кард, ки мансаби шоҳии Гучиҳарро ба фарзанди қалониаш Шопур vogузорад. АРдавон ҷавоб дод, ки Бобакро чун саркашу ёги

¹ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.535.

ибни обад ва ҳокимиятро ба ў намедиҳад. Пас аз үзудате Бобак вафот кард ва Шопур ба чои ў нишасти. Ишони бародарон Шопур ва Ардашер ихтилоф афтод, замо ба тариқи ногаҳонӣ Шопур вафот кард. Ардашер бо марги Шопур ҳукуматро ба даст гирифт ва бо шохи Ашконӣ ба муҳолифат пардохт. Тайи муборизаҳо Ҳисса-оҳиста шаҳрҳои Эрон ба итоаташ медаромаданд ӯ дар соли 224 Ардавони панҷум дар набарде дар Ҳурмузгон кушта шуд¹ ва дар соли 226 Табиғону² (дар назди дарёи Даҷла) пойтаҳти Ашкониён ба дасти Ардашери Бобакон афтод. Дар яке аз ғасириҳои болои санги нақши Рустам воқеъ дар Шероз Ардашери Бобаконро мебинем, ки дар ҳоле ки бар асп ғавор аст, тоҷ ва ё фарри эзидиро, ки нишонаи пошноҳист, аз Аҳурамаздо дарёфт мекунад. Дар ҳамин ғасирисанг Балош ва Ардавони Ашконӣ дар ниҳояти ӯри ба зери пои аспи Ардашер афтодаанд.

Табарӣ ҳабар медиҳад, ки Ардашери Бобакон пас аз ғасхири Ҷабалу Озарбойҷон, Арманияву Мавсил ва Суристон «оҳангӣ Абаршашру (Нишопур) Марв кард ва аз он ҷо сӯйи Балху Хоразм рафт... Он гоҳ аз Марв сӯйи Форс рафт ва дар шаҳри Гӯр мақар гирифт ва ғиристодагони шоҳи Кушон ва шоҳи Турон ва шоҳи Мукрон ба итоат пеши вай омаданд».

Бино ба иттилои Табарӣ насаби Ардашери Бобакон бо дувоздаҳ восита ба Каймануш – намояндаи ҳонадони Каёнӣ аз ин қарор мерасад: Ардашер писари Бобак писари Маликхайр писари Сосони Кӯчак писари Бобак писари Сосон писари Бобак писари Мехрмас писари Сосон писари Баҳманшоҳ писари Исфандиёр

¹ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.537.

² Табарӣ Тахсабун гуфтааст: Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.538.

³ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.538.

писари Буштосп писари Кайвачӣ писари Каймануи Аммо Гардезӣ бо ихтисор насаби Ардашери Бобакон то ба Исфандиёр – паҳлавони Каёни мепайвандаи Ардашер ал-чомеъ ибни Бобак ибни Шоҳсосон ибни Бехофарид ибни Зарора ибни Сосон ибни Баҳман ибни Исфандиёр.² Берунӣ бошад дар баёни насаби Ардашери Бобакон ибни Зарораро ибни Мехрмиш гуфтааст: «писари Бобакшоҳ ибни Сосон, ибни Бобак ибни Сосон ибни Бехофарид ибни Мехрмиш ибни Сосони Бузур писари Баҳман ибни Исфандиёр аст»³ ва ўро мулаққаб ба Гирдоваранда зикр кардааст «зера кишвари Эронро ба як чо гирд овард».⁴ Аммо тавзехи Гардезӣ аз вожаи «ал-чомеъ» ин аст, ки Ардашер «ҳама доноёни Порсиян чамъ кард ва фармуд, то китобҳои мӯғон, ки зоеъ шуда буд, чамъ кунанд».⁵ Саолибӣ ин суханонро тақвият дода менависад: «Ардашер фармон дод нусхаҳои китобҳои динӣ, пизишкӣ ва ситорашиносиро, ки Искандар бархе аз онҳоро сӯхта ва бештари онро ба Рум бурда буд, ба даст оранд ва онҳоро насӯзанд ва нишонагузориву хоно кунанд».⁶

Аз рӯзгори қадим сарзамини Эрон ба чаҳор испаҳбуд қисмат мешуд, ки нахустини он испаҳбуни Хурносон буд. Дар «Таърихи Гардезӣ» ва «Шоҳнома»-и Саолибӣ омадааст, ки Ардашери Бобакон Хурносонро чаҳор бахш кард ва ҳар якеро марзбоне гумошт. Гардезӣ онро аз қарори зайл меорад: Яке марзбони Марви Шоҳҷон, дувумй Балху Тахористон, сеюм Ҳирот, Пушанг ва Бодгиз ва чаҳорум марзбони

¹ 1 Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.534-535.

² Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 48.

³ Абӯрайҳон Берунӣ. Осору-л-бокия. Душанбе, 1990. С.141.

⁴ Ҳамон ҷо. С.141.

⁵ Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 48.

⁶ Саолибӣ. Шоҳнома. С.248.

Мовароуннахр.¹ Аммо Саолибӣ онро бо андаке зикр мекунад: яке марзбони ду Марв (Марви Шоҳиҷаҳон ва Марврӯд), Толиқон ва Ҷузҷон, дувумй марзбони Ҳирот ва Бушанҷ, Бусту Систон, сеюмй марзбони Балху Табаристон ва чаҳорумй марзбони Фароруд (Мовароуннахр).²

Ардашер андак замоне пеш аз марг Шопурро ба подшоҳӣ шинонӣ ва бо дастӣ худ тоҷи шоҳиро ба ӯ нигод ва дар соли 240 вафот кард. Табарӣ дар ӯ менависад, ки «писандидаравиш ва пирӯз буд ӯ зарғиз сипоҳи вай нашикард ва парчами ӯ ӯ вонамонд. Ӯндоиҷо падид овард ва шаҳрҳо бунёд кард ва ободии бисёр кард. Ва муддати подшоҳии вай аз вакте ки Арабонро бикушт, то ваке ки бимурд, чаҳордаҳ сол буд».³

Модари Шопури аввал аз хонадони Ашқонӣ буд.⁴ Шопури аввал ободиҳои бисёре карда, аз ҷумла шаҳри Шопур дар наздикии Козируни Форс ва Ҷунди Шопур Ҷунди Шопур байни Шуштар ва Дазфули Ҳузистон ва Нишонур дар Хурросонро ба ин подшоҳ мансуб юнистаанд. Бино ба гуфтаи таърихнигорони арманий Шопур писари худ Мехронро ба ҳукумати Гурҷистон баргумошт ва вай дар он ҷо силсилаи подшоҳони Ҳусравиро бунёд гузошт.

Гардезӣ зикр мекунад, ки Шопур «қасди Қастантиния кард ва аҳли он ноҳият бо вай сулҳ қарданд. Ва китобҳо, ки Искандар ба Рум бурд ва гарҷума кард, он ҳама китобҳоро Қастантин малик ҷамъ кард ва ба наздики Шопур фиристод бар ваҷҳи қадия».⁵

¹ Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 48.

² Саолибӣ. Шоҳнома. С.249.

³ Мухаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.538-539.

⁴ Ҳамон ҷо. С.540.

⁵ Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 48-49.

Дар замони подшохии ў Монӣ даъвои пайғамбари намуд¹ ва мазҳаби навро поя гузошт. «Шопур қада Монӣ кард ва Монӣ аз Эрон бигрехт ва сӯи Чину Мочин бирафт ва он ҷо табаъа ёфт ва даъвати ошкори кард».²

«Тозиён,- менависад Саолибӣ,- Шопурро барои диловарии бемонанд ва лашкарҳои фаровон, ки дошт, «Собуру-л-ҷунуд» ном доданд».³

Шопур соли 272 вафот кард ва писараш Ҳурмуз аввал ба таҳт нишастан. Табарӣ менависад, ки Ҳурмуз Ҷасур лақаб доданд.⁴

Дар сифоти Ҳурмuz Саолибӣ менигород, ки роҳи устувору андешаи дуруст дар баробари саҳтиҳои рӯзгор надошт ва «рӯзгор низ ба ў муҳлат надода буд, ки би марзи пухтагиву бурдборӣ бирасад».⁵

Ҳурмuz Мониро ба дарбор даъват карда, мавриди химояти худ қарор дод, аммо подшохии ў дер напоид ва дар соли 273 вафот кард. Ҳурмuz бародаре бо номи Баҳром дошт, ки пас аз даргузашти ў ба таҳт нишастан. Дар хисоли Баҳром Табарӣ зикр мекунад, ки «сирати некӯ дошт ва дар кори подшоҳию тадбири умури қасон бар равиши падарон буд».⁶

Ривоят аст, ки Монӣ Баҳромро ба дини хеш меҳонад ва «Баҳром кори вайро биёмӯзид ва ўро даъватгари Шайтон ёфт»,⁷ бинобар ин фармон дод, то Мониро ба қатл расонанд ва ба пусташ коҳ андохта,

¹ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.545.

² Гардезӣ. Зайну-л-ахбор. Барги 49.

³ Саолибӣ. Шоҳнома. С.250.

⁴ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.545.

⁵ Саолибӣ. Шоҳнома. С.255.

⁶ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.547.

⁷ Ҳамон ҷо. С.547.

Бар дарвозае аз дарвозаҳои Гунди Шопур овезон
коранд, ки аз он ҳангом ба байд он маҳал ба дарвозаи
Мони матьруф аст.¹

Баҳром соли 276 вафот кард. Муддати подшохии
онро Табарӣ се солу се моҳу се рӯз гуфтааст.²

Пас аз Баҳроми аввал писарааш Баҳроми дуюм ба
нишаст. Дар мавзее бо номи Нақши Рустам, ки дар
шомоди шаҳри Шероз аст, дар паҳлӯи сурати
онҷузории Ардашери аввал санги хурдтаре аз он дид
нишавад, ки ба фармони Баҳроми дуюм қанда шудааст
о шоҳро пиёда дар миёни хонаводааш нишон медиҳад.
Баҳроми дуюм дар кӯхи Шопур нақшеро дорад, ки
никоятгари ғалабаи ў бар душман аст. Вай соли 276 ба
нишаст ва дар соли 293 вафот кард. «Дар бораи
муддати подшохии ў, -менависад Табарӣ, -иҳтилоф
корданд: баъзеҳо гуфтаанд муддати подшохии вай
ҷаҷдаҳ сол буд ва баъзеҳо онро ҳафдаҳ сол гуфтаанд».³

Байд аз Баҳроми дуюм Баҳроми сеюм, ки
фармонравои Систон буд, ба таҳт нишаст. Насабномаи
ӯро Табарӣ чунин меорад: ў писари Баҳром писари
Баҳром писари Ҳурмуз писари Шопур писари Ардашер
буд.⁴ Аммо муҳаққики эронӣ Абдулазими Ризой бидуни
шакри марҷае ӯро писари Ҳурмузди аввал меҳисобад, ки
ҳамагӣ чаҳор моҳ подшоҳӣ карда, дар ҳамон соли 293
ғонтида аст.⁵ Саолибӣ менависад, ки «ҳанӯз чаҳор моҳ
аз подшохияш нагузашта буд, ки хирмани ҷавониаш

¹ Мухаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.547; Саолибӣ. Шоҳнома. С.257; Гардезӣ. Зайну-л-ахбор. Барги 49.

² Мухаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.548.

³ Ҳамон ҷо. С.548.

⁴ Ҳамон ҷо. С.548.

⁵ Абдулазими Ризой. Таърихи даҳҳазорсолаи Эрон. Ҷ.2. Чопи
дуюм, Техрон, 1368. С.31.

дарав шуд», аммо Табарӣ муддати подшоҳии ўро ҷаҳор сол гуфтааст.¹

Пас аз Баҳроми сеюм Нарсӣ ба салтанат расид Табарӣ ва Саолибӣ ўро писари Баҳроми дуюм ба бародари Баҳроми севум зикр кардааст.² Аммо Абдулазими Ризой ўро писари Шоҳпури аввал донистааст, ки то соли 303 подшоҳӣ кард.³

Нарсӣ тобистонро дар Истаҳр мегузаронд ва дар зимистон дар Мадоин мемонд. «Ба оташгоҳ намерафт ва чун дар ин бора аз ў пурсиданд, гуфт: бандаги Ҳудованд маро аз бандагии оташ боздоштааст».⁴

Баъд аз Нарсӣ писараш Ҳурмузди дуюм ба ҷон падар нишастан. Дар ин замон Эрон ба сабаби шикаст аз румиён нотавон шуда буд. Ў подшоҳи додгустар ба ободгар буд. Дар тавсифи ў Табарӣ менависад «Тадбири умур бо мулоимат кард ва бо раъият мунсиғ буд ва дар беҳбуди мустамандон ва ободонии вилоят ба адолат бо раъият биқӯшид».⁵

Ҳурмузди дуюм дар соли 310 ҳангоми ҷанг бо аъроби Баҳрайн, ки ба марзҳои Эрон таҷовуз карда буданд, кушта шуд. Дар миёни шоҳони Сосонӣ Ҳурмузди дуюм ягона подшоҳ буд, ки бар сиккаҳояш сурати шоҳ, ки дар зебоӣ шуҳрат дошт, нақш шудааст. Муддати салтанати ў 7 сол аст. Пас аз кушта шудани Ҳурмузди дуюм Озарнарсӣ ё Озарнарса, ки марди хунхор ва ситамгар буд, дар соли 310 ба таҳт нишастан. Ба ҳамин сабаби хислати бадаш дар соле, ки ба таҳт нишастан, кушта шуд. Ў фарзанд надошт ва бародарааш

¹ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.548.

² Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.548; Саолибӣ. Шоҳнома. С.261.

³ Абдулазими Ризой. Таърихи даҳҳазорсолаи Эрон. Ч.2. С.31.

⁴ Саолибӣ. Шоҳнома. С.261.

⁵ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.549.

Хурмузд низ пас аз 13 соли ҳабс фирор карда, ба Рум бурд. Ба ҳангоми күшта шудани Хурмузд дуюм обистан буд ва мубади мубадон эълон кард, ки ў писар аст. Ба бузургони дарбор дастур то точи шоҳиро дар хонаи хоби малика нигаҳ ва ҳанӯз кӯдаке, ки таваллуд нашуда буд, шинохта шуд. Ин ҳамон Шопури дуюм бузурги силсилаи Сосонист, ки ба тайиди Ҷаолибӣ «нахустин ва виласин подшоҳест, ки дар модар шоҳ шуд ва ҳамаи рӯзгораш аз зодан то мурдан ба подшоҳӣ гузашт».¹

Дар манобеи таъриҳӣ ба ў лақаби Кабир додаанд уро Шопури Зулактоф низ гуфтаанд.² Дар тавзехи «зулактоф» Гардезӣ менигорад: «Чун Шопур шондаксаола шуд, сипоҳ ҷамъ кард ва рӯй ба диёри араб ниҳод ва бисёр мардумро аз араб бикушт, то дasti ҷониширо аз мардум ҳолӣ кард ва охир расм овард, ки кор ҷой, ки аз арабон касеро биёварданӣ, бифармудӣ шонаи ў суроҳ карданӣ ва ҳалқа андар вай афқанданӣ ва бад-ин сабаб ўро Зулактоф лақаб карданӣ».³

Ба ҳангоми кӯдакии Шопур модараши ҳамроҳи бузургони кишвар подшоҳӣ мекард ва Шопур баъд аз 16 солагӣ расман ба кори салтанат пардоҳт ва аъроби Ҷаҳрайнро, ки падарашро күшта буданд, сарқӯб карда, аз хоки Эрон ба дур андоҳт. Дар замони ў эрониён ба ширӯзиҳои зиёде ноил шуданд, аз ҷумла сарзаминҳои аз ғаррафтаашонро аз румиён дубора гирифтанд. Шопур ҳафтод сол подшоҳӣ кард ва дар соли 379 аз ҷаҳон ҷашм пӯшид.

¹ Ҷаолибӣ. Шоҳнома. С.263.

² Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.549; Ҷаолибӣ. Шоҳнома. С.263; Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 50.

³ Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 50.

Пас аз даргушашти Шопури дуюм Ардашер, ки қавли Табарӣ ва Саолибӣ бародари ў буд, ба нишасти, ки хорич аз мантиқ аст.¹ Зоро ин муаррихи дар асарҳои худ гуфтаанд, ки ба ҳангоми марг Ҳурму писаре надошт ва Шопур ҳанӯз дар батни модар буд. Донишманди эронӣ Абдулазими Ризоӣ Ардашер бародарзани Шопури дуюм, ки пири ҳафтодсола буд ном бурда аст.³

Ардашер подшоҳи беирода ва заиф буд, ки паси чаҳор соли подшоҳӣ ўро аз таҳти подшоҳӣ барканор карданд.⁴

Пас аз Ардашер Шопури сеюм писари Шопури дуюм дар соли 382 ба таҳт нишасти. «Чун Шопур бар таҳти салтанат нишасти, кори Эрон мунҷат ба ҳалал буд. Вай ба ҳар ҷой лашкар кашид ва ҳарбҳо карду бисер касро аз душманони Эронشاҳр бикушт ва мардуми омадани лашкару ранчи душманон биёромиданд... ва мардумони Эроншаҳр андар ҳама рӯзгори ў андар эманӣ буд».⁵ Дар мавриди чигунагии марги Шопури сеюм навиштаанд, ки вай дар зери хаймае нишаста, машғули истироҳат буд, ки ногаҳон тӯфони шадиде бар пой шуда, хаймаро фурӯ афканд ва дар асари зарбае, ки аз сутуни хайма ба сараш ворид шуд, соли 388 ба ҳалокат расид.⁶

Пас аз марги Шопури сеюм бародараш Баҳроми чаҳорум бар таҳти шоҳӣ нишасти. Табарӣ, Саолибӣ ва Гардезӣ менависанд, ки пеш аз ба подшоҳӣ расидан, ў марзбони Кирмон буд. «Чун ба подшоҳӣ расид,

¹ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.555.

² Саолибӣ. Шоҳнома. С.262.

³ Абдулазими Ризоӣ. Таърихи даҳҳазорсолаи Эрон. Ч.2. С.40.

⁴ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.556.

⁵ Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барғи 51.

⁶ Саолибӣ. Шоҳнома. С.272.

харни кари хеш ба Кирмон соҳт... Ва ҳамеша даст ба
шароб машгул будӣ... ва дӯст доштӣ суҳбат
бо занон».¹ Баҳроми чаҳорум дар шӯрише, ки
399 аз сӯи сипоҳиёнаш бар зидди ӯ сар зад, кушта
мулла муддати подшоҳияш ёздаҳ сол буд.²

Соли 399 Яздигурди аввал писари Шопури сеюм
нишаст. Дар сарчашмаҳои паҳлавӣ ном ва
уро Яздигурди Базаҳкор қайд кардаанд. Ин
ба ӯ мубадони зартуштӣ барои таваҷҷӯҳ
ӯ ба масеҳиён додаанд. Дар сарчашмаҳои
месеҳӣ ба хотири ин аз ӯ бо некӣ ёд мешавад ва ӯро
месеҳиён меҳонданд, вале дар сарчашмаҳои эронӣ
арабӣ аз Яздигурд чун марди носипос, бадгумон ва
ғиребандӣ ёд мекунанд. Табарӣ ӯро Яздигурди Бадкор
шакр карда, менависад: «Яздигурд марди ҳашину
шандил буд ва уюби фаровон дошт ва бузургтар айби
он буд, ки ҳушёрию адаб ва ақсоми донишро, ки
омуҳта буд ва дар он маҳорат ёфта буд, он ҷо ки
набояд, ба кор мебурд».³ Саолибӣ меафзояд: «Дасти
ситам ва бедод гушуд, бегуноҳонро тарсонд ва
перӯмандонро хор, нотавононро аз беху бун барканд ва
хунҳо рехт ва нишонаҳои додгариро аз миён бурд ва
порсийонро сарафканда кард».⁴ Дар зимн Гардезӣ
мегӯяд: «Чун Яздҷирд ба подшоҳӣ бинишаст, он русуми
надарон ва аслофи хеш барандоҳт... ва ситамҳо кард
бар аҳли подшоҳии хеш... ва бар раъият бедод кард ва
молҳое, ки доштанд, ҳама биситуд ва ҳама аҳли
мамлакати хешро дарвеш гардонид».⁵

¹ Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 51.

² Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук.
Китоби 1. С.556; Саолибӣ. Шоҳнома. С.273.

³ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук.
Китоби 1. С.556.

⁴ Саолибӣ. Шоҳнома. С.274.

⁵ Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 51.

Тибқи ривоёти эронӣ Яздигурд ҳангоми гӯшиш аз дарёчаи Сӯ дар назди Нишобур бар асари Ҳонадони ворида аз лагади асп кушта шуд. «Чун Яздцирд шуд, мардумон чунин гуфтанд, ки он асп фариншада ки эзад таъоло ўро бифиристод, то Яздцирдро бинува халқро аз вай бираҳонид».¹ Вале баъзе марги Ҳонадони бар асари як сукасд дар соли 420 медонанд.²

Чун Яздигурд бимурд, гурӯҳе аз бузургону сарнавии давлат ба сабаби рафтори бади Яздигурд ба мувоффиқ расиданд, ки касе аз Ҳонадони ўро ба подшоҳи барнадоранд.³ Аммо Писари Яздигурд - Шонур, волии Арманистон буд, барои ба даст овардани таърихи тоҷ кушиш кард, вале қушишҳои ў ба ҷое нарасид ба Ҳонадони кушта мегардад. Писари дигари Яздигурд Баҳром ба сабаби он ки падар арабонро ба парастории баргузида буд, ба қавли Табарӣ «русуми аҷам наёмӯҳи Ҳонадони Арадашери Бобакон буд, ба таҳт нишонданд. Вале дере нагузашта Баҳроми панҷум ё Баҳроми Гур писари Яздигурд, ки бистсола буд, бар ўғалаба карда таҳти шоҳиро ба даст овард. Баҳроми панҷум, ки ободгар буд, аз подшоҳони маҳбуби Сосонист. Коҳҳои бисёр бино кард, оташкадаҳо соҳт ва аз пайрави содикӣ дини зартуштӣ буд, ки масеҳиён дар даврони ў вазъи мусоид надоштанд. Гардезӣ менигород, ки «чун ба подшоҳӣ биншаст, бо мардумон муомилатҳо неку кард... ва расмҳои бад, ки падарааш ниҳода буд, бардошт ва аввал коре он кард, ки ҳафтсола хироҷ

¹ Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 52.

² Абдулазими Ризой. Таърихи даҳхазорсолаи Эрон. Ч.2. С.44.

³ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.563; Саолибӣ. Шоҳнома. С.279.

⁴ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.563-564.

ва дар васфи ин подшоҳ мегӯяд, ки «Баҳроми
дар забон сухан гуфтӣ. Ба вақти чавғонзадан
гуфтӣ ва андар ҳарбгоҳ туркӣ гуфтӣ ва андар
бо омма дарӣ гуфтӣ ва бо мубадону ахли илм
гуфтӣ... ва чун хашм гирифтӣ, тозӣ гуфтӣ».²

Табарӣ ривоят мекунад, ки Баҳром пас аз ба таҳт
саргарми шикору тафреҳ мегардад ва
умури подшоҳиро ба бародари худ Нарсӣ
уорад. Бо истифода аз ин вазъият ҳоқони турк бо
шактуну шаңҷоҳ ҳазор лашкар ба сарзамини Эрон хучум
Барои ҷилавгирӣ аз қуштори мардум ва
кишвар ашрофи дарбор гурӯҳеро ба назди
турк меғиристанд, то эълон дорад, ки
узори вай мешаванд. Аммо Баҳром «ногаҳон ба
тоҳт ва вайро ба дасти хеш биқушт... Точу
ҳоқон ба дасти Баҳром афтод... Ва ў ҳадде
кард (миёни қаламрави Эрон ва ҳоқони турк) ва
бисоҳт (ки туркон аз он таҷовуз накунанд ва ба
Хурсон наёянд)... ва ба сипосдории фирӯзӣ, ки ба даст
ниарда буд, сол ҳироҷ аз мардум бардошт».³

Хурсону Мовароуннаҳро Баҳром ба қаламрави
шароғони худ ҳамроҳ карда, бародари хеш Нарсиро
Ҳурсон дод ва бигуфт, то он ҷо равад ва дар
Балҳ мақар гирад ва ўро ҳар чӣ боиста буд, дод».⁴

Тибқи аҳбори Саолибӣ Баҳроми Гӯр бисту сол
подшоҳӣ кард.⁵ Бино ба навиштаи «Шоҳнома» Баҳром
дар соли 438 ё 439 ба марги табиӣ вафот кард, аммо
покари таърихнигорони аҳди ислом, аз ҷумла Табарӣ ва
Саолибӣ ба ин назаранд, ки Баҳром ҳангоми шикори

¹ Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 52.

² Ҳамон ҷо. Барги 53.

³ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.568, 569, 577.

⁴ Ҳамон ҷо. С.568.

⁵ Саолибӣ. Шоҳнома. С.286.

гүрхар дар махалле дар байни Исфаҳону Шероз бо
дар чохи дуртаг афтод ва барои ҳамеша нопадид гашт

Пас аз марги Баҳроми Гӯр писараш Яздигур
дуюм бар тахти салтанат нишастан ва дар солҳо
подшоҳии худ бо Ҳайтолиён дар шарқ, бо арманини
дар гарб ҷангҳои зиёде кардааст. Бар ҳилоғи
таърихнигорони масеҳӣ таърихнигорони эронӣ ва ари
ӯро подшоҳи меҳрубон ва некукор донистаанд. Дар рӯи
сиккаҳои Яздигурд ибораи «Яздигурди бузурги
худопараст» зарб шудааст. Ӯ ҳаждаҳ сол салтанат кард
ва соли 459 ҷаҳонро падруд гуфт.

Бино ба ахбори Саолибӣ Яздигурдро ду писаре бо
номҳои Ҳурмуз ва Фирӯз буд ва «ҳар ду аз некнажодӣ
ва хушрафторӣ ва ҳамагуна забардастиҳо баҳран
фаровон доштанд ва барои ин ки яке аз он ду андӯҳгии
нашавад, ҳеч якро ба ҷонишинии худ барнагузид ва
гузинишро ба бузургони давлат, сарон ва марзбони
вогузошт».²

Тибқи ахбори Табарӣ писари хурдии Яздигурд
Ҳурмузд (сеюм) ба ҳангоми марги падар, ки ҳокими
Систон буд, фурсатро ғанимат шуморида, тоҷу тахти
подшоҳиро соҳиб шуд. Фирӯз писари қалонии
Яздигурди дуюм аз вай фирор карда, ба диёри
Ҳайтолиён рафт. Фирӯз, ки худро вориси таҳту тоҷ
медонист, аз шоҳи Ҳайтолиён имдод хост ва шоҳи
Ҳайтолӣ сипоҳе ба кумаки Фирӯз фиристод ва ӯ ба
Ҳурмузд, ки дар шаҳри Рай буд, ҳамлавар гардид.³ Дар
ин набардҳо Ҳурмузд шикаст ҳурд ва бино бар ривояте
дар соли 459 қушта гардид. Пас аз шикасти бародар
Фирӯзи аввал ба таҳт нишастан. Дар даврони подшоҳии
вай Эрон гирифтори хушксолии бузурге гардид, ки

¹ Саолибӣ. Шоҳнома. С.289; Гардезӣ. Зайну-л-ахбор. Барги 53.

² Саолибӣ. Шоҳнома. С.289.

³ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.572-573.

сол идома ёфт.¹ «Хүрок камёб ва гарон шуд ва
хама чоро гирифт ва ранци гирифторй
мурданд ва гову гүсфанд ва чорпоён нобуд
шуданд. Балои азим ва растохези бузург рүй дод».²

Фирӯз бо кордонӣ ва маҳорат подшоҳӣ карда,
барои мардум аз хориҷи Эрон ғалла ва хӯрока
гуфтааст. Ин подшоҳ сарватмандонро маҷбур
нотааст, ки барои мардум кумакҳои лозимаро дареф
нидоранд. Дар даврони подшоҳии ӯ ба ёди боронҳое, ки
аъзе аз хушксолӣ борид, ҷашне ба номи Обрезон ё
Обрезон ба ҳукми анъана даромад. «Ва ҷӯйҳои Марв ӯ
буриҷ ва оби онро қисмат ниҳод ва шаҳри Форёб,
қисабай Гургону шаҳри Озарбойҷон ӯ бино кард».³

Фирӯз дар ҷанге бо шоҳи Ҳайтолиён Хушнавоз,
ки дар соли 483 ё 484 иттифоқ афтода буд, дар биёбони
бе обу гиёҳ роҳгум мезанад, ба муҳосира афтода, дар
аспои ҷанг ҳудаш ва ҷаҳор писару ҷаҳор бародари вай
кунгта мешаванд ва Ҳайтолиён бар ҳама Ҳуресон
гуфталут мейбанд.⁴

Пас аз марги Фирӯз бузургон ва сарони Эрон
писараш Балошро⁵ ба шоҳӣ баргузиданд, аммо байнӣ
Балош ва бародараш Қубод бар сари ҷонишини ҷанг
ниаргирифт, ки дар ин набард Балош пируз шуд ва
Қубод ба сӯи ҳоқони турк паноҳ бурд.

Балош бо Ҳайтолиён сулҳ баст ва тибқи ин сулҳ ӯ
ба Ҳайтолиён муддати ду сол боч медод. Саолибӣ
менависад, ки «Ба мардуми ҳар пахнае фармуд, ки божи

¹ Мухаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук.
Китоби 1. С.573; Гарdezӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 53-54.

² Саолибӣ. Шоҳнома. С.291.

³ Гарdezӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 54.

⁴ Мухаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук.
Китоби 1. С.573.

⁵ Балошро А.Ризой бародари Фирӯз гуфтааст: Таърихи
даҳҳазорсолаи Эрон. Ч.2. С.51.

солонаро аз фаровардао ва чомаҳо ва ҳар шаҳрҳояшон ба даст меояд, бипардозанд ва ба ҳои бойи божу хироч ба шумор оваранд».¹ Кор расида буд, ки Ҳайтолиён ба корҳои подшоҳии дохилии Эрон мудохила мекарданд.

Тибки аҳбори Саолибӣ Балош бо марг вафот мекунад: «Хоқон Кубодро бо се ҳазор равона кард, vale чун ба Нишопур расид, аз балош огоҳ шуд».² Аммо донишманди эронӣ А.Ризоӣ ба ин назар аст, ки Балош пас аз 4 сол аз маънавати салтанат дур шуд ва нобино гардид.³ Мудохила подшоҳии ўсолҳои 484-488 мебошад.

Кубод писари Фирӯз соли 488 бар маснади шоҳи нишастан. Қубод дар замони подшоҳии Балош аз Эрон фирор карда, ба назди подшоҳи Ҳайтолиён Хушнавиш паноҳ бурд. Пас аз се сол сипоҳе дар ихтиёри вай кардода шуд, то ба Эрон ҳамлавар шуда, тахту тоҷро ба Балош бигирад. Ин воқеа баъд аз он сурат гирифт, ки Балош аз пардохтани боч саркашӣ карда буд.

Дар нахустин солҳои подшоҳии Қубод марғандешаманде бо номи Маздак писари Бомдод ба талқини дини монӣ, Зартушт ва ақидаҳои Афлотуни дини тозае арза дошт, ки асоси он бар ислоҳоти иҷтимоӣ буд ва метавон онро камунизм ё маслихи иштирокӣ донист. Шиорашон ин буд: «Аз тавонгарон бибояд ситуд ва ба дарвешон бибояд дод, то ҳама рост гарданд».⁴

Бино ба иттилои Табарӣ Қубод ба ойипи Маздак таваҷҷуҳ зоҳир мекунад: «Ва чун даҳ сол аз подшоҳии Қубод гузашт, мубадони мубад ва бузургони қаим ҳамсухан шуданд ва вайро аз подшоҳӣ бардоштанд

¹ Саолибӣ. Шоҳнома. С.294.

² Саолибӣ. Шоҳнома. С.296.

³ А.Ризоӣ. Таърихи даҳҳазорсолаи Эрон. Ч.2. С.54.

⁴ Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 54.

Ба зиндон кардан, ки пайрави марде бо номи Маздак
ба брони вай шуда буд... Ва бародари вай, ки Чомосб
дошт ба چояш нишонданд».¹ Ба ривояти Табарй
Кубод ўро ба тадбир аз зиндон халос мекунад ва
ба چониби сарзамини Ҳайтолиён паноҳ мебарад ва бо
уммики онҳо дубора ба тахт менишинад.²

Соли 519 Кубод бар он шуд, ки барои худ
муайян созад. Ў се писар дошт: Каюс,
Жам ва Хусрав. Аз миёни ин се тан Каюс аз ҳама
булургтар буд ва аз ойини Маздак пайравӣ дошт. Жам
дуюм ва диловару паҳлавони Қубод, vale аз як
нишм иобино буд ва ин нақс сабаб шуд, ки аз расидан
ба салтанат маҳрум гардад. Ба назари Қубод писари
Ҳусрав, ки модарааш дуҳтари яке аз
булургзодагони Нишобур ва аз ҳамаи хислатҳои хуби
подшоҳӣ бархӯрдор буд, лоиктарин ба ҳисоб мерафт.
Соли 531 Қубод бемор шуда, Ҳусравро валиаҳди худ
намуд ва пас аз муддате вафот кард.³ Табарй
менависад, ки муддати подшоҳии Қубод бо подшоҳии
бародарааш Чомосб чиҳилу се сол буд.⁴

Чун Каюс низ худро вориси тахт меҳисобид,
бинобар ин ба муҳолифат оғоз кард, vale мубади
мубадон аз Ҳусрав ҷонибдорӣ намуд. Баъди ба тахт
шишастани Ҳусрав Каюс ба дастури вай ба ҳалокат
мерасад.

Табарй Ҳусравро бо номи Кисро ёд кардааст.⁵ Ин
подшоҳи Сосонӣ бо номи Ҳусрави Анушервон
(Анушервон-доранди равони ҷовид) маъруф аст ва то
соли 579 подшоҳӣ кардааст.

¹ Мухаммад ибни Ҷарири Табарий. Таъриху-р-русули ва-л-мулук.
Китоби 1. С.582.

² Ҳамон ҷо. С.583.

³ Абдулазими Ризой. Таърихи даҳҳазорсолаи Эрон. Ч.2. С.59-60.

⁴ Мухаммад ибни Ҷарири Табарий. Таъриху-р-русули ва-л-мулук.
Китоби 1. С.583.

⁵ Ҳамон ҷо. С.583.

Замони подшохии ў сарогози дурахшонтарин давраи фармонравоии хонадони Сосонӣ ба шумор меравад. Ободихои зиёде дар аҳди ў кардаанд.

Анӯшервон маздакиёро аз миён бардошт, амволашонро миёни мустамандон тақсим кард ¹ ойини зардуштиро, ки дини порсиён буд, устувор намуд.¹

Дар даврони подшохии Хусрави Анӯшервон писараш Анӯшакзод ба мазҳаби Масеҳ гаравид ² зоҳирان ба ёрии масеҳиён сар ба шӯриш бардошт. Хусрав дар он ҳангом бемор буд, vale дар ҳамон ҳол шӯришро пахш карда, Анӯшакзодро дастгир ва қуркард ва бад-ин васила ўро аз салтанат маҳрум соҳт.

Хусрави Анӯшервон ба эътибори кишваркушӣ, сиёsat, тадбир ва ислоҳоте, ки дар корҳои иҷtimoi, лашкар, аҳлоқӣ ва фарҳангии Эрон ба анҷом расонидааст, бузургтарин шоҳаншоҳи Сосонӣ ба шумор меравад. Бо адолат ва додгустирияш дар таъриҳ ў бо номи Анӯшервони одил машҳур аст. Анӯшервон вазири донишманде бо номи Бузургмехр дошт, ки аз доноӣ ³ ҳирадмандиаш достонҳои зиёде мавҷуд аст. Дар хисоли Анӯшервон Табарӣ чунин гуфтааст: «Анӯшервон пайваста музafferу фирӯз буд ва ҳама ақвом маҳобати вайро ба дил доштанд. Ва фиристодагонашон аз Турку Чин ва Ҳазару амсоли он ба дар вайро ҳозир буданд. Ва олимонро гиромӣ медошт».²

Вале бояд донист, ки ин подшоҳ ба ҳангоми зарурат бо вучуди он ҳама адлу ҷисоғ аз хунрезӣ ва куштор рӯйгардон набудааст. Масалан, ҳазор-ҳазор маздакиро дар як рӯз ба қатл расонид. Бино ба иттилои Саолибӣ ва Гардезӣ баъд аз қатли Маздак Хусрави Анӯшервон фармон дод ҳаштод ҳазор маздакиро дар

¹ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.588, 589.

² Ҳамон ҷо. С.591.

Чозар (дехе дар наздикии Мадоин) ва Наҳравон
дар чаҳорфарсаҳии Багдод) дар як рӯз
бизушианд.¹

Қаламрави зери фармони ўхелे густурда буд.
Анушервон ба хунҳоҳии ҷадди ҳуд Фирӯз ба ҷониби
Ҳайтолиён лашкар қашид ва «подшоҳашонро
бекӯшишт ва ҳонадони вайро нобуд кард ва аз Балху
монарои он бигузашт ва сипоҳи хешро ба Фаргона
фурӯд овард».²

Муддати подшоҳии Анушервон чихилу ҳашт сол
бул. Пайғамбари ислом Муҳаммад (р) андар рӯзгори ў
(соли 570) ба дунё омад, ки мегуфт: «Ман ба рӯзгори
подшоҳи додгар зода шудаам³. Ҳостай Паёмбари ислом
от подшоҳи додгар ҳамон Анушервон буд».⁴

Анушервон соли 579 вафот кард ва ғисарашибар
Хурмузди чаҳорум бар таҳт нишаст.

Хурмузд дар ибтидо ваъда дод, ки аз равиши падар
пайравӣ мекунад ва бо адлу додгустарӣ подшоҳӣ
менамояд. Аммо дар корҳои подшоҳӣ Хурмузд шевай
нишарро ба кор набурд ва мардум аз ўбадбин шуданд.
Лар зимн Табарӣ ҳабар медиҳад, ки Хурмузд марди
маккору бадният буд ва «аз ҳолгони (бародари модар)
турки хеш⁵ ҳӯй гирифта буд ва бузургонро хафиф дошт ва
аз донишварону бузургон ва ҳонадонҳо сездаҳ ҳазор қасу
шависад кас бикишт. Ва пайваста дар андешаи ҳамдилӣ
бо сифлагон ва салоҳи кори эшон буд ва бисёр кас аз
бузургонро ба зиндон кард ва аз кор бияndoҳт...».⁶

¹ Саолибӣ. Шоҳнома. С.304; Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 55.

Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук.
Китоби I. С.591.

² Ии ҳадиси пайғамбар аст, ки аслаш чунин аст: Вулидту фи
әмәни-л-малики-л-одили.

³ Саолибӣ. Шоҳнома. С.304.

Модари Хурмузд духтари Хоқони бузург буд.

⁴ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук.
Китоби I. С.655.

Бо истифода аз ин вазъият хоқони турк ба ҷони сарзамини Эрон лашкар кашид: «Шоба – подшо бузурги туркон ба соли ёздахуми подшоҳии вай сесад ҳазор сипоҳ то Бодғису Ҳирот пеш омад. Ва шо Рум бо ҳашсад ҳазор сипоҳ аз марзҳо даромад оҳанги ў дошт... ва тохтугозашон чунон шуд, ки дин порсиёро «гирболи пурсуроҳ» номиданд»¹

Хусрав бар зидди хоқони турк Баҳроми Ҷуши маъруф ба Чубинро бо дувоздаҳ ҳазор сипоҳ фиристод. Баҳроми Чубин хоқони туркро ба ҳалокат расонид и писараш Пармударо на ба унвони асир, балки чу меҳмон гирифта, бо ғаниматҳои бисёре ба Тайсафун пойтаҳт фиристод. Саолибӣ ривоят мекунад, ки ҳангоме ки Баҳром ба дижи хоқон даромад, «би ғанчинаҳои пур аз хоста ва колоҳои гаронбаҳо и ҷангафзорҳои Афросиёб ва Арчосп ва афсари Сиёвуш ва камарбанду гӯшвораҳои ў даст ёфт ва фармон дод, ки аз онҳо сиёҳбардорӣ (рӯйхат) кунанд. Он тозоҳо ...бар ҳазорон шутур бор кард ва ба пешгоҳи Ҳурмуз фиристод».² Баъдан Баҳромро ба дағалкорӣ на дастбурд мутаҳам мекунанд, ки «гӯшвораҳо ва мӯзаҳои гуҳарнишини Сиёвуш, ки сиёҳа (рӯйхат) будани онҳоро гувоҳӣ мекард, дар миёни армуғонҳо набуд... Ҳурмуз аз ин кор ҳаросон шуд ва фармон дод ба Баҳром нома нависанд ва аз ў бихоҳанд, ки гӯшвораҳо ва мӯзаҳоро бифиристад. Барои ў пунба ва ҷарху дуки наҳресӣ на чомаи занона фиристод».³

Аммо муҳаққики эронӣ А.Ризоӣ менависад, ки ихтилоф миёни Баҳром ва Ҳурмуз аз он оғоз мешавад, ки баъд аз ғалабаи Баҳром бар хоқони турк Ҳурмуз парешон шуд ва ўро ба ҷанги румиён фиристод. Дар ин

¹ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук Китоби 1. С.655-656.

² Саолибӣ. Шоҳнома. С.325.

³ Ҳамон ҷо. С.325-326.

румиён ғалаба кардан. Ҳурмузд, ки нисбат ба
Бахроми Чубин кина ва ҳасад дошт, ба ҷои ирсоли
шурӯн ҷловагӣ ба ӯ дук ва ҷомаи занона мефиристад ва
мавриди сарзаниш қарор медиҳад.¹

Синоҳиён аз ин таҳқири шоҳ нисбат ба
шарҳкари худ ҳашмгин мешаванд ва зидди ӯ шуриш
бардоранд. Дар ин робита Табарӣ менависад:
«...бу ҷургону сарони қавм дар Мадоин қиём кардан
Ҳурмузро аз подшоҳӣ бардоштанд ва мил ба
ҷононаш қашиданд ва раҳо карданд аз он рӯ, ки
шунтани вайро хуш надоштанд».² Аммо донишманди
Абдулазими Ризоӣ менависад, ки чун Ҳурмузд
ӯро бо муҳолифати артиш ва мардум рубарӯ дид,
ғирор ихтиёр мекунад, вале тавассути яке аз
шонвандонаш дар соли 590 ба қатл мерасад.³

Пас аз Ҳурмузд писарааш Ҳусрави Парвиз ба таҳт
менишинад ва ба Бахроми Чубин нома навишта, уро ба
шарбор даъват кард ва вазифаи баланд ваъда дод, вале
Бахроми Чубин қабул накард ва дарҳост намуд, ки худи
Ҳусрави Парвиз ба назди ӯ биёд ва аз ӯ узроҳӣ кунад.
Вале Ҳусрави Парвиз инро қабул накарда, ба тарафи
Бахром лашкар қашид. Дар ин ҷанг Ҳусрав шикашт
ӯрд ва ба тарафи Рум ғирор намуд. Подшоҳи Рум
Мавриқ ӯро хуш қабул кард, духтари хеш Марямро ба
шонин вай дод ва ваъдаи кумак намуд. Парвиз дар ивази
кумак ваъда дод, ки бочеро, ки падаронаш аз Рум
метирифтанд, наҳоҳад гирифт.⁴

Бахроми Чубин пас аз ғалаба вориди Тайсафун
гардида, ба таҳти подшоҳӣ нишаст. Вале дере
нагузашта Ҳусрав бо кумаки лашкари румиён вориди

¹ Абдулазими Ризоӣ. Таърихи даҳҳазорсолаи Эрон. Ҷ.2. С.76.

² Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.657.

³ Абдулазими Ризоӣ. Таърихи даҳҳазорсолаи Эрон. Ҷ.2. С.76.

⁴ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. С.661.

Эрон гашт ва Баҳроми Чӯбинро шикаст дод. Ӯ ба тарафи хоқони турк фирор кард. Бо кумаки Ҳусрави Парвиз Баҳроми Чӯбин ба қатл расид. Яке аз сабабҳои нокомии Баҳроми Чӯбин он буд, ки бештари бузургои ва фармондехони сипоҳ бо вай ҳамдил набуданд ва ин аз он сабаб буд, ки онҳо ақида доштанд, ки танҳо Сосониён лоиқ ҳастанд таҳти подшоҳиро баъди Ҳаҳоманишиён дошта бошанд.

Пас аз Ҳусрави Анушервон Ҳусрави Парвиз номитарин подшоҳи Сосонӣ ба ҳисоб меравад. «Вай аз ҳама мулуки порсиён ба далерию тадбир ва дурандешӣ сар буд. Ва чунонки гӯянд: Ҳеч подшоҳе ба қудрату фирӯзӣ ва фароҳам овардани молу ганҷ ва ёрии баҳт чун ӽ набуд, ба ҳамин ҷиҳат ӯро Парвиз гуфтанд, ки ба маънни фирӯз аст».¹ Шукӯҳу ҷалоли коҳҳо ва ҳазинаҳо, ки ҳеч як аз шоҳони Сосонӣ дорои чунин ҳазинаҳо набуданд, ишқи шоҳ ба ҳамсари масеҳӣ ва таваҷҷӯҳи бе ҳадди ӽ ба аспаш Шабдиз асоси достонҳоест, ки дар ин боб гуфта шудааст.

Пайғамбари ислом ба рӯзгори Ҳусрави Парвиз «берун омад ва даъвати ошкоро кард ва аз Макка ҳичрат кард ва ба Мадина омад...ва ба Парвиз нома кард ва ӯро ба Ҳудои аззу ҷал бихонд».²

Тибқи навиштаи таърихнигорон даврони салтанати Ҳусрави Парвиз ҳама дар ҷанг гузашт. Ҷангҳои ӽ на танҳо барои қишвараш аҳамият надошт, бали онро заиф карда буд. ӽ ба як шаҳси мағрур, ҳудписанд, ситамгор ва ҳақношинос табдил ёфта, ҳайсияту эътибораш дар назди мардум ва дарбор коҳида буд, ки ин ҳама шароитеро барои шӯриш бар зидди ӽ фароҳам овард. Ҳусрав ба валиаҳдии худ яке аз фарзандони Ширин бо номи Мардоншоҳ ё

¹ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.658.

² Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Барги 57.

Мардостоҳро баргузид, vale Ширӯя писаре, ки Хусрав
духтари қайсари Рум дошт, худро шоҳ эълон кард ва
тур лод Хусравро ба зиндон афкананд ва соли 628 ба
расонид.

Ширӯя дар таърих бо номи Қубод ё Қуводи дуюм
нағруф аст. Яке аз корҳои муҳиме, ки Қубод анҷом дод
бо Рум мебошад. Андозҳои бисёреро, ки дар
номони падарааш аз мардум ситонида мешуд, бекор
мишавад, ки Ширӯя ин корҳои мавриди писандро на аз
руи иксиратӣ, балки ба манзури қавӣ гаштани пояҳои
гулрати худ карда будааст, зоро пас аз чанде ҳамаи
Бародарони худро, ки ҳабдаҳ нафар буданд,¹ ба ҳалокат
мерасонад ва дере нагузашта худ низ дар асари
бемории тоун (чума), ки дар Эрон авҷ гирифта буд,
нафот мекунад. Муддати салтанати ӯ тибқи иттилои
Табарӣ ҳашт моҳ буд,² аммо А.Ризой ба ин назар аст,
ки муддати салтанати Қубод ду солу чанд моҳ ба тӯл
ашомид.³

Дар чаҳор соли фосилаи байни марги Хусрави
Парвиз ва ба таҳт нишастани Яздигурди сеюм, ки
оҳирин подшоҳи Сосонӣ аст, наздик ба 12 подшоҳ, аз
он ҷумла Ардашер (писари Қубод), Шаҳрбароз ё
Фарруҳонмоҳ Исфандиёр (аз ҳонадони шоҳӣ набуд),
Пуron (духтари Хусрави Парвиз), Ҷушнасада (аз
амакони дури Хусрави Парвиз), Озармидухт (духтари
Хусрави Парвиз), Хусрав писари Мехрҷушнас (аз
бозмондагони Ардашер), Фирӯз (писари Мехрҷушнас),
Зозай (аз ашроғзодагони форс) ва ғайра⁴ бар таҳти
салтанат нишастаанд. Дар ин муддат шоҳон танҳо

¹ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.701.

² Ҳамон ҷо. С.702.

³ Абдулазими Ризой. Таърихи даҳҳазорсолаи Эрон. Ч.2. С.84.

⁴ Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби I. С.702-706.

бозичаи дasti сардорон буданд. Тоҷ бар мениҳоданд ва баъди чанде кушта мегарди Ҳангоме ки марде дар миён набуд, занонро ба менишонданд.

Охирин подшоҳи Сосонӣ Яздигурди сеюм аст, набераи Ҳусрави Парвиз буда, аз модари занги зода шуда, ба таври гумном дар ҳудуди Истаҳри Пор зиндагӣ мекард. Бузургони Истаҳр ўро ба подшоҳ бардоштанд ва дар оташкадае тоҷ бар сараш ниҳоданд ва он гоҳ ба ҷониби Тайсафун бо сарварии Рустами Фарруҳзод лашкар қашида, Ҳусрави панҷумро, ки дар таҳт менишаст ба ҳалокат расонида, Яздигурдро подшоҳ эълон карданд. Ҳангоме ки Яздигурди сеюм соли 632 ба таҳт нишаст, нишонаҳои инкиrozи давлати Сосониён ба назар ҳувайдо гашта буданд. «Яздигурди ҷавон ҳангоме ба подшоҳӣ расид, ки аз давлати Сосониён ҷуз нимаҷоне намонда буд. Дилҳо пароканда, ғурӯҳҳо пошида ва корҳо носомон шуда буд».¹

Яздигурд шахси ҷавон ва бетаҷриба буд. Ба сабаби кушторҷое, ки ба дasti Қубод анҷом пазируфт, аз хонадони салтанатӣ касе ёфт намешуд, то битавонад ўро дар ин даврон, ки мусулмонон ба фикри густариши ислом афтода буданд ва Эрон низ мадди назари мусулмонон буд, ёрӣ қунад. Яздигурд пас аз ворид шудани лашкари ислом ба ҳоки Эрон муддатҳои тӯлонӣ фирорӣ буд. Балозурӣ менависад, ки Яздигурд пас аз шикаст ба Исфаҳон ғурехт ва баъд аз фатҳи араб дар Наҷованд ба Истаҳр омад. Пас аз гирифтани Истаҳр аз ҷониби арабҳо ба Дороб омад аз он ҷо ба Кирмон ва аз Кирмон ба Систон ва аз он ҷо ба Марв рафт. Тибқи ривояте ба ҳангоми фирор шабе барои ҳуфтан ба осиёбе даромад. Осиёбон ўро намешиноҳт. Ба хотири дасрас намудани ҷомаҳои зарин ва ҷавоҳироти ҳамроҳдошта, осиёбон ўро мекушад. Бино

¹ Саолиби Шоҳнома. С.359.

Дигар саворони Мохуй (марзбони Марв), ки үстүүчүү Яздигурд буданд, үро дар он чо хуфта мекушанд. Саолибай мегүяд, ки часади ин түрөри бахтбаргаштаро ба рүди Мургоб андохтанд. Үро ҳамебурд то ба чое, ки Заррег ном дошт. Ба шарын дарахте гир кард. Ускуфи масехиёни ин шаҳр үли үро аз об гирифт ва дар бөгө дар Марв ба хок порид. «Күштә шудани Яздигурд панде барои шарон ва сарофозе барои таърих гардид ва бо марги үйинчикии порсиён ба поён омад».¹

Ин вөкөа дар соли ҳаштуми хилофати Усмон, дар соли 31 ҳичрӣ, ки баробар ба 652 мелодӣ аст, иттифок шуд. Бо гузашти Яздигурд, ки то охирин нафас барои шаҳоти Эрон кӯшид, силсилаи Сосонӣ сукут кард. Хинпӯз зартуштиёни Ҳиндустон ҳар сол 12 сентябр ба муносибати ба таҳт нишастани ӯ соли нави худро ба номи вай оғоз мекунанд. Яздигурд ба ҳангоми ба таҳт нишастан 15 сола буд ва дар ҷонги Наҳованд бо арабон бистучахор сол дошт ва соли 652, ки дар Марв күштә шуд, беш аз 34 сол умр надошт. Муаррих Масъудӣ фарзандони Яздигурдро ду писар бо номҳои Ҳиром ва Пирӯз ва се духтар бо номҳои Ардак, Шаҳрбону ва Мардованд менависад. Вале аз осори дигари таърихӣ маълум мешавад, ки Яздигурд аз се зан ҳафт писар ва панҷ духтар доштааст. Се тан аз духтарони вайро асир ба Мадина мебаранд, ки номи яке аз онҳо Шаҳрбону буд, ки гүйё ба ҳамсарии Ҳасан ибни Алий даромад аст.

Бино ба сарчашмаҳои Чинӣ пас аз марги Яздигурд писари ӯ Пирӯз худро подшохи Эрон хонд ва фагфури Чин үро ба расмият шинохт. Ӯ дар кӯҳҳои Тахористон, дар шарқи Балх дар канори дарёи Ҷайхун маскан гирифт, то лашкаре гирд оварад ва мамлакати аз дастрафтаро дубора пас гирад. Ӯ аз фагфури Чин мадад хост, вале фагфур ба ӯ ёрмандӣ накард. Аммо

¹ Саолибай. Шохнома. С.363.

подшохи Тахористон ба ў кумак намуд ва Пирӯзро чун
шохи Эрон шинохт. Ба соли 661 милодӣ давлати Чин
пас аз шикаст додани туркҳо кишваре бо номи Эрон
ташкил дод ва подшоҳии онро ба Пирӯз супорид. Иш
кишвар дар сарчашмаҳои чинӣ бо номи Тези Кик сабт
шудааст ва ҷои он дақиқ маълум нест. Башар
таърихнигорон онро дар интиҳои Систон ва гурӯҳе лир
наздикӣ рӯди Ҷайхун пиндоштаанд. Пас аз ҳамон
аъроб ба ин мантақа Пирӯз ба Чин фирор кард.
Фагфури Чин ба ў иҷозат дод то дар соли 684
оташкадае дар Ҷонг Гон бунёд намояд. Писари ў, ки
Нарсӣ ном дошт ба Тахористон рафта, муддате дар он
ҷо монд ва барои бозпас гирифтани кишвари Эрон
талошҳо кард, аммо саранҷом навмед шуда, ба дарбори
Чин боз гашт. Бо ҳамин умеди дубора ба даст овардани
Салтанат аз ҷониби охирин намояндаи хонадони
Сосонӣ бе натиҷа анҷомид.

НАСАБНОМА ДАР АХДИ ИСЛОМ

Араб, бавижа араби бодиянишин шаъну аҳамияти
диме барои насаб қоил буд. Дар байни арабҳои
хуқуқи инсонӣ ва ҳатто арзишҳои зиндагии ҳар
ба насаби ў бастагӣ дошт. Насаби ҳар фард
нишонандай дараҷаи химояти иҷтимоӣ ва дифои
бака ё қишире аз ў буд. Ба ҳамин далел нассоба
наштианд ва ба бузургӣ аз онон ёд мешуд, зоро онҳо
ирҷаи ҳалли бисёре аз ихтилофот буданд.¹

Араб дар ҷоҳилията факат ба навъе аз
тирихнигорӣ, яъне ансоби қабоил ошнӣ дошт, ки бо
кисса, шеър ва гоҳе асотир омехта буд. Ин сабк ба
далели шӯрангезӣ, ҳатто дар давраи исломӣ ва дар
ҳалифаҳо тарафдороне пайдо кард.²

Чун аз давраи ҷоҳилията матнҳое дар ин бора
нистрас нест, иттилооти наocabиносии марбут ба
нишонандай пеш аз ислом аз ашъор, навиштаҳои рӯи қабрҳо
ни катибаҳо, хотироти шифоҳӣ, ки дар давраи исломӣ
китобат гардидаанд, ба даст меояд.

Араб таваҷҷуҳи хосе ба тафриқаи ақвом ва афрод
дошт ва шаъну рутбаи афродро дар хувияти
хонаводагии онон мечуст. Дар муқоиса бо
зиндагиноманависӣ, ки дорои аҳдофи ахлоқӣ ё илмӣ
буд, наocabиносӣ фақат бо ҳадафҳои тафовут доштан
ва фахрфурӯшӣ шакл гирифт.

Бо зухури ислом низоми қабилай ба низоми
бузургтари маданий ва сиёсӣ табдил шуд ва ислом
фарҳангу гуфтумони наве дар муносиботу равобити
иҷтимоӣ матраҳ кард ва таърифи ҷадиде аз насаб ироа
намуд.

¹ Ҷавод Алӣ. Ал-муғассал фи таъриху-л-араб. Ҷ.1. С.466.

² Абдулҳасани Зарринкуб. Корномаи ислом. С.80.

Таваҷҷуҳ ба насаб ибтикори арабҳо набуд. Башт миллатҳои дигар, монанди форсҳо, юнониҳо, руминҷо сомиҳо ва аврупоиҳо низ ба равобити насабии дӯа аҳамият медоданд. Таврот гоҳе аҷдоди як нафарро чандин насл овардааст¹, аммо Куръон ин гуна аҷдоду наслҳои як нафар напардохта, ба осори ҳуқуқи нисбатҳои хонаводагӣ пардохта ва равишҳоеро барои ислоҳи насабҳо ва ё шеваҳое барои ҷилавгирий дарҳамомехтани насабҳо пеш ниҳода аст.

Дар давраи ҷоҳилияти араб ва ибтиди зуҳури ислом ҷандон ниёзе ба тадвии наслнома эҳсон намешуд ва бештар бар қудрати ҳофизаи нассобаҳо (наслшиносон) такя мекарданд, то он ки дар замони ҳалифаи дувум Умар ибни Ҳаттоб барои доштани меъёре барои тақсими байтулмол наслбҳоро дар дафтариҳо сабт қарданд. Зоро амвол ва ғаноими зиёде футӯҳоти араб ба ҳилофат мерасид ва зарурати таъсиси низоми ҳисобрасӣ ва тавзei сарват эҳсос шуд. Ии ҳалифа дар соли 20 ҳ.к.(640-41) ба сабти ансоби табақабандии онҳо дар девон дастур дод.² Равишни девониёни Умар ин гуна буд, ки арабро ба ду баҳш Қаҳтониён ва Аднониён тақсим мекард. Ҳатто Умар ибни Ҳаттоб дар пардохти байтулмол байни онҳо тафовут қоил буд. Вале дар Куръон аз ин табақабандӣ ҳабаре нест ва ҳама арабро аз як ҷадди аъло, яъне аз Иброҳим медонанд.³

Бояд зикр кард, ки Аднон бистуякумин ҷадди падарии пайғамбари ислом Муҳаммад аст. Аднониёнро ба далели зуҳури паёмбар аз байни онҳо муқаддам

¹ Таврот. Пайдоиш, боби 10, ои 1.

² Аҳмад ибни Исҳоқи Яъқубӣ. Таърихи Яъқубӣ. Ч.2. Мутарҷим Муҳаммад Иброҳими Оятӣ. Техрон, 1382. С.40-41.

³ Куръон. Сураи Ҳаҷ. ои 78; Ҷавод Алӣ. Ал-муфассал фи таъриху-л-араб. Ч.1. С.473.

доштанд. Пас аз он Аднониёнро ба Рабеа ва Музар
таксим мекарданد ва Музарро муқаддам мешумори-
шад. Зоро Музар ибни Назор ибни Маъд ибни Аднон
бизи бузургтарини маҷмӯи қабоили арабии аднонӣ ва
и дудмони Исмоил ибни Иброҳим мебошад. Сипас
Музарро ба ду гурӯҳ Қурайш ва гайри Қурайш чудо
тара, Қурайшро бартарӣ медоданд. Қурайш ба бани
Ҳошим ва гайри бани Ҳошим тақсим мешуд, ки бани
Ҳошим бартарӣ доштанд. Мелоки бартарӣ дар назари
вухури паёмбар Муҳаммад аз байни онҳо буд.
Бинобар ин меҷвари аслии табақабандӣ бани Ҳошим
буд ва онон ба тартиб бар асоси наздикӣ ба бани
Ҳошим кишр-кишр мешуданд.¹

Қоидай ҳоким бар дафтари сабти насабҳо, ки
Умар ибни хаттоб таъсис дода буд, монанди наздикие
ба паёмбари ислом ва наҳваи тақсими қабоил тавассути
насабнигорон пас аз он мадди назар қарор гирифт.
Мелоки пардохтҳо дар ин низом ғайр аз насаб, қаробат
ба паёмбар, собиқаи гароиш ба ислом ва нишон додани
шуюдат дар ҷиҳодҳо низ буд.

Дар асри хилофати Умавиён бо вучуди қушоиши
ҷомеаи араб ба рӯи дигар миллатҳо, мунозеоти қабилай
доман зада шуд. Сиёсати Умавиён бар шиддат
бахшидани ихтолофот асос гузашта шуда, ин хилофат
барои қасб ва боло бурдани машруияти сиёсӣ ва
иҷтимоӣ ба насаб ва ифтихороти қабилаии худ шаҳо
мебурд, ки худ ба худ ба ривоҷи насаб сабаб мегардид.

Дар давраи Умавиён таассуби қабилай, ки дар
асари бартаричӯй ба воситаи насаб ва қавмият, ки дар
давраи Ҳусмон ибни Хаттоб ба вучуд омада буд, бори
дигар фузунӣ ёфт ва давлати Умавиён, ки ҳофизи
бакоёи фарҳанги ҷоҳилии арабҳо буд, ба насабшиносӣ
таваҷҷӯҳ карда, саъье дар эҳёи он бо сабки қабл аз

¹ Ҷавод Али. Ал-муфассал фи таъриху-л-араб. Ҷ.1. С.470.

ислом дошт. Ба ин далел хилофати Умавиён бештарин
химоятре аз насабнигорӣ мекард.

Аммо давраи хилофати Аббосӣ бо шиори «ар-риға
мин Оли Муҳаммад» оғоз шуд ва ҳадафи Аббосиён бо
гардонидани хилофат ба аҳлаш, яъне наберагони наёмбар
буд. Аз ин рӯ, масоили қаломӣ ва фикҳии ҳаққонияти
Курайш барои хилофатро пеш қашиданд. Манзурашон дар
Курайш мансубон ба Алӣ ибни Абитолиб (Алавиён),
Чаъфар (Чаъфариён) ва Аббос (Аббосиён) буд ва барои
Умавиро берун аз Курайш медонистанд. Ба ин тартиф
ихтилофоти сиёсӣ ба тарҳи баҳсҳои ҷадидтаре дар арӯз
насабниносӣ боис шуд.¹

Бинобар ин дар давраи Аббосиён шароити наиҷа
ба вучуд омад, ки ба интиқоли насабҳо аз ривоёт ба
тадвии онҳо сабаб шуд ва масалаи қаломӣ, фикҳӣ ва
ҳаққонияти Курайш бо тарҳи баҳсҳои ҷадидтару
ҷиддитаре дар арсаи насабнигорӣ анҷомид.

Дар ҳамин давра арабгарои бани Умавӣ ба
шуъубиягарӣ анҷомид, ки намояндагони онҳо ба
таъни араб мепардохтанд. Инон бисёре аз ифтихороти
арабро табдил ба ҷустани айбу нуқс карданд. Дар
муқобили ин ҳамалоти шуъубия аъроб қитобҳои зиёде
дар фазоили насаби араб навиштанд, монанди
«Фазоили Курайш»-и Алӣ ибни Муҳаммади Мадонӣ
ва «Маноқиби Курайш»-и Ибни Абда. Дар ин ҷидолҳо
ва мунозеоти насабниносӣ низ рушд кард.²

Омили дигари рушди насабниносӣ дар ин аҳд
мунозеоти густурда бар сари хилофат ё мучодала дар
сари таълимотҳои динӣ дар машруияти ҳоким буд.
монанди даргирӣ байни бани Ҳошим ва бани Аббос
бар сари хилофат.³

¹ Умар ибни Юсуф ибни Расул. Турфау-л-ансоб фи маърифату л-ансоб. Чопи К.В.Зеттерсен. Бейрут, 1992. Муқаддима. С.6-7.

² Ҳамон ҷо. С.6.

³ Абуубайд Қосим ибни Салом. Қитобу-н-насаб. Ба эҳтимоми Маръими
Муҳаммад. Муқаддима аз Сухайли Заккор. Бейрут, 1989. С.23.

Дар ин давра сарзаминхое, ки дини ислом дар онко таҳким ёфт, густариш пайдо карда (монахи Эрон, Курносу Мовароуннахр), ба омезиши арабҳо бо гайри арабҳо анҷомид. Дар ин замон таъсири аносири гайри арабӣ, ки ҳам унсури қавмӣ (эрониён) ва ҳам унсури ани (насронӣ ва яҳудӣ) дошт, бисёр ошкорост. Гайри арабҳо, ки худро таҳти ҳокимиияти арабҳо мединанд, байъ карданд, то навъе азamat барои хеш барпо карда ба дар муқобил ба сарзаниш ва таъни арабҳо бишвирдозанд. Дар посухи чунин ҷараёнот ба суръат ингубҳое дар насаби арабҳо ва ифтихороти онон ғашшта шуданд. Ин таълифот дар насабнигорӣ дар ростон ҳадафҳое чун радди шуъбия ва ифтихороти ғрониён, ҷилавгирии омезиши ҳар чи бештари насаби арабҳо бо гайри арабҳо ва ҳифзи насаб ба нишонаи шарқӣ, ки арабҳо ба он ифтихор мекарданд, сурат бешируфт. Ҳамчунин дар ин давра ба хотири нахзати ғомии бавучудомада насабшиносӣ дорои усул ва ғовонде шуд ва таваҷҷӯҳи насабҳо аз ҳифзовати насаби ғодила ба сӯи насаби уммати араб нигаронида шуд ва ба он рангу бӯйи динӣ низ изофа гардид. Дурию ғасиҷӣ ба паёмбари ислом дар насабномаҳои афрод манриди таваҷҷӯҳ воқеъ шуд ва бо мурури замон илова бар шарофат ранги муқаддас низ ба худ гирифт ва пас аз муддате шахси шариф қасе буд, ки аз ахли байти ғасиҷӣ ба ислом Муҳаммад бошад.

Ислом сабти таърихи гузаштаи мардумонро (миглаб бештар араби ҷоҳилияг аст) ба хотири ситоишу ифтихороти миллӣ ё шаҳсӣ мамнӯъ эълом дошт, вале насабнигориро манъ накард. Таъкиди пайгамбари ислом (с) дар ҳадисе чунин буд, ки «Насаби худро фаро гирел ва бо он силаи раҳм қунед, зоро силаи раҳм мучиби муҳаббат дар ҳонадон, афзоиш дар мол, нештирий аз марг ва қасби хушнудии Парвардгор мешавад».¹ Ин таъкид ва дигар дастуроти куръонӣ дар ғусуси хешутаборӣ ва эҳтиромоти насабӣ ба он овард,

¹ Садики Оинаванд. Илми таъриҳ дар густураи тамаддуни исломӣ. С. 305.

ки дар олами ислом насабномаҳои мутаъадди навишта ва бад-ин восита яке аз бахшҳои бузурги илми таърихро падид оварданд.

Насабнома нигоштан дар аҳди ислом ба шакли хоссе гирифта, ба расмият даромада, боис ифтихору баҳрабардории як қишири чомеа гаштааст. Дар аҳди ислом шаҷараи интисобӣ ё насабӣ ё ирқӣ, дар он номҳои як хонадон ба далели ҳамхун буда, навишта мешуданд, низ ба расмият даромад.

Агар дар ибтидо аз насаби сарони ислом, қабони араб ва хонадонҳои муҳталифи онон менавиштанд, баъдан чунон расм шуд, ки дар миёни ақвоми дигари исломӣ низ интишор ёфт. Ва аз ин гузашта ба ҳадис расид, ки баъзе аз муаллифон дар тадвини насаб то би нигориши ҳайвонот низ расиданд, чунончи Ибни Калбӣ дар китоби «Ансобу-л-хайл» ба тадвини насаби асп пардоҳт.¹ Ҳамаи ин дар илми таърих аз фоида ҳолӣ набудааст. Чун дар ин баҳш таълифот зиёд аст, ҳоло фақат ин нуктаро зикр кардан ба маврид аст, ки 44 нафар аз насабнигорони маъруф бо төъдоди умумии 151 китоби ансоб маълуманд.

Табақот. Табақа дар истилоҳи илми ҳадису таърих ба маъни насл аст. «Насл дар таърифи маъмули муарриҳони исломӣ ба ҷамоате гуфта мешавад, ки тавониста бошанд машоҳи ҳадис ё таърихро муштаракан дарк карда, аз онҳо баҳраи илми баргирифта, ҳадис нақл карда бошанд».² Муарриҳин ҳар як табақаро аз даҳ то бист сол донистаанд. Дар таърихиғории исломӣ табақанигорӣ ба илми ҳадис хелс наздикӣ дорад. Дар он асосан аҳбори таъриҳӣ роҷеъ ба ҳаёту фаъолияти наслҳо (табақаҳо)-и илмию фарҳангӣ ва динӣ гирд оварда мешаванд. Бо имтидоди даврҳову замонҳо дар олами ислом табақанигорӣ инкишоф ёфта,

¹ Ҳамон чо. С.308.

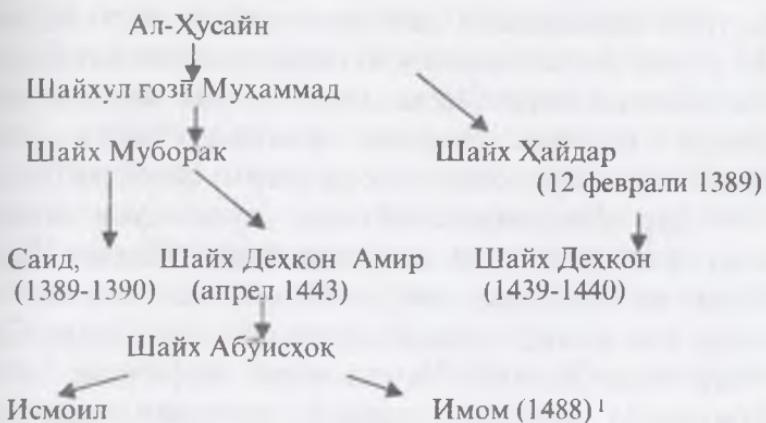
² Содики Оинаванд. Илми таъриҳ дар густураи тамаддуни исломӣ. С.322.

бүйекчанд бахш тақсим мешуд, аз қабили: табиқанигориҳои қориён, фақеҳон, сӯфиён, шоирон, шариси, балеғон, хатибон, муфассирон, қозиён, табибон ва олимон. Дар табақанигорӣ бештар аз 22 нафар муаррихҳо ва дар худуди 40 китоб маълуму машҳур аст.

Маноқиб (Манқабатнигорӣ). Манқабат (чамъи он маноқиб) ба маънои шоистакирдорист. Дар он физилатҳо, афъол, кирдор, мӯъцизот ва қаромоту ибородоти ашҳоси шоиста аз пайгамбар (с) гирифта, то бутургони илму адаб мусаббат аст. Дар олами ислом ҳадҳо маноқиб навиштаанд, ки муаррихони шинохта аз шаҳро фаровон истифода кардаанд.

Насабномаҳо дар замони ислом дар Мовароуннаҳр бештар дар қоғаз навишта мешуданд. Аммо дар болои сангҳо сабт шудани шаҷара низ ба наҳар мерасад. Ин гуна сангҳо дар Тоҷикистон бештар изводии Зарафшон дастрас гардидаанд.

Масалан, дар санги соҳилие, ки аз деҳаи Шамтичи ноҳияи Айнӣ пайдо шудааст, шаҷараи шайхони ин деҳа сабт ёфтааст ва мардумони Шамтич худро аз насаби Шайх Дехқони Шамтичӣ маҳсуб медонанд ва ин шаҷара аз қарори зер аст:

¹ А.Мухторов. Эпиграфические памятники Кухистана. Т.II. С.104-105.

Шачара дар болои санги қабрҳои ашхоси маъруф низ навишта мешуд. Масалан, мувофики сарчашмаҳо ва катибаи қабри Темурланг насабаш аз чунин қарор Амир Гуракон ибни Тарагой ибни амир Боргул ибни амир Айлонгир...ибни амир Қарачори Нӯён...ибни амир Айрдамчии Барлос...ибни амир Қучулой...ибни амир Чингизхон ибни амир Ясугой.

Дар санги марқади охирин амири Бухоро амир Олимхон, ки 9 саври 1329 шамсӣ, мутобик ба ҷумодулаввали 1363 ҳичрӣ мусодиф ба 29 апрели соли 1944 дар шаҳри Кобул вафот кардааст ва мадғанаш дар қабристони Шуҳадои солеҳини Кобул то ба ҳол мавҷӯа аст, шачарааш чунин навишта шудааст: «амир сайд Олимхон ибни марҳум амир сайд Абдулаҳад ибни амир сайд Музаффархон ибни амир сайд Насруллоҳон ибни сайд Ҳайдархон ибни амир Шоҳмурод мулаққаб ба Маъсуми гозӣ ибни амир Дониёлхон».

Насабномаи иқтисобӣ (қасбӣ)

Насабномаи қасбӣ шачараест, ки дар он ном, алқоб ва дараҷоти пешвоёни тариқатҳои сӯфия ба тартиби пайдарҳамӣ сабт мешавад ва онро курсинома низ гӯянд. Албатта баъзе аз сайидзодагон низ ба равияи мактабе поя мегузоштанд, ваде барои шомилу пешвои равияи исломие шудан, бавижана барои мактаби нақшбандия иртиботи таборӣ шарти асосӣ набуд.

Дар ибтидои насабномаҳо усулан дуои маъмулӣ ва номҳои пайғамбарон, аз ҷумла Яъқуб, Исҳоқ, Иброҳим, Идрис ва Муҳаммад сабт меёбанд. Инчунин дар аксари шачараҳо номҳои хулафои рошидин (Абӯбакри Сиддик, Умар ибни Ҳаттоб, Усмон ибни Аффон ва Алӣ ибни Абитолиб) инчунин номҳои имомони соҳибмазҳаб, имомони исноашара (яъне 12 имоми аҳли ташаййюъ), муршидони силсилаҳои муҳталифи сӯфия (бештар дар

(жин Марказӣ силсилаи нақшбандия ва қодирия), дарч
шагардид. Баъдан, матни асосии насабнома оғоз меёбад,
чи он маъмулан бо хати зебои настаълик ва ё ба хати
дошта навишта мешавад. Матни аксари
насабномаҳо бо наср иншо шуда, инчунин
насабномаҳое низ дучор мешаванд, ки ҳамин матни
насрӣ бо назм ба такрор навишта шудаанд.

Дар баёни шаҷараи иктисобӣ дар бораи ду
силлаи сӯфия–нақшбандия ва қодирия, ки дар
Монроунаҳру Хурросон нақши бисёр муҳиме доштанд,
миълумот медиҳем.

Дар натиҷаи таҳаввулоти фикрӣ ва ақлӣ, ки дар
иманини фикрҳо ва қалом ба вучуд омад, батни чомеаи
исломиро обистани сӯфия кард, ки онон ҳақиқати дини
гулро на дар баёни зоҳир, балки дар эҳсоси ботин
бештар медиданд. Сӯфиён ба зоҳир андеша ва афкори
гулро бар мабнои Қуръон ва аҳодис тафсир мекарданд,
вале дар моҳияти амр таълимоти онон ба маротиб
бештар ба андешаҳои моқабли исломӣ наздиктар буд.
Нардошти сӯфӣ аз Худо ва васоили ба Худо наздик
шудани у шабеҳи тафаккури охирин намояндагони
таълимоти фалсафаи антиқ, навафлотуния ва
гуланишинони ҳиндуд буд. Муршидони саршинос дар
назари мардум ба валий ва соҳибкаромот мубаддал
мегаштанд. Дар ҳоле ки миёни ақоиди динӣ ва воқеяти
шудагӣ ихтилоф бештар мегашт, риёзаткашӣ ва
равобити танготанги он бо парастиши амокини
муқаддас тавъам миёни муслимин густариш меёфт.

Аввалин бор маркази сӯфия дар Байнаннаҳрайн
дар шаҳрҳои Кӯфа, Басра ва Бағдод буд ва дар қарни
панҷуми ҳичрӣ ба Хурросон интиқол ёфт. Аввалин
шеъри сӯфияро Мансури Ҳаллоҷ гуфт.

Дар авоҳири қарни ҳаштуми ҳичрӣ (чаҳордаҳи
мелодӣ) тасаввуф ҷаҳони исломро фаро гирифта буд.

«Яке аз сўфиёни нахустин Иброҳим ибни Аддун¹ Балхӣ (вафот-777) буд ва мактабе, ки ў таъсис каририёзаткашиҳои маъбадҳои буддоиро ба ёд меорад. Іш дар замони истилои араб маркази дини буддой буд. Соҳаи дин ин падида, эҳтимолан бузургтарин саҳми Осиёи Марказии пеш аз исломӣ дар таълимоти исломӣ бошад.

Маъмулан сўфӣ риёзатро василаи каашфи ҳақиқати ашё меқунад. Баъзеҳо низ меҳоҳанд аз ин роҳ соҳиби каромот шаванд ва бар табиат тасаллут ёбанд. «Ва риёзат василаи иттиҳод бо зоти Худост ва ҳар кио хештанро дар ин ваҳдат фано кунад, бар назди сўфиёни инсони комил номида мешавад. Ба эътиқоди сўфиёни ҳар ки ба ин марҳила расад, мофавқи қавонин аст ва ҳатто мукаллаф ба адои фарзияи худ-ҳаҷ нест. Яке аз сўфиёни дар ин боб гӯяд: «Ҳама чашмҳо ба Каъба нигарон аст, аммо дидагони мо нигарони чехраи маҳҷуб аст».²

Мачолиси зикр, ки дар назди орифон аҳамияти бисёр ёфт, аз қарни даҳум ба баъд ба авҷ расид.

Дар судури аввали ислом унвони «валий» муқарраби Худо вучуд надошт ва он дар миёни сўфиёни ривоҷ ёфт. Аз шумори аввалин валиҳо Робиаи Адавияи Басрӣ [99–185 ҳ.к. /717–801] ҷавондуҳтаре барда буд, ки молики вай ҳангоми намози шом ба даври сарашибирманӣ аз нур дида, ўро аз бардагӣ озод кард. Робиа шавҳар накард, бо зӯҳду аз худ гузаштагӣ ва накӯкорӣ рӯзгор мегузаронид. «Аз ў purcidaṇd: Оё аз шайтон танаффур дорӣ? Гуфт: Мухаббати Худо барои ман фурсати танаффур аз шайтон нагузошта». ³ Ин муноҷоти сўфиёни

¹ Ричард Нелсон Фрай. Мероси Осиёи Марказӣ. Душанбе, 2000. С.243.

² Вилл Дюрант. Таърихи тамаддун. Тарчума ба форсӣ. Ч.4. Техрон, баҳши якум, 1368. С.331.

³ Вилл Дюрант. Таърихи тамаддун. Тарчума ба форсӣ. Ч.4. Техрон, баҳши якум, 1368. С.331.

нокруфро аз ў ривоят кардаанд: «Худоё, агар туро аз бинон чаханнам ибодат кардаам, маро ба оташ бисўзон, ё яшир ба тамаъи биҳишт ибодат кардаам, биҳиштро бар ман ҳаром кун, аммо агар туро факат ба хотири Ту ибодат кардаам, маро аз мушоҳидаи рӯи худ маҳрум майкун. Худоё, ҳар чи некй дар ин дунё барои ман муқаддасар кардай, ба душманони худ дех ва ҳар чи дар шинхист барои ман муқаддасар кардай ба дустони худ дех, ши ман рӯй ҷуз ба сӯи ту надорам».¹

Дар ҷаҳони ислом монанди дунёи масеҳӣ як ақалияти парҳезкорон буд, ки намехост дин бо васоил ва мақосиди дунёи моддиёт ҳамоҳанг шавад. Зоҳидони суғиӣ из зиндагии ҳонаводагӣ канора карданд, зиндагии ухуваги диниро зери сарпастии шайх пеш гирифтанд ва ҳешро фақир ё дарвеш ном ниҳоданд. Ион аз роҳҳои муҳталиф мекӯшиданд, то рӯҳи ҳешро таъолӣ дода, дар рӯҳи Худо фонӣ кунанд. Баъзе ба василаи намозу гифаккур, бархе ба василаи зӯҳду аз худ гузаштагӣ ва риёзат ва ғурӯҳи дигар ба василаи вачде, ки ҳосили зикр буд, дар ин роҳ ғом мезаданд. Ончунон зиндагии мармuz пеша доштанд, ки агар ба муҷарради иттило сғғани касе аз рози онон, ба ноҳангом он маконро тарқ мекарданд. Масалан, дар шарҳи ҳоли Мавлоно Шамсуддини Табрезӣ, ки аз устодони Мавлоно Ҷалолуддини Балхист, омадааст:

«Накл аст, ки як навбат муддати як сол дар маҳрусаи Димишқ икомат фармуд. Дар ҳафтае камобеш як навбат аз ҳучра берун омадӣ ва дар дукони равосӣ рафтӣ ва ду пул дода, аз оби сари бечарбӣ ҳаридӣ ва ғановул фармудӣ ва то муддати як ҳафта бадон қаноат кардӣ. То муддати як сол бар ин вачҳ муомила фармуд. Таббоҳ чун муддатҳо бад-ин сиёқ дид, донист, ки эшон

¹ Ҳамон ҷо.

аз ахли риёзатанд ва ин заҳмат бо ихтиёр бар худ қабуқ кардаанд ва навбати дигар чун ҳозир омаданд, таббок косае пурни сарид ва ҷарбаш кард ва дуто нон покиза ба хидматашон ниход. Ҳазрати эшонро маълум гашт, ба бар муомилаи эшон вукуф ёфтаанд, филҳол косаро ба баҳонаи он, ки даст мешӯям, фурӯ ниҳода, берун рафт ва аз он шаҳр рафт».¹

Сўфиёни порсо тачаммулпастии хулафо, вазирон ва тоҷиронро тақбех мекарданд ва мусулмононро ба пайравӣ ва таҷдиди содагии Абӯбакри Сиддик ва Умар ибни Хаттоб - аз хулафои ислом, ки бисёр шикастанафас буданд ва зиндагии бидуни тачаммул доштанд, даъват менамуданд. Мардум ба ин идда сўфиён эҳтиром қонӣ буданд, нирӯҳо ва афъоли ҳорикулодда ба онҳо нисбат медоданд, таваллудашонро ҷашн мегирифтанд, ба шафоаташон умед доштанд ва ба зиёрати қубурашон мерафтанд.

Тариқаҳои тасаввуф, ки аз қарни ҳафтуми ҳичрӣ ба ин тараф дар Ҳурносони таъриҳӣ интишори бештар доштанд, ин силсилаҳои: қодирия, рифоия, тайфурия, сухравардия, мавлавия, кубравия, чиштия, нақшбандия, бектошия, ҳайдария, неъматуллоия, нурбахшия, қаландария ва ё дарвешони ҷаҳонгард будаанд. Дар Ҳурносон дар қиболи мактабҳои фавқуззикри сўфия, мактаби сўфиёнаи дигар ҳам вучуд дошт, ки «ҳам тазоҳур ба худуру завоҳири шариатро ҳилоғи ихлос дар амал мединд ва ҳам изҳори аҳволи ношӣ аз сукру ҷалабаро навъи худномою риё талаққӣ мекард».² Ин мактаб, ки зоҳиран аз рӯзгори Боязиди Бистомӣ ё оғози фаъолияти қарромиён дар Нишопур ба вучуд омад, тариқаи маломатия ё ахли маломат ҳонда мешуд. Ин ҷараён ҳатто назди сўфияни ди-

¹ Фаредун ибни Аҳмади Сипаҳсолор. Зиндагиномаи Мавлоно Ҷалолуддини Мавлавӣ. Нашри сеюм, Техрон, 1368. С.123-124.

² Зарринқӯб А. Ҷустуҷӯ дар тасаввуфи Эрон. Душанбе, 1992. С.283.

аз қабили нақшбандия ва қаландария мавриди таваҷ-
уқ покөй гашт. Маломатия дар ҳакиқат меҳостанд тасав-
вуғро аз қолабҳои соҳтағӣ бипироянд ва асоси фикри ма-
ломатия бад-он гуна ки Ҳамдуни Кассор (вафоташ 885
милодӣ) ва Абӯҳафси Ҳаддод ва аввалин пайравони онҳо
милим мекарданд, иборат буд аз такво ва зӯҳди маствур,
ори аз ҳар гуна даъвою тазоҳур буд. Пешвои қаландария,
ин дунболаи маломатия аст, Ҷалолуддини Совачӣ буд, ки
дир ҳудуди санаи 620 ҳ.к. [1223] дар Димишқ расми таро-
нидани мӯйин сар ва абруро бунёд ниҳод ва Муҳаммади
Ҷавлакӣ, ки шогирду пайрави ў буд, расми пӯшидани ҷавол
(ҷувол)-ро бар он афзуд ва аз ин рӯ ба Ҷавлақӣ ё
Ҷавлакӣ шуҳрат ёфтанд. «Бештари вактҳо ҷуволе ба
ранги сабз дар тан мекарданд ва як ҳамҷу ҷавлақи
сабзиӯш, ки тамоми мӯйин сару сураташро ҳам тарош дода
буд....гариб ба назар меомад».¹ Ҷавлақҳо дар Миср,
Осиёи Сагир ва Форсу Ироқ бештар сукунат доштанд.

Пайравони тариқаҳои муҳталифи сӯфияи эронӣ
ба ҳуд мумайизоти зоҳирӣ низ қоил буданд. Масалан,
имтиёзи зоҳирӣ нақшбандия хирқаест бо ранги зард ва
ҳокистарӣ, ранги сабз нишонаи силсилаи қодирия ва
қаландария, либос ва кулохи сафед аз имтиёзи
хуруфиён ва бектошия ва мумайизоти тариқаи
пурбахшия сиёҳпӯшӣ будааст.

Нақшбандия. Хоча Баҳоуддини Муҳаммад
мактаби нақшбандияро таъсис дод. Пайравонаш дар
Хинд, Чин, Осиёи Миёна ва Осиёи Сагир пароканда
шуданд. Ин мактаб аз мактаби тайфурия сарчашма
гирифтааст. Хоча Баҳоуддини Нақшбанд дар соли 717
ҳ.к. Дар шаҳри Бухоро таваллуд шуда, дар соли 791 ҳ.к
дар ин шаҳр вафот кард ва мазораш дар 12 километрии
шимолу шарқи Бухоро, ки бо номи Қасри Орифон

¹ Зарринқӯб А. Ҷустуҷӯ дар тасаввуғи Эрон. С.308.

маъруф аст, мавчуд мебошад. Нисбати тариқати Хоча Накшбанд ба сайид Амир Кулол (вафот 771 х.к.) мерасид ва насаби Хоча Накшбанд бо 15 восита ба пайгамбари ислом мепайвандад ва баъзе ўро аз содони Ҳусайнӣ медонанд.

Ин тариқат бо номи тариқати хочагон низ маъруф аст. Тариқати хочагон дунболи тариқати Хоча Юсуфи Ҳамадонӣ ва Хоча Абдулхолики Фиждувонӣ аст. Ий силсила аз аҳди Абӯбакри Сидик то Боязид сидикии ва аз замони Боязиди Бистомӣ то ба Абдухолики Фиждувонӣ тайфурия ва аз айёми Абдухолики Фиждувонӣ то ба даври Баҳоуддини Накшбанд хочагон ва аз Баҳоуддини Накшбанд нақшбандия ва дар асри шайх Форуқи Сарҳинӣ (971-1032 х.к.) ахрория ва дар рӯзгори Мавлоно Ҳолиди Шаҳрӯзӣ (1193-1242) нақшбандияи мучаддадияи ҳолидия, дар замони Ҳоча Убайдуллоҳи Аҳрор (806-895 х.к.) нақшбандияи ахрория, дар замони Алоуддин Муҳаммади Аттори Бухорӣ (вафот 802 х.к.) алоия номида шуд.

Тариқати нақшбандия ба мучаддадӣ ва ҷўйборӣ ниҳилватиён тақсим шуда, маломатиён бо тариқати хочагон ҳамбастагӣ доранд.

Қаландария ҷудошуда аз нақшбандия мебошад. Руслами шариатро қаландариён ба ҷо наоварданд. Рӯзаву намозро мункир ва никоҳро ҳаром медонистанд. Бангу чарс мекашиданд, саёҳат менамуданд, рӯзи панҷшанбе гадоиро фарз медонистанд ва худро девона меҳонданд.

Боязиди Бастомӣ (188-261 х.к.) муриди имом Содик (вафот 148 х.к.) буд ва имом Содик муриди Қосим ибни Муҳаммад ибни Абӯбакр (вафот 101) ва Қосим муриди Салмони Форс буд.

Нақшбандиён мегүянд, ки Абӯбакри Сидик
хоси қурби нубуват ва вилоятро дошт ва ў
ҳамаи авлиёи ин уммат аст.

Дар тариқати нақшбандия Хоча Юсуфи Ҳамадонӣ
(535 ҳ.к.), Хоча Абдулхолики Фиждувонӣ (вафот 575
ҳ.к.), Муҳаммади Порсо (вафот 824 ҳ.к.) ва Яъкуби
Мирхӣ яке аз паси дигар бар маснади иршод
нишастаанд.

Аз Баҳоваддини Нақшбанд савол карданد, ки
шуморо меросӣ ҳаст ё қасбӣ. Гуфт аз тариқи
ҷазба ба ин саодат мушарраф шудем, яъне қасбӣ.

Дар тариқати нақшбандия тарбияти муридӣ ва
муродӣ ва тарбияти рӯҳонӣ мавҷуд аст. Тарбияти рӯҳонӣ
он аст, ки мурид ба рӯҳонияти шайхе аз шайхони тариқат
таваҷҷуҳ мекунад ва дар он гарӯ мешавад. Ҳамин
таваҷҷуҳ ва нисбати рӯҳонӣ худ сабаби пайванд ва
птибот миёни солик ё мурид ва он шайх мегардад. Дар
ин тариқат ду истилоҳ аст: тарбияти ҷисмонӣ ва тарбияти
рӯҳонӣ. Тарбияти ҷисмонӣ ин тарбияти мурид дар
наздикие аз шайхони замони худ ва тарбияти рӯҳонӣ ин
таваҷҷуҳи мурид ё солик ба рӯҳи маҳсус аз авлиёҳои
гузашта аст. Нақшбандиён қасеро, ки аз рӯҳонияти
машоих тарбият меёбад, увайсӣ мегүянд. Хоча
Баҳоуддини Нақшбанд агарчи талқини зикр аз сайид
Амир Кулол (вафот 771 ҳ.к.) ёфта буд, валекин ба ҳақиқат
увайсӣ буд ва аз рӯҳонияти Хоча Абдулхолики
Фиждувонӣ (вафот 575 ҳ.к.) баҳраманд гашта буд.

Нақшбандиён монанди дигар сӯфиён аз барои худ
курсинома ё насабнома доранд. Насабномаи тариқати
нақшбандия чунин аст: Хоча Баҳоуддини Нақшбанди
Бухорӣ, ки вай ҷойнишини сайид Амир Кулол буд
(вафот 771 ҳ.к.), сайид Амир Кулол ҷойнишини
Муҳаммад Бобо Самосӣ буд (вафот 755 ҳ.к.), Муҳаммад
Бобо Самосӣ ҷойнишини Алии Рометанӣ буд (вафот 715
ҳ.к.), Алии Рометанӣ ҷойнишини Муҳаммад Анцири

Фагнавӣ буд (вафот 685 ҳ.к.), Муҳаммад Лишӣ Фагнавӣ чойнишини Орифи Ревгарӣ буд (вафот 641 ҳ.к.), Орифи Ревгарӣ чойнишини Хоҷа Абдулҳолӣ Фиждувонӣ буд (вафот 575 ҳ.к.), Хоҷа Абдулҳолӣ Фиждувонӣ чойнишини Хоҷа Юсуфи Ҳамадонӣ буд (440-535 ҳ.к.), Хоҷа Юсуфи Ҳамадонӣ чойнишини Абӯалии Формандӣ буд (вафот 447 ҳ.к.), Абӯалии Формандӣ чойнишини Абулҳасани Ҳарақонӣ буд (вафот 425 ҳ.к.), Абулҳасани Ҳарақонӣ чойнишини Боязиди Бастомӣ буд (188-261 ҳ.к.), Боязиди Бастомӣ чойнишини Имом Ҷаъфари Содик буд (80-148 ҳ.к.) Имом Ҷаъфари Содик чойнишини Қосим ибни Муҳаммад Абӯбакр буд (вафот 101 ҳ.к.), Қосим ибни Муҳаммад Абӯбакр чойнишини Салмони Форс буд (вафот 32 ё 33 ҳ.к.), Салмони Форс чойнишини Абӯбакри Сиддик буд (вафот 13 ҳ.к.) ва Абӯбакри Сиддик чойнишини Муҳаммад (с) буд.

Барои тай намудани марҳилаҳои ин силсила солик бояд аз ин мақомот бигзарад:

- 1) мақоми тавба;
- 2) узлат;
- 3) варъ;
- 4) тоату мулозимат;
- 5) зухду қаноат;
- 6) таваҷҷӯҳ ва ризо;
- 7) сабру таслим;
- 8) таваккул;
- 9) ҳамду шукр;
- 10) ризо ва хушнудӣ ва қазои парвардигор.

Шиори ин мактаб ёздаҳ ҷумла мебошад, ки ҳангӣ ҷумла аз Абдулҳолики Фиждувонӣ ва се ҷумла аз Хоҷа Баҳоуддини Нақшбанд мебошад:

1. хуш дар дам
2. назар бар анҷуман
3. сафар дар ватан

1. хиљват дар анчуман
2. ёдкард
3. бозгашт
4. нигоҳдошт
5. ёддошт
6. вуқуфи замонӣ
7. вуқуфи ададӣ
8. вуқуфи қаблӣ

Кодирия. Дигар аз бузургтарин ва қадимтарин силсилаи сӯфия қодирия мебошад, ки сулсилаҳои таҳравардия, ҷаштия ва неъматуллоия чудошуда аз қодирия мебошанд. Бунёдгузори ин силсила шайх Муҳиддин Абдулқодири Гелонӣ ибни Абесолеҳи Чангидӯст ибни Абдуллоҳ ибни Мӯсо ибни Ҳасан ал-Мисно ибни Алӣ ибни Абӯтолиб мебошад. Ин тариқа, ки дар асл аз байни ҳанбалиён барҳостаанд, дар интишори ислом дар Африқо, хосса дар ҳудуди Судон, Сенигол ва Нигерия нақши умдае доштаанд. Дар ин сарзаминҳо намояндагони ин тариқат аз нуфузи зиёде барҳӯрдор буданд. Тариқаи қодирия тавассути ду фарзанди Абдулқодири - Гелонӣ Иброҳим ва Абулазиз ривоҷ ёфт ва онҳо ин тариқатро то ба Испания бурда, аз он ҷо ба Марокаш оварданд.

Абдулқодири Гелонӣ дар манобеи таъриҳӣ ба үнвони валӣ ёд шудааст. Валӣ бар касе мегуфтанд, ки рӯҳонии бо қаромот бошад. Абдулқодири Гелониро муридон Шайхи кулл, шайхи Машриқ ваFaфси Гелонӣ меномиданд. Модари вай Уммулбаҳр ё Уммулхайр Фотима бинти Абӯабдуллоҳи Савмай буд. Абдулқодири Гелонӣ дар аввали рамазони соли 471 ҳ.к./ аввали марта 1079 дар қарияи Бештири Гелон таваллуд шудааст. Дар 18 солагӣ ба Бағдод омад. 40 сол ваъз гуфт ва 30 сол ба тадрис ва фатво машгул буд. Дар рӯзҳои ҳафта субҳи рӯзи ҷумъя ва охири рӯзи шанбе ва субҳи якшанбе ваъз

мекард ва 400 тан суханони ўро ба китобат меовардишад. Бар ҳаво чанд қадам бармедошт баъд ба курсии шайх бармегашту менишасти. 20 ҳазор мустамеи ў буданд. Ўз ҳангоми вазъ гуфтани ў баъзе аз мардум бехум мегардид ва чанд тан ҳатто чон мебоҳт. Ба забони форсӣ ва арабӣ такаллум мекард ва 17 рабеъулганиши соли 561 ҳ.к./21 январи 1166 дар Бағдод вафот кардааст. 27 писар ва 22 духтар аз вай ба ёдгор мондааст. Оромгоҳаш дар маҳалли Бобулшайхи Бағдод аст, ки макони зиёрати сӯфиён ва иродатмандон аст.

Роҷеъ ба маҳбубияти оромгоҳи Абдулқодирӣ Гелонӣ навиштаанд: «Се кас ба хидмати шайхулмашону Абдулқудуси Кангӯҳӣ ҳозир омаданд ва он шайх аз ҳар як истифсор фармуд, ки ту кучо меравӣ: яке гуфт ба Маккай муazzама меравам, дигар гуфт ба Мадинай тайиба меравам, савумй гуфт ба Бағдод меравам. Шайх ба шахси охир гуфт: ту аъламу афзалий».¹

Кисравии Табрезӣ дар китобаш «Шайх Сафӣ ва табораш» мункири саёдати вай гардида, гӯяъ Абдулқодирӣ Гелонӣ дар осораши исме аз саёдат набурдааст. Иддаэро ақида бар он доранд, ки вай сайиди ҳасаний ва ҳусайнӣ будааст.

Абдулқодирӣ Гелонӣ назди Абӯбакр Муҳаммад ибни Аҳмад, Абулқосим Алӣ ибни Аҳмад ибни Баён ва Абӯтолиб ибни Юсуф илми ҳадисро омӯҳт ва фикҳи чаҳорфикҳаи аҳли суннат (ҳанафӣ, моликӣ, ҳанбалӣ, шофеӣ)-ро фаро гирифт ва назди Ҳуббатуллоҳ ибни Муборак ва Абӯносир илмҳо омӯҳт.

Шайх Саъдӣ вайро дар тавофи Каъба мулокот намуда. Абдулқодирӣ Гелонӣ дар соли 521 ҳ.к. дasti иродат ба Абулхайр Муҳаммад ибни Муслиулаббосӣ

¹ Нуриддин Мадрасии Чахордехӣ. Силсилаи сӯфияи Эрон. Техрон, 1360. С.117.

ва вай ў хирқа ато кард, яъне иродаи иршод дод. Дар карнҳои пеш шайхҳо хирқаи худро ё пироҳани дуро ба яке аз муридон ато мекарданд ва ба дасти худ хирқаро ба тани ў мепӯшониданд, яъне он мурид ба хирқаи иршод ноил мегардид. Маркази ваъзи ў ибтидо буд, то ин ки дар хориҷи Багдод хонақоҳе барои соҳтанд. Мактаби қодирия аз маслаки Чунайди Багдодӣ падид омада, пайравони ў дар сар то сари ҳоҳон парокандаанд.

Абдулқодири Гелонӣ аксари осорашро ба забони ғарбӣ навишта, vale ашъори форсӣ низ дорад, ки дар шеър таҳаллуси Муҳӣ гирифтааст:

Гар биёй ба сари турбати вайронай мо,
Бини аз хуни чигар об шуда хонаи мо.
Фитнаангез машав, кокули мушгин макушой
Тоби занҷир надорад дили девонаи мо.
Муҳӣ бар шамъи таҷаллои ҷамолаш месӯҳт,
Дӯст меғуфт зиҳӣ ҳиммати мардонаи мо.

Насаби силсилаи қодирия аз оғоз бад-ин шарҳ мебошад: Маъруфи Каражӣ (вафот 200 ҳ.к.), Абулҳасан Сари Сиктӣ, Абулқосими Чунайд, Абубакри Шиблӣ, Абулзоҳиди Тамимӣ, Абулфараҷи Тартусӣ, Абулҳасан Алӣ ибни Муҳаммади Ҳакорӣ, Абӯсаид Муборак ибни Алии Махзумӣ, Ҳаммод ибни Муслими Даббос, шайх Абдулқодири Гелонӣ.

Пас аз шайх фарзандаш Абдулваҳҳоб ҷойнишини вай ва сарсилсилаи қодирия шуд ва пас аз ў писараш Абдуссалом ва пас аз вай бародараш Абдулраззок симмати иршод ёфт.

Дар тариқати қодирия шайхи онро халифа меноманд. Мурид ё толиб дар мукобили пири тариқат дузону нишаста, дасти рости худро дар дасти рости халифа мегузорад ва аз тамоми гуноҳони кабира ва сагира тавба мекунад ва мутааҳҳид мегардад, ки гирди хилоф нагардад. Баъд номи пайғамбарро ва номи

шайхони силсила то шайх Абдулқодир ба забон мегирад ва он бузургонро, ки номашонро зикр кари гувоҳ гирад то ки мурид аз роҳи рост мунҳариф нагардад ва ба уҳда гирад, ки намозу рӯза анҷом дода ва дар моҳ се рӯз бо рӯза гирифтани 80 ҳазор бор илоҳа иллалоҳ»-ро тақрор кунад ва баъд аз адой намоз 100 маротиба «астагфуруллоҳ» ба забон оғзи дар ҳар маҳал, ки төъдоди қодириҳо ба 10 нафар расанд шабҳои сешанбе ва ҷумъя баъд аз намоз ба зикри чап (ошкор) машғул шавад. Мурид иҷозат дорад дар ҷаласоти зикр ба самоъ (ракс) пардозад.

Дар ҳолати нишастан ба рӯи замин зикр ашёюни дидад, ки онро таҳлил ва дар ҳолати қиём (роҳи истодан) ҳара номанд. Зикри таҳлил зикри ло илоҳа иллалоҳ аст. Гурӯҳе ба оҳанги таблу даф ва шамҳои ки навъе аз найи фулӯзӣ аст, сӯфиёнро дар ҳолати зикр ҳамроҳӣ мекунанд.

Касе, ки зикри ҷалиро оғоз кунад, сарзикр мегӯянд ва афродеро, ки ба ҳангоми зикр ба намоиш пардозанд девонаҳо меноманд. Дар зикри ҷалий боистӣ пас аз адой намоз дар ду хат ё дар як ҳалқа сӯфиён гирд меоянд. Вақте ло илоҳа мегӯянд, сарро ба самти рости бадан мегардонанд ва вақте Аллоҳро ба забон меоранд, ба самти чап сарро ҳаракат медиҳанд, то Аллоҳро ба қалби ҳуд кӯбанд ва се ҳаракат анҷом медиҳанд.

Аз ҷумлаи намоишот ва ё қаромотҳои онҳо ин аст, ки шайх оҳане ва ё ҳанҷареро ба паҳлӯи ҳуд фуру мекунад, забони ҳудро ба тобаи гудохта мениҳад, сари морро ба даҳон гирифта, аз танаш ҷудо мекунад, оташни гудохтаро дар даҳон нигоҳ медорад. Ҳар як мурид пеш аз ҳар намоз 40 маротиба «аузубиллоҳ» мегӯяд ва баъд аз намози субҳ 200 бор «ло илоҳа иллалоҳ» ва 300 бор Аллоҳ мегӯяд.

Хоча Ҳофизи Мавлавӣ, ки аз шайхони қодирияи Ҳинд буд, дар китоби ҳуд «Фазлу-л-хитоб» менависад, ки Абдулқодир мефармояд: «Ҳар гоҳ аз Ҳудо чизе

жокел ба василаи ман хостор шавед, то ҳочати шумо бароварда гардад ва ҳар кӣ дар курбат (ғаму андӯҳ) шинонат (ёрмандӣ хостан) кунад тавассути ман аз вайрофӣ гардад ва дар шиддате мунодӣ (нидо) кунад ба имми ман гушуда гардад. Ҳар фарде ду ракъат намоз ба то ошнорад ва дар ҳар ракъат байд аз фотеха сураи Ихлос кунад ва 11 бор қироат кунад ва дуруд ба пайғамбар ғиристад, 11 гом (қадам) ба ҷониби Ироқ қадам бардорад ва номи маро зикр кунад, ҳочати худро бар ҷибон ронад, ки бароварда шавад»¹.

Дар китоби «Маорифу-л-кадр»-и Қодирӣ, ки дар Ҳинд ба табъ расидааст, навишта шуда, ки «пас аз даргужашти имом Ҳасани Аскарӣ то зухури шайх Абдулқодир мутааллиқ ба имоми 12 буд ва бо вучуди шайх то зухури имоми 12 марбут ба рӯҳи шайх мебошад ва пас аз зухури имом умур ба вай тафвиз мегардад».²

Шайх Шиблӣ ва Боязиди Бастомӣ таваллуди Абдулқодири Гелониро пешғӯй карда буданд. Шайх Абдулқодири Гелонӣ дар ҷавонӣ борҳо ба дидори шайх Ҳуммод мерафт ва шайх дар бораи ў меғуфт: Ин ҷавони ғарӣ рӯзе бар гардани тамоми авлиё қадам ҳоҳад ниҳод.

Шайх Абдулначиби Суҳравардӣ бо муридон ба дидори шайх мерафт. Ба муридон дастур медод, ки гусле кунед ва сипас вузӯ гиред, ки назди касе меравем, ки аз ў наздиктар ба борӣ таоло касе нест.³

Гӯянд шайх Суҳравардӣ рӯзе бародарзодаи худ шайх Ишроқро назди Гелонӣ бурд ва гуфт: «Ин бародарзодаам алоқаи ачибе ба илми қалом ва фалсафа дорад. Шайх Гелонӣ аз шайх Ишроқ суол меқунад: Ҷанд китоб дар илми қалом хондай? Шайх номи ҷанд китобро мебарарад. Мегӯянд: Абдулқодир даст ба синаи Шаҳобуддин (шайхи Ишроқ) мебарарад. Шайхи Ишроқ

¹ Нуриддин Мадрасии Ҷаҳордехӣ. Силсилаи сӯфияи Эрон. С.118-119.

² Ҳамон ҷо. С.120.

³ Нуриддин Мадрасии Ҷаҳордехӣ. Силсилаи сӯфияи Эрон. С.124.

мегүяд: Тамоми он чиро ки аз хифз доштам, фаромуу
кардам, аммо саросар вучудам мамлу аз тасаввуф
ирфон шуд».¹

Гелонй тарафдори самоъ ва овози хуш ва наюн
най ва даф буд.

Қодириҳо он чи ки қонуни тасаввуфи исломӣ аст,
таваҷҷӯҳ ба ҳулафои худ надоранд ва факат таваҷҷӯҳ
хос ба Гелонй доранд.

Силсилаи қодирия, вахдати вучудист ва ранги
сабз нишонаи ин силсила аст. Ин силсила ончунӣ
нуғузе дошт, ки дар фазое аз Марокаш то Осиен
Марказӣ дар имтиидод буд. Фатвои ӯ мувоғик² мазҳаби
шоғей ва ҳанбалист.³ Дар зиндагии
Абдулқодири Гелонй мубаллиғ-носеҳӣ бар афкори
тасаввуфияш бартарӣ дошт ва ҳадафи таблиғаш
дарвозаи ҷаҳаннамро ба рӯи мардум масдуд нигаҳ
доштан ва дарвозаи биҳиштро воз кардан буд.
Пайравони ин тариқат то қарни нуҳуми ҳичрӣ дар
сартосари Эрон бисёр будаанд, вале пас аз пиӯзни
ташайиӯю дар давраи Сафавия, чун шайх Абдулқодири
Гелонй сунний ҳанбалӣ буд ва ба шиғиён ҳусумат
меварзид, қодириён аз ҷониби давлати Сафавия таъқиб
мегаштанд, озору азият медианд ва ҳатто ба қатл
мерасиданд. Ин буд, ки пайравони силсилаи қодирия
ҳама аз Эрон ронда шуданд ва ё фирор намуданд.
Ағлаби он сӯфиён дар қисмати қӯҳистонии Хурросон ва
Мовароуннаҳр паноҳ бурданд.

¹ Ҳамон ҷо. С.125.

² Деххудо. Лугатнома. Ч.34. Техрон, 1341. С.65.

³ В.В.Бартольд. Сочинение. Т.VI. Москва, 1966. С.117.

СИЛСИЛАИ МАРОТИБИ ТАБАҚОТИ МУҚАДДАСИ ИСЛОМИЙ

Эътикод ба силсилаи табақоти динию мазҳабӣ шир Мовароуннаҳру Ҳурисон ва Эрон баъди нуфузи ислом бештар шакли тақаддусиро гирифт. Вале Ричард Фрай ба ин назар аст, ки «дар давлатҳои Осиёи Марказӣ ҳоким ҳамеша ба шахси рӯҳонӣ эҳтиром меузошт ва ин муносибат мумкин аст аз ойини буддой ё шаманизми кӯчнишинон гирифта шуда бошад».¹ Дуруст аст, ки ин назар ҳаққи мавҷудият дорад, аммо сад дар сад наметавонад тасдиқ бишавад, зоро дар Арабистони замони пеш аз ислом раиси қабила «шайх» ҳонда мешуд ва аз ҳақиқат дур нест, ки пазириши ислом дар сарзамини араб пеш аз ҳама аз ҷониби раисон ё шайхони қавму тоифаҳо сурат мегирифт ва бад-ин дајел қалимаи «шайх», ки маънии раёсати зиндагии иҷтимоӣ ва иқтисодии қабоилӣ буд, тагири маъниӣ карда, дар замони густариши ислом шайхон чун непивои рӯҳонӣ дар давраҳои муҳталиф ба ислом қидмат карданд. Ва эҳтиром ба ин тоифа аз ҷониби ҳилофат аз он замон сарчашма гирифта, ба тамоми қаламрави ҳилофат таъсир гузошт.

Силсилаи сайидҳо, хочаҳо, эшонҳо ва тӯраҳо ҳар яке дар ҷомеаи чӣ гузашта ва чӣ имрӯза барои хеш мақоми хоссе қасб кардаанд. Вале аксар дар фарқ кардани ин силсилаҳо аз ҳамдигар ба хато мераванд.

САЙИД

Пешво ва бузурги қавмро дар Араб «сайд» ном мебурданд. Ин қалима инчунин ба маънии «доно», «ғозил», «ҳаким», «бузургӣ»-ву «садорӣ» низ тафсир шудааст.²

¹ Ричард Нелсон Фрай. Мероси Осиёи Марказӣ. С.215

² Деххудо. Лугатнома. Ч.29. С.754-756.

То замони рисолати Мұхаммад (с) мушаххасан лақаби хонаводаги ҳеч яке аз қабони араб ба ҳисоб намерафт. Баъди нубуввати Мұхаммад (с) ва пазируктани ислом аз чониби арабон манзур калимаи «сайд» дар ибтидо таңқо худи пайғамбари ислом буд: «Сайд ғоҳ мутлак оранд ва мурод Рауи акрам салла-л-Лоҳу алайҳи ва саллам аст»;¹ «сайду мұрсалин, сайду-л-қавм, сайду-н-нос, сайду-л-анби-манзур пайғамбари акрам аст».² «Алій каррама-л-Лоҳу вачҳау ба таъчили тамом ба хидмати Сайди оны рафта хабар дод».³ «Он гаҳ ба хона боз омад ва он шаб нубай хонаи Ойиша буд, чун сайд дар хона бинишаст вахй зохир шуд».⁴ Муаннаси калимаи «сайд» «сайида» аз чониби Мұхаммад (с) чун рамзи әхтиром дүхтари Абубакри Сиддик, зани аз ҳама ғавони пайғамбар—Ойиша мурочиат шудааст: «Пас аз шүтүр фурӯд омада, [Мұхаммад (с)] ба хидмати ҳазрати Ойиша (р) рафта гуфт: «Ё сайдида, чй нишастай?»⁵

Калимаи «сайд» баъдан аз доираи лақаби мушаххаси пайғамбари ислом берун рафт ва чун лақаби хонаводаги ва авлодии Мұхаммад (с) сайри маънӣ кард.⁶ Сайдоне, ки ба шаҳараи фарзандони Алі - Ҳасан ва Ҳусейн пайвандӣ доштанд «ҳасаний» ва ё «хусаний» номида мешуданд.

Султонҳое, ки худро аз наасаби Мұхаммад (с) медонистанд, пеш аз номи хеш ва хонаводагияшон лақаби «содот»-ро ба исми худ илова мекарданд. Таърих ҳамчунин хонадонҳоеро зиёд ёд дорад: Содоти Толибӣ - содоте, ки аз насли амиру-л-муъминин Алі ва

¹ Деххудо. Лугатнома. Ч.21. С.754.

² Деххудо. Лугатнома. Ч.28. С.755.

³ Қасасу-л-анбиё. Душанбе, 1991. С.368.

⁴ Деххудо. Лугатнома. Ч.29. С.754

⁵ Қасасу-л-анбиё. С.368.

⁶ Деххудо. Лугатнома. Ч.29, 1345. С.756.

насли бародарони ў - Җаъфар ва Ақил ҳастанд. Мухтория - силсилаи насаби онон ба имоми Ҳоруми аҳли ташайюъ Зайнулобидин Алӣ ибни Ҳусайн иттисол меёбад. Содот - чаҳорумин силсила аз онҷа силсилаи мусалмонони қабл аз салтанати мугул дар Ҳиндустон. Содот - номи силсилае аз ҳукмрони Ҳуандарон дар аҳди Темурланг ва гайра.

Ҳачҷоч ибни Юсуф, ки дар замони Абдулмалик ибни Марвон амири вилояти Ироқу Хурасон буд, баъд марги Абдулмалик ибни Марвон Язид низ ўро ба ин шифа бокӣ гузошт ва бист сол бар Ироқ амир буд ва меъянд, ки: «Абдулмалик мардуми Шомро бифармуд, ки ба Макка шавед ба ҳарби ибни Зубайр. Ҳеч кас шобат накард, ки ба хонаи Худо ҳарб кунад. Пас Ҳачҷоч бархост ва гуфт: «Маро бифирист, то ҳарб ӯниам ва сари Абдуллоҳ ибни Зубайр баргирам ва биёрам».¹ Ҳачҷоч ибни Юсуф чуръат намуд ва ба ғулодоне аз пайғамбари ислом, ки ба фармони ў гардан намениходанд, дасту панча нарм карда, ононро таъкиб намуд ва ҳатто ба қатл мерасонид. Ва ин буд, ки дар ғули чоряки охири асри аввали ҳичрӣ теъдоди зиёде аз сайидонро маҷбур соҳт, ки аз Куфа, Бағдод ва Басра ба Мовароуннаҳр ҳичрат кунанд. Дар шумори онон сайид Сулаймон - писари Абдуллоҳи Ҳаддод аз аберагони Зайнулобиддин низ буд. Ў Урганҷро макони сукунат интихоб намуда, дар он ҷо бо ҳоҳари сайид Маҳмуд, ки бо лақаби Инчири Фаҳновӣ маъруф буд ва дар Пирмасти наздики Бухоро мадфун аст, издивоҷ кард. Аз ин издивоҷ ду писари дугоник, ки ба ифтихори писарони ҳазрати Алӣ Ҳасану Ҳусейнашон ном гузоштанд, ба дунё омад ва инчунин баъдан духтаре низ таваллуд шуд. Ин духтар ба сайиди бухорӣ издивоҷ

¹ Балъамӣ Абӯалий Муҳаммад ибни Муҳаммад. Таърихи Табарӣ. Ч.2. Техрон. 1380. С.1226.

кард ва писаре аз онон таваллуд шуд, ки Амиркулод ном ниходанд. Шоҳаи сайдони қулолӣ, ки дар Бухорову Вобканд хеле зиёданд, аз ин шаҷараанд Ҳасан бе фарзанд монд ва Ҳусейнро ду писар ба дунё омад, ки яке Ҷалол ба сайдони Кобулу Ҳурносон ибтидо гузошт. Шоҳаи сайдони Бухоро ба фарзандони писари ҳурдӣ Қамол иртибот мегиряд, ки бо номи «сайдони ҳурд» машҳур шуданд. Шоҳаи сеюми сайдони Мовароуннаҳр сайдони ота низ аз ҳонадони пайғамбари исломанд, ки аз таъқиби Ҳачҷоч би моварои Аму фирор карданд. Сайдон бо ҳонаводаҳон ашрофии тоҷикон низ издивоҷ мекарданд ва арзи вуҷуди силсилаи сайдон аз миёни ҳонадони тоҷикон аз ин ҷо ибтидо гирифтаст.

Ҳар ҳонадоне, ки дар Осиёи Марказӣ ба қудрат мерасид, кӯшо буд, то насаби ҳудро ба «сайдӣ» бипайвандад. Аз миёни сулолаҳои ҳоким дар Осиёи Миёна сулолаи Аштархонӣ насаби ҳудро аз сайдони медонист. Вале сулолаи мангитӣ аз ин шараф маҳрум буд, бинобар ин поягузори ин сулола - Муҳаммад Раҳимхон духтари охирин ҳони сулолаи Аштархонӣ – Абдулғайзхонро (1711-1747) ба никоҳи хеш даровард, ба ин мақсад, ки сулолаи вай низ ба баъд аз эътиборе, ки содот доштанд, барҳӯрдор бошад. «Дар Бухорон шариф эҳтироми сайдҳо ба дараҷае буд, ки амирони мангит низ насаби ҳудро ба сайдҳо часпонда буданд».¹ Вале аз он никоҳ фарзанд ба дунё наомад. Шоҳмурод, ки Муҳаммад Раҳимхон ба ў амак мешуд, зани ӯро ба никоҳи хеш даровард. Ва аз ин издивоҷ се фарзанд ба дунё омад ва аз амир Ҳайдар ба баъд сулолаи мангитиён лақаби «сайдӣ»-ро ба номи ҳуд пайваст соҳтаанд. «Шарқшиноси маъруф, профессор А.А.Семёнов дар сӯҳбати ду амири Бухоро шудааст. Ӯ

¹ Радий Фиш, Раҳим Ҳошим. Бо амри вичдон. Душанбе, 1979. С.14.

иңкл карда буд, ки ҳангоми сұхбат аз амир Абдулаҳадхон савол кардааст, ки сабаби мұқаддамии ибораи «сайид» аз «амир» дар чист? Амир өзінде гүлғааст, ки «ман имрұз амир ҳастам, фардо шояд амир набошам. Лекин ман ҳамчунин сайид ба қабр меравам».

Сайидҳо дар ҳама даврон то ба кунун ба сабаби иштегелдік доштан ба хонадони пайғамбари ислом худро аз дигар табақоти чомеа фарқ мекунониданд ва қокимони давру замонҳои муҳталиф, ба хусус мардумони одиң ононро чун сарчашмаи қудсият мепарастиданд ва күшо буданд, ки ин табақаро аз худ камелла ризоятманд дошта бошанд. Восифй достони қолибе дар бораи ба гүштини сайидзодае нарафтани паҳлавони машҳури ҳиротті Муфриди Қаландарро дар асараш «Бадоеъу-л-вақоєъ» нақл мекунад: «Дар Ҳирот Мирхалил ном сайидзодае буд, ки саромади ятимони панҷ дарвоза ва нух булуки Ҳирот буд. Ҳамаи паҳлавонон...сари таслим ба пеши ў фурӯд оварда буданд. Дар ў (Мирхалил) хоҳиши ҹангидан бо Муфриди Қаландар пайдо шуд ва ба пеши султон Ҳусайн мирзо омада гуфт: Маро орзуст, ки бо Муфриди шумо бичангам.

Дар ҳамин вакт Муфриди Қаландар ба хузури султон даромада ва подшоҳ ба ў гуфт: Сайидзода Мирхалил бо ту ҹангидан меҳоҳад, ту чӣ мегӯй?

Муфрид гуфт: Мирхалил аз авлоди пайғамбар буданд. Маро чӣ ҳад, ки бо сагони он остан бичангам...»

Сайидҳо ҳамеша дар чомеаи гузаштай исломй аз имтиёзоте, ки давлатдорон барояшон муайян менамуданд, бархұрдор буданд. Барои исботи иртиботи ирқй бо хонадони пайғамбари ислом санаде мураттаб намуда, дар он дудмони як шахс дарч мегашт ва он бо мухру имзои ашхоси масъули замон тасдиқ мешуд.

Бояд зикр кард, ки се роҳи маъруфу мұтабар аст, ки ин ва ё он хонадон ин унвони мұқаддасро дар дарози мавчудияти худ ба даст меоварад ва ҳифз мекунад:

1. Шұхрати садсолаҳои хонадон ба сайиді ба гунае ки ҳама аҳли маҳал ин хонадонро аз дерзамои ба сайиді бишносанд ва ба саёдаташон эътириф кунанд.

2. Шаҳодати ду одили огоҳ, яъне ду нағары мавриди эътимод ва огоҳ ба масоили насабшиноси ба сайидии касе шаҳодат диҳанд, ки аз нигоҳи шаръ мавриди қабул аст.

3. Вучуди асноду мадорики бисёр мұтабар дар хонадон, ки бар сайидии ин хонадон далолат кунанд ва ин аснод иборатанд аз: а) шаҳараномаи мұтабар, ки ба тайиди уламои насабшинос расида бошад; б) асноди сайидие, ки дар қадим суроги раис ва ё ҳокими маҳал мерафтанд ва он шахс аз рӯи шинохте, ки бо ин хонадон дошт, санади мабнӣ бар сайидии ин хонадонро менавишт ва ба онҳо медод; в) вучуди вакғномаҳо ва амсоли ин гуна асноди мұтабар, ки сайидии ин хонадон дар онҳо зикр шуда бошад.

Бо ин се равиш сайидии ин ва ё он хонадон дар дарози мавчудияти ин қиши мұтабари чомеа событ мешуд ва роҳи дигареро барои исботи саёдат чустучу намекарданد.

Хулоса, сайидҳо ононе будаанд, ки бо шохаҳои дуру наздик ба шаҳараи Мұхаммад (с) ва хонадони ў ва авлоди он пайғамбар пайвастагӣ доштаанд. Ва бибояд донист, ки иддае аз мардумони корсоз низ аз худ «сайид»-у «садот» сохта буданд.

ХОЧА

Дар силсилаи табақоти мұқаддаси исломи хоҷагон баъди сайидон мақоми волое доштаанд. Калимаи «хоча» ба маъни - «кадхудо», «раиси хона», «муаззам», «оқо», «бузурғ»; инчунин «молдор»,

«шавлатманд», «сарватманд», «сохибмакнат» таъбир шудааст.¹

Чун иддае аз хоҷагон ба шаҳараи муҳаммадӣ шайвандӣ доштанд, ба ин далел «хоча»-ро ба маъни «сайд» низ тафсир кардаанд.² Вале бояд тазаккур дод, ки на ҳама хоҷагон сайд ҳастанд.

Ҳамчунин вожаи «хоча» лақабгунаест, ки маҳзи тақрим ба ибтидои номи ашхос изофат мешудааст ва дуруст мисли қалимаи «ҷаноб» ё «оқо»-ст, ки барои тақрим ба аввали номи шахсе мудғам мегардад.

Дар Эрони аҳди Сафавия ва Қочория ин вожа тоҳе чун унвони ифтихорие ба арманиҳое, ки назди шоҳони Сафавию Қочорӣ эътибори бузурге доштанд, низ дода мешуд.³

Силсилаи Накшбандияро силсилаи хоҷагон мегуфтанд, ки Ҳоча Баҳоуддин Муҳаммад ибни Муҳаммади Бухорӣ муассиси ин тариқат буд, ки аз акобири урафо ва сӯфиёни садаи ҳаштум ҳичрӣ маҳсуб мегашт. Дар таърихи сӯфия низ ин силсила бо номи силсилаи хоҷагон иштиҳор ёфтааст.⁴

Дар Ҳиндустон истилоҳан «хоча» ба пайравони исмоилия итлоқ мешавад.⁵ Вожаи «хоча» «дар Турон доҳили алқоби содот аст».⁶

Дар қуруни вусто, ки сӯфиён олами рӯҳониятро дар инхисори хеш қарор дода буданд, ба расми эҳтиром шайху пирони тариқатро муридонашон «хоча» ном мебурданд, ки агар ба таърихи силсилаҳои мухталифи сӯфия таваҷҷуҳ намоем, мултафит мешавем, ки оғози исми ағлаби онон бо вожаи «хоча» шурӯъ мешавад.

¹ Деххудо. Лугатнома. Ч.21. Техрон, 1347. С.787-788.

² Ҳамон ҷо. С.787.

³ Ҳамон ҷо. С.789.

⁴ Ҳамон ҷо. С.786.

⁵ Деххудо. Лугатнома. Ч.21. С.787.

⁶ Орзу Сироҷуддин Алиҳон. Ҷароғи ҳидоят. Душанбе, 1992. С.96.

Ин чо зарур медонем дар татаббӯи вачхи тасмин (этимология)-и вожай «хоча» назари бузургони таҳқиқро устувонаи андешаи хеш қарор бидиҳем ва нахуст донисти бошем, ки ин вожай дар асл моли қадом забон аст.

Пури Довуд вожай «хоча»-ро «мураккаб аз «Ха-*hva*»-и авестой ба маънни худ+Cit, ки дар охири калимоти авестой ояд, ба маънни «низ» ва «ҳамчунин» ҷамъян ба маънни касе, ки дорои худӣ ва шахсияти мустакил аст», донистааст.¹ Ин назари Пури Довуд роҷеъ ба асолати эронӣ доштани вожай «хоча» дар иқтибоси зер мубарҳан мегардад: «Фатуварн [сафири] Деваштич, ки бо дастури ӯ барои музокира ба Ҷон рафта буд-Ҳ.К.] ба Диwoштак «хоча» гӯён муроҷӣ карда, менависад: «Хоча, ман ба ҳузури ҳукмрони Ҷон расидам. Ва ман, хоча, номаро супурдам...»²

Роҷеъ ба пайдоиши вожай «хоча» Абулҳасан Алӣ ибни Ҳусайнӣ Масъудӣ (вафот ба соли 345 ҳ.к/956) дар доирату-л-маъорифи хеш «Муруҷу-з-заҳаб» сабит намудааст, ки он асолати ҳурӯсӣ дорад ва ин вожай арабӣ нест ва менависад, ки дар замони ӯ вожай «хоча» дар Farb [манзураш билоди Араб-Ҳ.К] маъруф набуд.³

Аҳди Сомониёнро, ки замони шукуфой ва пешрафти илму фарҳанг ва аҳди эҳёи мучаддали мақоми давлатии забони порсии дарӣ медонанд, вазирро «Хочаи Бузург» ном мебурданд.⁴

Абӯшараф Носеҳ ибни Ҷаъфар ал-Ҷурғодқони соли 602 ҳ.к./ 1205-06 асари «Таърихи Яминӣ»-и Абунаср Муҳаммад ибни Абдулҷаббори Утбиро аз арабӣ ба форсӣ тарҷума намуд. Мутарҷим ба худ иҷоза дод, то вожай «машоих»-и арабиро «хочагон» тарҷума намояд.⁵

¹ Деххудо. Луғатнома Ҷ.21. С.787.

² Ғафуров Б. Тоҷикон. Ҷ.1. Душанбе, 1983. С.418.

³ Бартольд В.В. Сочинение. Т.II, ч.I. Москва, 1963. С.288.

⁴ Ҳамон ҷо. С.288.

⁵ Бартольд В.В. Сочинение. Т.II, ч.I. С.331.

Дар мисоли зер истилоҳи «шайху-р-раис» «ҳоҷараис» тарҷума шуда: «Ва шунидам, ки худованди мозӣ Алоуддавла [ҳокими Исфаҳон аз соли 1007 то 1041-Ҳ.К] ҳоҷараис Абӯалӣ ибни Синоро гуфт: Агар илми аввал ба иборати порсӣ будӣ, ман битавонистаме донистан...».¹

Дар асари таъсири мутақобилаи забонҳои форсӣ ва арабӣ истилоҳи форсии «ҳоҷа» дар осори илмиву бадеии арабӣ беш аз пеш росих гашт. Масалан, истилоҳи «ҳоҷаи бузург» дар таълифоти арабии Фатҳ ибни Алий ибни Муҳаммад, ба ҳусус дар таснифи ў «Зубдату-н-нусра ва нуҳбату-л-усра», ки соли 629 ҳ.к./1226 таълиф шудааст, зиёда истифода гаштааст.²

Дар «Қасасу-л-анбиё» истилоҳи «ҳоҷаи олам» истифода шудааст, ки манзур пайғамбари ислом Муҳаммад (с) аст: «Билол ба ҳукми Ҳоҷаи олам [Муҳаммад (с)] ба масҷид даромаду гуфт: «Эй Абӯбакри Сиддик, разия-л-Лоҳу анҳу, фармони Ҳоҷаи олам аст, ки ту имомат кунӣ!»³ Ба назар мерасад, ки дар асари аз миёни мардуми ғайри араб, ба ҳусус эрониён, барҳостани бузургтарин муфассирини Қуръон ва муҳаддисини аҳодиси набавӣ, инчунин муаррихину қиссағӯёну достонсароёни диниву мазҳабӣ мучиб гашт, то забони арабӣ дар баробари забони форсӣ инъигтофпазир бошад ва ин аст, ки истифодаи истилоҳи маъҷун аз вожаи «ҳоҷа»-и форсию вожаи «олам»-и арабӣ - «ҳоҷаи олам» чун яке аз алқоби ҳазрати Муҳаммад(с) бар юмни вучуди он муфассирину муҳаддисини эронитабор будааст.

Дар Осиёи Марказӣ манзур аз мағҳуми «ҳоҷа» ва ё «ҳоҷагон» пеш аз ҳама ин суфиёне мебошанд бо силсила ва машрабҳои муҳталиф, инчунин манзур низ ононе

¹ Болдырев А.Н. Из истории развития персидского литературного языка // Вопросы языкоznания. №5, 1955. С.83.

² Бартольд В.В. Сочинение. Т.II, ч.I. С.288.

³ Қасасу-л-анбиё Душанбе, 1991. С.377.

буданд, ки ниёгони лашкарии арабашон исломро бо ҳар василае дар ин билод татбиқ намудаанд. «Дар аввали асри VIII, вақте ки сардори араб Қутайба ибни Муслим бо зўри шамшеру оташ хокимияти хилофати арабро дар водии Қашқадарё ва Зарафшон барқарор соҳт, аҳоли маҳаллии Бухороро маҷбур намуд, ки нисфи хонахон худро ба сипоҳиёни араб бидиҳанд. Ў бо ин роҳ мардуми маҳаллиро дар зери назорати саҳт нигоҳ дошта, меҳости, ки ҳукмҳои бо зўри ярок ба онҳо боркардашудаи мусулмониро дуруст ба ҳо биёранд ва маросимҳои дини пештараи худро тарқ кунанд. Бухориён на танҳо ҳўроки ин меҳмонони ноҳондаро медоданд, балки маҷбур буданд, ки онҳоро «хоча» биноманд. Аз ҳамин вакт сир карда унвони «хоча» ба авлоди истилогарони араб ҳос шуд. Бо гузашти замон онҳо бо аҳолии маҳалли омехтанд ва забони маҳаллиро омӯхтанд, вале эътибор ва бартарии насаби худро нигоҳ доштанд».¹

Хочагонро бештар исмашонро бо маконе, ки онопаз он ҳой барҳоста буданд ва ё бо номи пешае, ки дар зиндагӣ аз он қасби маъш менамуданд, инчунин бо номи пешвои онон ва ё ранге, ки силсилаҳои сӯфияро аз ҳам тамоиз медод, ёд мекарданд. Масалан, хочагони нақшбандия ё баҳоуддинӣ, ки хочагони Гули Сурҳ ниш мегуфтанд, кодирӣ, хочагони Мираконӣ (аз Машҳад), хочагони Ҷўйборӣ, хочагони Соктарегӣ, хочагони Убонӣ, хочагони Алавӣ (аз ҷонибдорон ва ё аз шаҳарон Алӣ), хочаи Сабз ё Сабзпӯш ва ғайра. Дар баязе авқот мағҳуми хоча ҳатто мутамоизи нажод будааст. «Бошандагони ин деха аз ҷиҳати ирқ ба номи тоҷикон, арабон, ургончиён ва хочагон - асосан ба чор ҷамоа тақсим ёфта, хочагон ба номи миракониҳо, сайидатоиҳо, гичдувониҳо ва соктарегиҳо - чор қабиларо ташкил медоданд».² Ба тақвияти ин ҳарфҳо устод Айнӣ

¹ Радий Фиш, Раҳим Ҳошим. Бо амри вичдон. С.14.

² Айнӣ С. Ёддоштҳо. Ҷ.1. Душанбе, 1990. С.8.

Мсаифзояд: «Аҳолии аслӣ-қадими ин деха [Соктаре] тоҷикон ва хочагони соктарегӣ буда, урганчиён аз Үрганиҷ, миракониён аз Машҳад, ғиҷдувониён аз Гӯзӯон, сайидатоиҳо аз Сайидато ном дехаи райони Шоғирком муҳочир шуда омадагӣ буда, арабҳо аз бокимондагони муҳочирони араб ба шумор мерафтанд».¹ Дар ҳар ҷое, ки ин хочагон зиндагӣ доштанд, бо алқоби худ ифтихор мекарданд ва ба ҳеч ваҷҳ аз он дастбардор набуданд: «...ба қўргони Даشتӣ қозӣ [васати ноҳияи Панҷакент ва Айни имрӯза-Ҳ.К.] расидем. Сабаб ин будаст, ки дар он ҷо Даشتӣ қозӣ ном кардаанд: Амир Ҳайдар ном подшоҳи Бухоро қозиро фармудааст, ки дар он ҷо омада қўргон созад. Худи он қозӣ аз ҷамоати мираконии хочагон мешудааст, ки амири мазкур он мавзеъро ба он хочагон мулк карда дода будааст».² Қобили тазаккур аст, ки дар миёни ин хочагон Убониҳо насабашонро ба сеюмин ҳалифаи ислом - ҳазрати Умар пайвандӣ медоданд: «Аҷдоди мо (хочагони Убонӣ-Ҳ.К.) ба ҳазрати Усмон, ки ёри сеюми пайғамбараанд, мерасанд».³

Пешай асосии хочагони сӯфияи сулуки муҳталиф усулан инзиво гирифтган аз мардум, ризоят қашидан, вирду дуо, тазарруу лоба дар баробари боргоҳи Аҳадият буд. Вале бо гузашти замон ва тағири вазъи иҷтимоӣ ва таҳаввул дар андешаву афкори он, зиндагияшон ҳамнавои заминиён гардид: «Дар он ҷой [дехаи Ёвон ва Вотаи Фалғар] ҷамоати хочагон дар вақти қадим аз вилояти Самарқанд омада нишастаанд, ки кори онҳо деҳқонӣ мебошад»;⁴ «Қасби асосии аҳолии ин деха (Соктаре, ки асосан хочагон буданд)

¹ Айнӣ С. Ёддоштҳо. Ҷ.1. С.8.

² Абдурраҳмон Мустаҷир. Рӯзномаи сафари Искандаркӯл. Душанбе, 1989. С.25-26.

³ Айнӣ С. Ёддоштҳо. Ҷ.1. С.338.

⁴ Абдурраҳмон Мустаҷир. Рӯзномаи сафари Искандаркӯл. 1989. С.28.

дэхконй буда...»¹. Вале бояд гуфт, ки шеваи асод касби маоши зиндагии хешро, ки дуо хондан беморон ва ранчурон буд, дар дер замон хифз карди ба имрӯз ба он пойбанд будаанд: «Хочагон, хусус хочагони мираконй ва гичдувонй, ба дуохони машгулй мукарданд: мардум беморон ва девонагоир аз атроф ба хонаҳои онҳо меоварданд ва онҳоро сари беморони барчомондаи худ бурда меконанд...»;² «Хочагони солхӯрда ҳар пагоҳ дар масҷид баъд аз намози бомдод бо овози баланд «Авропатхия» ном дуоеро бо як овоз ва ба оҳанги махсус меконданд. Ба умеди ин дуоро шунида «шифо ёфтани» беморон ва нимбеморон аз деҳоти атроф ҳар пагоҳ би ин ҷо гирд меомадаанд»;³ «Усули дуохонии Иброҳимхоча барои девонаҳо, монанди усули эшонони дигар, бисёр сода буд: ӯ ба девона дар як шабу рӯз гайр аз як порча иони қоқ, ки баробари кафи дasti одам меомад, дигар чизе барои ҳӯрок намедод, гайр аз ин, ҳар рӯз ду бор – пагоҳонй ва бегоҳонй пушти девонаро бараҳна карда, қамчинкорӣ мекард. Қамчинзании Иброҳимхоча ҳам монанди эшонони дигар ношумур ва то монда шудани дasti худаш буд».⁴

Дар касби нуфуз миёни муридон ва мардум таърих мухолифатҳои зиёдеро миёни хочагон медонад. Ин ҳамчашмиҳо ва рақобат гоҳе авқот онҷунон ба таассуботе мебурд, ки ҳатто ба ҳамдигар хешу табори карданро ор медонистанд. Аз қавли хочаҳои Убонӣ С.Айнӣ мефармояд: «Хочагони баҳоуддинӣ бошанд, номи хочагиро баъд аз Баҳоуддини Накшбанд ба худ бастаанд. Аммо кихо будани бобоҳои Баҳоуддин номаълум аст. Ачаб нест, ки силсилаи насабии

¹ Айнӣ С. Абдурраҳмон Мустаҷир. Рӯзномаи сафари Искандарқул. С.8.

² Ҳамон ҷо. С.9.

³ Айнӣ С. Ёддоштҳо. Ч.1. С.9

⁴ Ҳамон ҷо. С.86-87.

Баҳоуддин ба оташпастони пеш аз исломи Бухоро
рафта расад. Дар ин сурат баҳоуддинихо дар шараф чӣ
уна бо мо баробар шуда метавонанд, ки мо ба онҳо
дуктар диҳем!»;¹ «Хочагон ва аз ин чумла хочагони
Ҳоҷа Убонӣ дуктарҳошонро ба занӣ ба гайр аз
ҳимнажодони худ ба каси дигар намедиҳанд».² Вале ин
ҳочагон ба худ ҳаққи инро медоданд, ки аз ҳонадони
дигарон барои писарони худ арӯс биёранд: «Писаро-
нашон бошад, ба болои ин ки аз ҳешовандони худашон
ни мегиранд, дуктарони муриду муҳлисҳояшонро ҳам,
ки назр гӯён дар катори гову гӯсфандони назрӣ оварда
мешаванд, ҳамхобаи худ мекунанд»;³ «Хочагон ҳар
қадар фақиру нодор бошанд, аз ҳар ҳонавода зан
тирифта метавонистанд, лекин ба касе гайри хоча
дуктар намедоданд».⁴

Ин таассуб албатта бештар миёни хочагоне буд,
ки дар рустоҳо зиндагӣ мекарданд, вале хочагоне, ки
муқими шаҳр буданд, таассуб дар зиндагии
иҷтимоияшон камтар ранг дошт ва дар баробари дигар
ҳонадонҳо боинъитоф буданд: «...баъзе хочагони шаҳрӣ,
вакте ки аз ҳешовандони худҳошон домодшаванда ёфт
нашавад, дуктарҳошонро ба муллоҳо медоданд ва
муллоҳоро дар шараф баробари хочагон
мешуморидаанд»⁵ ва ин тоифа хочаҳо касби маърифат
ва мелоки донишпро ҳатто болотар аз мартабаи хочагӣ
медонистанд: «Ин одаме, ки –гуфт Сайид Акбар,-ман
хизмати ӯро қабул кардам, дар хочагӣ бо ман баробар
бошад ҳам, илмаш аз ман зиёд аст, бино бар ин ман аз
хидмати ӯ ҳеч ор накардам. Касе, ки ман ба онҳо калонӣ
мекунам, бештаринашон дар насаб аз ман пастанд,

¹ Айнӣ С. Ёддоштҳо. Ҷ.1. С.338.

² Ҳамон чо. С.330.

³ Ҳамон чо. С.331.

⁴ Радий Фиш, Раҳим Ҳошим. Бо амри вичдон. С.14.

⁵ Айнӣ С. Ёддоштҳо. Ҷ.1. С.335.

баъзей онҳо дар хочагӣ бо ман баробар бошанд ҳам, ном ва фазлашон аз ман кам аст. Бино бар ин ман ҳақ доринӣ ки бо он гуна одамҳо қалонӣ кунам».¹

Таърих ин шаҳодатро додааст, ки хочагон дар сабқати ҳамдигар барои таҷаммуи муридон пиromun худ, ситонидани назру ниёз ва ройгон кор фармудани онҳо дар заминҳои хеш, қасби нуфузу эътибор миёни ҳокимони давр ва мардум аглаб ба риёкорӣ рафтаанд.

Дар Осиёи Марказӣ миёни силсилаи хочагон ду силсила, ки яке ба Ҳоча Аҳрор (1403-1490) ва дигаре ба Ҳочаи Ҷўйборӣ (1490-1563) васлат мекунад, баъди маъруф будаанд. Ҳар ду силсилаи хочагон пайравони силсилаи нақшбандӣ мебошанд ва аз нимаи дувумин садаи XV то авоҳири садаи XIX дар ин сарзамини нуфузи ҷашнрасе доштаанд.

Омили муҳимме, ки ҳокимони адвори муҳталифро таҳтушишуюи нуфузи ин силсилаҳо қарор дода буд, соҳиби мулкҳои макнатӣ ва сарвати беандоза будани онон буд: «Ба ў [Ҳоча Аҳрор] 1300 қитъа замин (худуди 35 ҳазор гектар замин²) дар вилоятҳои муҳталифи Осиёи Миёна тааллук доштанд. Ушроне (яъне андози оидоти замин ба миқдори 0,1 ҳиссаи маҳсул), ки Ҳоча Аҳрор аз заминҳои дар як худи вилояти Самарқанд доштаи худ ба давлат мепардоҳт, баробари 80 ҳазор ман [баробар ба 1600 тонна] буд»;³ «Боре ҳазрати эшон [Ҳоча Аҳрор] дар сӯҳбате гуфт: аз заминҳои дар Самарқанд будаи хеш ҳамасола ба девони Аҳамад мирзо 80000 мани Самарқанд гандум ба сифати ушра ворид мекунам».⁴ Дар аҳди намояндагони сулолаи темурӣ - Абӯсаъид (1451-1469) ва Аҳмад мирзо (1469-1494) ба Ҳоча Аҳрор

¹ Айнӣ С. Ёддоштҳо. Ч.1.. С.141.

² Иванов П.П. Хозяйство Джуйбарских шейхов. Москва, Ленинград, 1954. С.13.

³ Фафуров Б. Тоҷикон. Ч.1. С.663.

⁴ Иванов П.П. Хозяйство Джуйбарских шейхов. С.11.

штрафтгани тахти хонй пешниҳод гардид ва ў аз сари
башм рад намуд, vale ҳамчуноне ки аз асноди таърихӣ
ба тавҷех расидааст. Хоча Ахрор то охирин лаҳзоти
шарқии хеш аз ҳукумати мутлақи сиёсӣ барҳӯрдор
буд.¹ Далели аз сари ҳашм рад намудани сарири
ҳукумат аз ҷониби Хоча Ахрор на ин будааст, ки ў²
нишоми ҳукамои вақт дошт ва ё бо таваҷҷуҳ
ни тахти салтанат даст кашидааст, балки намехост
поризоятие, ки мардум дар он аҳд аз ҳукамо доштанд
бо мухаббате, ки миёни мардум қасб карда буд, таъвиз
кунац ва бо ин амал ҳам ҳукаморо ризоятманд медошт
ва ҳам ба эътибори хеш миёни мардум афзунӣ
менбаҳшид.

Хоча Ахрор пеш аз марғ писари ягонаи худ -
Муҳаммад Яхёро қоиммақоми хеш баргузид. Бояд гуфт,
ки дар замони ҳаёт будани Хоча Ахрор писари ҳурдияш
нафот кардааст. Тӯли даҳ сол (1490-1499) Муҳаммад Яхё
мақоми шомихе, ки падарашиб дар дарбори охирин
намояндагони сулолаи темурӣ барҳӯрдор буд, баҳра
бардошта, дар умури идории мулку моликияти ба ирс
расида ҳиммат мегумошт, то расид ба вақоёи соли 1500,
ки Муҳаммад Шайбонихон - пешвои узбакони кӯчии
Дашти Қипчоқ Бухорро тасхир намуд ва озими
мусаххар намудани Самарқанд гашт. Хоча Яхё талош ба
ҳарҷ дод то сангари муқовиматро алайҳи Шайбонихон
созмон дижад ва ба ин манзур ба Самарқанд яке аз
намояндагони сулолаи темурӣ, ҳокими Андиҷон -
Захируддин Бобурро даъват кард, то тахти Самарқандро
ба даст биёварад. Вале сангари муқовимат аз ҷониби
узбакони кӯчӣ муталошӣ гардид ва пойтаҳти
Мовароуннаҳр - Самарқанд ба қабзаи тасхiri
Шайбониён гузашт. Мусалламан бо торочи мардуми
шаҳр ва атрофу акнофи он, дороиҳо ва заминҳои Хоча

¹ Иванов П.П. Хозяйство Джуйбарских шейхов. С.8.

Аҳрор низ ба дасти Шайбониён гузашт. Хоча Яхъя нахуст иҷозат доданд, ки шаҳрро тарк кунад, вале байни у асир гардид ва дар рустои Хоча Кордзан ба қатл расонди. Бо ҳамин ҳаводис тамоми заминҳои умрону ободи дороиҳое, ки Хоча Аҳрор ба ягона писараши -Хоча Яхъя мерос монда буд, дар хидмати ашрофзодагони синонӣ ҳонзодагони узбак қарор гирифт.

Силсилаи дигари хочагони машҳур дар Осиёи Миёна хочагони Ҷўйбористанд, ки дар авосити садаи XVI арзи вучуд карда, то нимаи дувуми садаи XVII, ки бештар аз як аср аст, дар ин сарзамин нуфузи чашмгире. Поягузори ин силсила Хоча Муҳаммади Ислом аст, ки ба исми Хочаи Ҷўйборӣ миёни табаки рӯҳоният ва мардум машҳур гаштааст. Шаҳарини хочагони Ҷўйборӣ ҳамчуноне ки муаллифи «Матлабути-толибин» Абӯлаббос Муҳаммад Толиб - аберад (ни набера ҳамчуноне, ки П.П. Иванов дар асари худ «Хозяйство Джуйбарских шейхов...» гуфтааст²)-и Хоча Ислом нигоштааст, аз тарафи падарӣ хочагони Ҷўйборӣ ба имом Ҳусайн - писари Алӣ пайваста ва аз ҷониби модарӣ шаҷараи онон ба ашрофзодагони низомии кӯчии нӯгай, ки асосгузораш Едигей ҳаст ва ҳамчунин ба писари Чингиз-Чучӣ васлат меқунад.³ Бинобар ин хочагони Ҷўйборӣ дар мақоми сайидӣ ништ қарор доштанд.

Хоча Ислом ба мусоидати падарбузурги худ дар синни 12 солагӣ муриди яке аз машҳуртарин сӯфиёни нимаи аввали асри XVI Осиёи Марказӣ Хочаи Косонӣ мулаққаб ба Махдуми Аъзам мегардад. Қобили тазаккур аст, ки султон Ҷонибек ба дастбӯсии Махдуми Аъзам меомад ва ба ин хоча минҳайси пир ва муршиди хеш эҳтироми азиме қоил буд. Писари султон Ҷонибек -

¹ Иванов П.П. Хозяйство Джуйбарских шейхов. С.16.

² Ҳамон чо. С.17.

³ Ҳамон чо. С.50.

жулон (баъдан хон) Искандар низ ин пири ва муршидии Махдуми Аъзамро аз падарашибаросат тирифта буд.¹

Пас аз марги Махдуми Аъзам дар соли 1549 ғазаби муридони ў ба муридии Хоча Ислом омаданд, ки дар шумори онҳо Искандар султон низ буд ва аз ин ру пайдост, ки чаро яке аз хонҳои машҳури Шайбонӣ Абдуллоҳон - писари Икандар султон аз ҷавонӣ муриди Хоча Ислом гаштааст.

Хоча Ислом бар юмни вучуди муридон ва иродатмандон ва қаробат ба даргоҳи хонӣ онҷунон сарват анҷӯҳт, ки бо сарватмандтарин ашҳоси он аҳд ҳамчашмӣ мекард. Дар Бухоро, Миёнқалъа, Насаф, Қарокул ва Марв ў [Хоча Ислом]-ро 300 ҷуфтӣ гов замин (ҳар ҷуфтӣ гов = 8-9 га замин)-и киштбоб мавҷуд буд. Ҳамчунин 10000 гусфанд, 700 асп, 500 шутур дошт, инҷунаин 7000 ашрафӣ барои адои маносики ҳаҷ дар ҳазина маҳфуз нигаҳ медошт, изофатан бар ин 300 барда низ дар хидмати ў буданд.²

Хоча Ислом дар умри 73-солагӣ 25 моҳи сафари соли 971 ҳ.к. мусодиф ба 15 октябри соли 1563 вафот кард. Ҷанд рӯз пеш аз марг писарбузурги хеш Хоча Саъдро ба назди ҳуд эҳзор кард ва ба қавли мусаннифи «Матлабу-т-толибин» «васии барҳақ ва вакили мутглақ гардониданд ва зоҳиру ботини ҳудро тафвиз ба эшон кардан». ³ Абъоди заминҳои киштбоб ва мулки макннатии Хоча Саъд онҷунон густурда гашт, ки аз сарвати анҷӯҳтаи наҷарашибар - Хоча Ислом ба маротиб бештар буд. Хоча Саъд дар Бухоро ва 7 тумани вай, Миёнқалъа, Нурато, Самарқанд, Тошканд, Андигон, Ахсикат, Насаф, Ҳисор, Тирмиз, Қабодиён, Бадаҳшон, Вахш, Балх, Ҳирот, Марв, Мурҷоб, Майхона,

¹ Иванов П.П. Хозяйство Джуйбарских шейхов Иванов П.П. Хозяйство Джуйбарских шейхов С.50.

². Ҳамон ҷо. С.51-52.

³ Ҳамон ҷо. С.55.

Машҳад, Чорчүй, Андихүй ва ғайра бештар аз 100 ҳаир таноб замин, ки баробар ба 17 ҳазор гектар аст, қитъоти заминҳои ҳосилхез дошт.¹ Баъди вафоти Хоча Саъд, ки зулҳиччаи соли 997 ҳ.к. мусодиф ба 23 октябрьи соли 1510 иттифоқ афтод, васии асосӣ писарбузурги ў Хоча Тоҷиддин таъйин гардид. Ба Хоча Тоҷиддин аз падар 100 қигъя замин, 50 чорбог дар манотики мухталиф ҷароғоҳҳо бо яйлоқҳояш инчунин төъдоди зиёди аст, 20 ҳазор гӯсфанд, 20 қатор шутур, 500 барда ва гайра 60 варосат расид.²

Дар маснади хочагӣ аз силсилаи хочагони Ҷўйборӣ баъд аз вафоти Хоча Тоҷиддин (ба синни 74 солаги 21 ноябри соли 1646 фавтидааст) писарбузурги ў Муҳаммад Юсуфҳоча (вафот дар соли 1061 ҳ.к. мусодифи 1651), ки 53 сол дошт, баргузида мешавад, ки баъдан оҳиста-оҳиста нуфузи ин силсила дар зиндагии иҷтимоӣ, мазҳабӣ ва сиёсии Осиёи Миёна ба коҳиш мегаравад. Вале дар солҳои 40-50 садаи XVIII хочагони Ҷўйборӣ мучаддадан вориди саҳнаҳои мазҳабӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ дар Осиёи Миёна мегарданд ва ба ҳайси шайхулисломҳо дар замони салтанати хонадони мангитӣ шурӯъ аз Муҳаммад Раҳим ба баъд касби шуҳрат мекунанд.

Нақши силсилаи хочагони Ҷўйборӣ дар зиндагии сиёсӣ, иҷтимоӣ ва мазҳабии Осиёи Миёнаи садаҳои XVI ва авохири XIX бисёр муҳим будааст. Ба ҳусус асосгузори ин силсила Хоча Ислом ё Хочаи Ҷўйборӣ, писари ў Хоча Саъд ё Хоча Калонҳоча ва писари Хоча Саъд - Хоча Тоҷиддин дар аҳди хеш аз ҷойгоҳи баланде барҳурдор будаанд. Хоча Ислом дар амри ба қудрат расидани Абдуллоҳони Шайбонӣ ба аморати Буҳоро дар тобистони соли 1557 мусоидати фаровоне кардааст ва бо баргузидани Хоча Ислом ба мақоми шайхулисломӣ ў амалан мушовири ҳокими ҷавон

¹ Иванов П.П. Хозяйство Джуйбарских шейхов. С.56.

² Ҳамон ҷо. С.72-73.

шита, дар умури мухими идории давлат мустакиман ширкат меваразид. Таваччухи мутакобили Абдуллохон би Хоча Ислом боиси бештар гардидани мулкҳои обод ва аз нарохти молиёт маъоф гардидани сарвати хоча мегашт. Ин таваччух то ҳадде буд, ки Абдуллохон листур дод деворҳои шахри Бухороро ба дур, ба мавзеи Сумитан, ки молу мулки хочагони Ҷўйборӣ дар он бештар қарор дош, бикашанд ва бо ин амал дороихои хочагонро аз тохтузози бегонагон эмин гардонид. Дар раванди густариши ҳукумати сиёсии хони мазбур, ки то Ҳироту Машҳаду баҳри Арал дар имтидод буд. Хоча Саъд низ бо таваччухе, ки ба Абдуллохон дошт, мушорикат кардааст. Хоча Саъд дар иртиқои Абдуллоҳон аз мақоми сultonӣ то ба хонӣ дар Бухоро ба соли 1583 пакши мухим ифо кардааст. Қобили тазаккур аст, ки сар қатори дигар васоёи Хоча Саъд ба фарзандони шуктаи мухиме ба назар мерасад, ки хоизи аҳамият аст: «Нӯкар (хидмати низомӣ) нашавед, ки дар табакаи мо сипоҳигарӣ наомадааст ба подшоҳон».¹ Бо ин амр дар ҷасиятномаи хеш Хоча Саъд фарзандон ва авлодони ҳудро дар ширкати ҷангҳо барои нуғузазфункуни ҳокимони маҳаллӣ, ки авоқиби он хонавайроши мардум ва ба тороҷ рафтани дороихои онон мунтажӣ мегашт, маън намуда, бо ин амал дар ҳама давраҳо маҳбубияти муридон, ихлосмандон ва мардумро нисбат ба ин хонадон ҳифз намудааст.

Хоча Тоҷиддин дар зиндагии хеш ҳукумати ҳафи ҳонро аз Абдуллоҳон (вафот 1598) сар карда, то Абдулазизхон паси сар кардааст. Хоча Тоҷиддин чуноне аз обруву эътибор барҳӯрдор буд, ки шоҳони Ҳинд, Эрон, хони Хива ва Кошгар ба назди ўсафирдо ва ҳадоёи фаровоне ирсол медоштанд.² Дар аҳди Хоча Тоҷиддин мавзеи Ҷўйбор ба макони амн ва паногоҳ

¹ Иванов П.П. Хозяйство Джуйбарских шейхов. С.68.

² Иванов П.П. Хозяйство Джуйбарских шейхов. С.77.

барои паноҳандагон, ки аз сӯи ҳукуматҳои вакт ни душманонашон таъқиб мегаштанд, мубаддал гашта бува ин далели мувассақест аз масунии хоҷагони Ҷӯйбор аз ҳама ҳукуматҳо ва лашкариён.¹ Файр аз ии бист панҷ қабила аз бодиянишион, ҳамчуноне ки дар «Матлабу-т-толибин» мазкур аст, зери ҳимояти Хоҷа Тоҷиддин будаанд.²

Зиндагиномаи бародари Хоҷа Тоҷиддин Абдиҳоҷа низ қобили таваҷҷуҳ аст. Баъд аз марғи Абдуллоҳони Шайбонӣ ва писарашиб Абдулмуъмин дар соли 1598 ба сарири хонӣ Пирмуҳаммад нишаст, вало шахси Пирмуҳаммадро чӣ раият ва чӣ бузургон нодиди гирифтанд, ки дар асари ин бетаваҷҷуҳӣ нооромихо шурӯъ мешавад. Абдиҳоҷа ба Самарқанд меояд. Дар ин замон яке аз муддаиёни сарири хонӣ дар Бухоро Боқимуҳаммад [аввалин хон аз хонадони Аштархониҳо, ки солҳои 1599-1605 ҳукумат кардааст] писари Ҷонибек аз сулолаи Аштархониён зиндагӣ мекард. Боқимуҳаммад ба Абдиҳоҷа пешниҳод мекунад, ки агар дар ами расидан ба қудрати сиёсӣ дар Бухоро ба вай кумак намояд, хиттаи Бухорою Балҳро ба се қисмат тақсим ҳоҳам кард. Як қисмашро барои худ, қисми дуюмашро барои Абдиҳоҷа ва қисмати сеюмашро барои Валимуҳаммад [бародари Боқимуҳаммад, ки солҳои 1605-1611 ҷойнишини ў дар таҳти хонӣ буд] таҳсис медиҳам. Пирмуҳаммад ба Самарқанд юриш мебарад, ки дар асари он күшта мешавад. Боқимуҳаммад соҳиби таҳти хонӣ дар Бухоро мегардац, вале ба ваъдаи худ вафо накарда, мамлакатро тақсим нанамуда, ба ивази кумаки Абдиҳоҷа ҳамасола 150 ҳазор хонӣ ба ў ҳадия таъйин мекунад. Боқимуҳаммад баъди гирифтани Балҳ меҳоҳад ба Тирмиз юриш барад. Ҳокими Тирмиз Абдулбойбӣ, ки аз муридони шайхони Ҷӯйборӣ буд, ба хотири Абдиҳоҷа бидуни ҷанг ба

¹ Иванов П.П. Хозяйство Джуйбарских шейхов. С.77.

² Ҳамон ҷо. С.74.

Боқимуҳаммад иттиҳод мекунад. Вале баъди таҳақкуқи қудраташ дар Бухоро Боқимуҳаммад дигар ба Абдихоча таваҷҷуҳ мабзул намедорад. Дар ҷавоби ин бетаваҷҷуҳӣ Абдихоча ба душманони Боқимуҳаммад дисти дӯстӣ дароз мекунад ва ҳамчунин овозаҳо паҳн мегардад, ки Абдихоча барои расидан ба хонигарии Бухоро нирӯ гирди ҳам меорад. Боқимуҳаммад баъди иттилои ин ҳабар аз падараш Ҷонибек тақозо мекунад, ки ҳоҳарашро, ки ҳамсари Абдихоча буд, ба ҳона баргардонад. Баъди талоқи ҳоҳарашро аз Абдихоча гирифтан, Боқимуҳаммад ба қозӣ дастур медиҳад, ки то Абдихочаро аз ҳуқуқи тамоми амлокаш маҳрум намоянд ва сипас ўро ба Ҳинд табъид мекунад.

Амирон ва ҳонҳое, ки ба қудрат мерасиданд, мекӯшиданд на танҳо бо ҳоҷагони Ҷӯйборӣ паймони дӯстӣ ва ҳамкорӣ дошта бошанд, балки равобити ҳонаводагӣ низ барқарор мекарданд. Ҳамчуноне ки гуфта омад, яке аз ҳоҷарони Боқимуҳаммад ҳамсари Абдихоча буд ва баъди аз ин ҳоҷа талоқ гирифтан Боқимуҳаммад ўро ба бародари Абдихоча Абдураҳим ба занӣ медиҳад. Иммомқулихон, ки баъди Валимуҳаммад соли 1611 ба таҳти ҳонӣ мерасад, ҳоҳари худро ба Ҳоҷа Тоҷиддин ба занӣ дода, ба ивази ин ҳавзаи Пирмаст, Нур ва Ҳузарро ба ин ҳоҷа эҳдо мекунад.¹

Силсилаи ҳонадони ҳоҷагони Ҷӯйборӣ муддати мадиде аз қудрати муҳим дар зиндагии ҷомеаи он замон барҳӯрдор буданд ва ҳатто ғоҳе, ки тасмимҳои сиёсӣ ва ё иқтисодии ҳонҳо ва амирон ба манофеи ҳоҷагон созгор намеафтод, онро бидъат гӯён зери суол мебурданд ва аз иҷрои он сар мепечиданд. Масалан, Абулазиз барои хубтар мусаллаҳ намудани артишаш дастур дод, ки ҳар нафаре дар вилояти Бухоро панҷоҳ таноб замин дошта бошад, бояд аз ҳисоби ин замин як силоҳ ба артиш ҳаридорӣ бикунад. Ҳоҷа Тоҷиддин, ки

¹ Иванов П.П. Хозяйство Джуйбарских шейхов. С.77.

соҳиби заминҳои фаровоне буд, барои нанамудани ин дастур бо истифода аз мақоми муз мазҳабие, ки дошт, ба ин дастури Абдулазиз фат бидъат дод ва аз мардум талаб кард, ки гӯш ба фармон надиҳанд. Бо ин амали худ хоча дастури ҳонҷи зери суол бурд ва Абдулазиз маҷбур шуд, ки фармонро лағв намояд.

Дигар аз хочагони машхур, ки шаҳараи сайн дошт ва дар аҳди сулолаи Шайбонӣ аз бузургтарӣ мақом барҳӯрдор буд Сайид Абдуллоҳ машхур Мири Араб, ки ба номи худ дар Бухоро мадрасаи бузурге эъмор карда буд, мебошад. Ў дар шаҳре би номи Саброн, ки дар 40-50 километрии Туркистон (шаҳри Ясӣ) қарор дошт ва ҳам акнун аз ин шаҳр чу нақши биёбон чизе боқӣ намондааст, зиндагӣ кардааст: «Мири Араб он қасест, ки бо вуҷуди дар тарс ва гуре будани ҳонҷои Шайбонӣ, мудофиаи Мовароуннаҳро аз ҳуҷуми Наҷми Сонӣ ташкил карда буд ва он ҷанг дар натиҷа ба зафари пурра расида буд».¹ Восифӣ, ки он сухбати Мири Араб мушарраф гардидааст, аз умрону ободӣ ва корезҳои ҳайратрафкани ў мутааҷҷиб шуди менависад: «Аз умури гариба, ки дар Туркистон мушоҳида кардем, он буд, ки Мири Араб дар як фарсангии Саброн ду корез ҷорӣ карда буданд, ки мусоғирони бару баҳри олам мисли он ду корез ба ободонӣ ва маъмурӣ дар маъмурони олам нишон намедоданд ва қарib дувист ғуломи ҳиндустонӣ дар он корез кор мекарданд».²

Убайдуллоҳҳони Шайбонӣ Мири Арабро аз муршидони хеш меҳисобид ва ҳар бор, ки Мири Араб озими Бухоро мегашт, Убайдуллоҳҳон бо тамоми ахли

¹ С.Айни. Восифӣ ва хуносай «Бадоев-л-вакоэъ». Сталинобод. С.226.

² Зайнуддин Маҳмуди Восифӣ. Бадоев-л-вакоэъ. Т.1. Техрон, 1349. С.271.

шарофор ба пешвоз мерасид: «Чун Мири Араб ба Бухоро расиданд, Убайдуллоҳон бо тамоми ахли марбери худ ва ашрофу аъёни шаҳри Бухоро ба пешвоз баромад. Вакте ки хон дар масофати як мил (се километр ғаштар) Мирро аз дур дид, бо ҳама тобеони худ аз аспҳо фурӯд омада, пиёда шуданд. Хон касеро пештар ғиристода, аз Мири Араб илтимос намуд, ки зинҳор аз ҷони нафарояд, то банда дар вақти савора буданашон ба рикоббусӣ ноил гардам. Убайдуллоҳон пиёда гардида, неш рафт ва дар ҳолате ки Мири Араб савора меомад, мулоқот намуда, рикоббусӣ кард. Баъд аз он бо таклифи Мир хон савор шуд ва аз ҷои мулоқот то шаҳр ду фарсах (16 км) роҳ буд, ҳар ду паҳлӯи ҳам мерафтанд...»¹

Ҳадаф аз ин сафари фавқуззикри Мири Араб ба Бухоро дар амон доштани Ҳоча Низом - вазири Убайдуллоҳон аз бадгуён ва ҳасудон назди хон буд. Ҳоча Низом дар вазорат ва ҳарҷу даҳли мамлакат бағоят соҳибиқтидор буд, ки ба ин васила муҳаббати аз ҳад беши хонро қасб кард. Аммо гурӯҳе аз сари ҳасодат забони бадгӯиро алайҳи Ҳоча Низом дар ҳузури хон оғоз карданд, ки дар миёни онҳо Ҳоча Абулбақои Самарқандӣ машҳур ба Ҳочаҳурд ва Ҳоча Мирдӯсти Марвазӣ низ буданд. Ҳоча Низом, ки аз муридони Мири Араб буд, ба ҷуз аз паноҳ бурдан аз макри ҳосидон дар назди Мири Араб ҷораи дигареро надид. Мири Араб ба Ҳоча Низом эҳтиром қоил буд ва ба ин манзур озими Бухоро гашт. «Мири Араб ба шаҳри Бухоро даромада, як моҳ дар он ҷо истиқомат кард. Ҳоча Низомро ба маснади вазорат ва мансаби наёбати хон бозовард, девониён ва арбоби қалам сари итоат ва фармонбардорӣ бар хатти фармони Ҳоча [Низом] ниҳоданд».²

Мири Араб бо мақоми баланде, ки Убайдуллоҳон ба ўқоил буд, дар амри таъйини дигар мақомоти давлатӣ

¹ Айнӣ С. Восифӣ ва хulosai «Бадоев-л-вакоэъ». С.233.

² Айнӣ С. Восифӣ ва хulosai «Бадоев-л-вакоэъ». С.234.

низ харфи муҳим доштааст. Восифӣ меафзояд: «...¹ Мири Араб ба Убайдуллохон гуфт:-Эй фарзаид, тарбияи чамоae кӯшиш кун, ки ҳам аз ҷиҳати аслу насаib ҳам дар фазлу камол бар дигарон бартарӣ дошта, дониш мартгабаи баланд ва сазовори тарбия бошанд.

Убайдуллоҳон дастг бар сина ва ангушт бар диди ниҳода, гуфт:-Маҳдумо, ҳар чӣ шумо фармудед аинӣ савоб ва маҳзи ҳақ аст. Дер боз ин маънӣ ба хотир мегузашт. Аммо ба ҳукми он, ки корҳо ба вақти ҳуд мавқуфанд, дар роҳи ба амал овардани ин максад тавакқуф афтод ва муносиб чунон аст, ки ин кор дар ҳузури пурнури маҳдумӣ ба анҷом расад.

Баъд аз он...номзади ҷамъеро, ки ба мансаби садорат муносиб диди буд, рӯйхат карда, аз назари Мири Араб гузаронид...».¹

Санадҳои таъриҳӣ шаҳодат медиҳанд, ки силсилаи ҳочагони дар боло зикрашон рафта, воқеаи ҳам дар зиндагии иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва динии мардумони Осиёи Марказӣ дар садаҳои муҳталиф нақши меҳвариеро ифо намудаанд.

Хулоса, ҳамчуноне ки гуфта омад, мақоми ҳоча дар силсилаи табақоти муқаддаси ҷомеаи исломӣ дар зинаест баъд аз сайид ва илло агар ҳоча пайванди сайидӣ надошта бошад.

¹ Айни С. Восифӣ ва хулосаи «Бадоев-л-вакоевъ». С.234-235.

ЭШОНҲО ВА ЧОЙГОҲИ ОНОН ДАР КУРСИНОМАИ ТАБАҚОТИ МУҚАДДАСИ ИСЛОМӢ

Дар Осиёи Марказӣ, бавижа, дар Тоҷикистони имрӯз вожаи «эшон» дар қиёс бо дигар табақоти муқаддаси силсилаи маротиб ба ҳадди бештар мустаъмал аст. Гоҳе дар мутамоиз кардани насаби шонҳо ба хато рафта, мардумро дар инхисори ин ҷидеша гирифтаанд, ки манзур аз эшонҳо мутлақан сийидонанд, ки мусалламан ин назар дуруст нест.

Вожаи «эшон» дар паҳлавӣ «авшон» ва дар забони форсии имрӯз ҷойнишини шахси сеюми ҷамъ - «онҳо»-ст ва низ чун ибрози эҳтиром ба ҷонишини шахси савуми танҳо—«ӯ» дар забони форсӣ истифода мегардад.

Дар Мовароуннаҳр «эшон» иброз ва баёни ҳутироми мушаххасест, ки манзур аз ин вожа сайид, ҳоча, шайх, муршид, устод, пир будааст. «Дар Бухоро муллоҳои қалони кӯҳансолро барои эҳтиром бо үнвони «эшон» ном мебаранд»¹. Ин вожа чун лақаби динӣ ва рӯҳонӣ ин табақаро аз дигарон фарқ месоҳт ва он ба ҳусус баъди асрҳои миёна шуҳрат ёфт. Ин рутба аз падар ба писар ба мерос мерасид, ки то рӯзгорони моҳаммунон идома дорад.

«Чӣ замоне ин таъйинот (яъне эшон) бори нахуст истифода шудааст, ҳанӯз маълум нест; дар ҳар сурат он дар асрҳои миёна вучуд дошт»². Дар тарчими ҳоли Носируддин Убайдуллоҳ ибни Маҳмуди Шошӣ маъруф ба Ҳоча Аҳори Валий ба такрор ӯро «эшон» номидаанд: «Маро ба ҳазрати эшон ақидаи бисёр буд»³; «Замоне ки вақти реҳлат омад, ба таърихи санаи 895

¹ Айнӣ С. Ёддошто. Ҷ.1. Душанбе, 1990. С.240.

² Бартольд В.В. Сочинения. Т 6. Москва, 1966. С.675.

³ Ботурхони Хильъатпур. Ҳоча Аҳори Валий. Ба накл аз китоби Муҳаммад Қозӣ «Силсилату-л-орифин»-Техрон, 1376. С.22.

ҳ.к. дар моҳи раҷаб, дар шаби шанбе дар қарини Камонгарон, ки аз қарияи Самарқанд аст ва аз дори пурбalo иртихол ва интиқол намуданд ва аз он ҷо ба маҳаллаи Xоча Кафшгар наъши мубораки ҳазрати эшонро оварда...».¹

Дар сарчашмаҳои таърихие чун «Рашаҳоти Айнулҳаёт», «Силсилаи насабномаи хочагон» ва «Маноқиби ҳазрати эшон» ин матолиб хеле равшан исботи хешро ёфтааст.

Падари Xоча Носируддин Убайдуллоҳ Xочи Махмуд буд ва ў фарзанди Xоча Шаҳобиддин ва дар сарчашмаҳо зикр шудааст, ки Xоча Шаҳобуддин ба чаҳор восита фарзанди Xоча Муҳаммади Номист ва сиддиқианд, ки дар асл аз Багдод будаанд. Модари Убайдуллоҳ дuxтари Xоча Довуд ва модари Xоча Довул сайида будааст, бинобар ин Xоча Аҳрор аз ҷониби модарӣ ба силсилаи сайидҳо иртибот дорад. Xоча Довуд бо нуҳ восита ба Абдуллоҳ ибни Умар—писари ҳалифаи дувум Умар ибни Хаттоб иртибот дорад.

Xоча Аҳрор аз сарватмандтарин шахсиятҳои замони худ ба ҳисоб мерафт ва худи Xоча Аҳрор низ ин матлабро гуфтааст: «Боре ҳазрати эшон дар сухбате гуфт: аз заминҳои дар Самарқанд будаи хеш ҳамасола ба девони Аҳамадмирзо 80000 мани Самарқанд гандум ба сифати ушр ворид мекунам».²

Дар фарқ кардани силсилаи эшонҳо аз дигар табақоти муқаддаси исломӣ, ки дар ҷомеаи чӣ гузашта ва чӣ имрӯза барои хеш мақоми хоссе доштаанд, муҳаққиқон ҳам акнун ба мушкил гирифтор шудаанд. Бояд гуфт, ки бо баррасии сарчашмаҳои таъриҳӣ ба назар мерасад, ки дар асрҳои миёна лақаби эшон ба қишире аз силсилаи табазоти муқаддаси исломӣ, ба хусус, ба хочагони силсилаи нақшбандии Осиёи

¹ Ботурхони Хильъатпур. Xоча Аҳрори Вали. С.13.

² Иванов П.П. Хозяйство Джуйбарских шейхов. С.13.

Марказӣ, нахуст аз ҳама, ба Ҳоча Аҳрори Валий аз сари икруму муҳаббати иродатмандону ихлосмандон дода шуд. Ба ин далел нахуст эшонҳо робитай мустақиме ба Ҳоча Аҳрор ва хонадони ӯ доранд, ки аз муршидони силсилаи ҳочагон - сӯфиёни нақшбандӣ буд. Вале дар дарози таъриҳ ин лақаб ба хонадони Ҳоча Аҳрор марбут намонда, дар рӯзгорони мо аз асли ҳеш дур рафта, ҳар киро, ки бо силсилаи маротиби табакоти муқаддаси исломӣ иргибот дорад, дигар «эшон» ном мебаранд.

Табакоти муқаддаси ҷомеаи исломии Осиёи Марказӣ дар ҳама даврони мавҷудияти ҳеш бар ҳама ақшори ҷомеа, чӣ султонҳо ва чӣ мардумони одӣ нуфузи зиёде доштаанд. Дар баязе вақтҳо ин нуфуз то ба ҳадде мерасид, ки ин табакот чун мизону-л-ҳавои муҳити ҷомеа маҳсуб мегаштанд.

Эшонҳо бо сулукҳои муҳталиф дар садаи XIX ибтидои садаи XX бо муридони худ дар хонақоҳи дарвешон ва баязан дар мақбараҳои шахсиятҳои муқаддас зиндагӣ мекарданд¹ ва ононро бояд аз сӯфиёни ду силсилаи сӯфия - нақшбандия ва қодирия дар Осиёи Марказӣ маҳсуб донист, ки аз пайравони мазҳаби ҳанафӣ ва ҳанбалӣ будаанд ва миёни султонҳо ва мардум нуфузи бештаре доштанд: «...Ҳамин тариқа эшони дастгир ва соҳиби сулук дар деҳаи Худгиф [Масҷоҳ-Ҳ.К.] будаанд, ки он кас ҳуфия будаанд. Ва дар деҳаи Валиғон [Масҷоҳ-Ҳ.К.] ҳам як эшони соҳиби сулукҳои ҳуфия будаанд, ки он ду эшон муриди кам доштаанд. Ва эшони соҳиби сулукҳои ҳуфия қодирия дар Обурдан [Масҷоҳ-Ҳ.К.] будаанд, ки ҳама муридонашон будаанд. Аз ин сабаб одамони вилояти мазкур ҳама қодирия мебошанд;² «Дар вақти тобистон як эшони халифаи қодирия дар он ҷой [дар Қайнари Панҷакент,

¹ Бартольд В.В. . Сочинения. Т.6. С.675.

² Абдураҳмон Мустаҷир. Рӯзномаи сафари Искандаркул. С.90.

ки гүё қадамчои Шоҳи Мардон – Алӣ будааст] маскун
карда менишастаанд».¹

Иддаи зиёде аз эшонҳо гоҳу гузоре сафари биёбонҳои Осиёи Марказиро анҷом медоданд, ки дар он ҷо миёни қирғизҳо (қазоқҳо) муридони зиёде пайдо мекарданд ва дар қиёси мардуми бумӣ [яъне Бухорону Самарқанд] аз онон тухфаҳои боарзише мегирифтанд. Бинобар ин эшонҳо миёни тамоми ақвоми сокин дар Осиёи Марказӣ мавҷуд буданд: «Барои дар убии туркман мактабдорӣ кардан, танҳо бо эшонони туркман мувосо карданро донистан ва тонистан даркор аст. Соҳиби зиндаву мурдаи туркманҳо эшонони онҳоянд. Эшони туркман ҳам мурид мегирад, ҳам имоматӣ мекунад, яъне маросими никоҳу ҷанозаи туркманонро ба ҷо меорад. Аммо мактабдорӣ намекунанд, сабаби ин дар ин ҷост, ки бештарини онҳо худ бесаводанд».³

Эшонҳо дар қасби тасарруфи минтақаи нуфуз на танҳо сафари биёбонҳо мекарданд, балки душвориҳои зиёдеро паси сар карда, ба манотики мушкингузари Кӯҳистон мерафтанд, дар миёни мардуми Кӯҳистон зиндагӣ мекарданд ва ҳатто дар саргҳи дарёи Зарафшон дехест ба номи Ҳудгифи Эшонҳо. Ба эшонҳо иродат кардан ва силсилаи онҳоро муқаддас шуморидан чун моли меросӣ аз падар ба писар ба ире мерасид, ки ин суннат то ба ҳол дар тамоми манотики Тоҷикистон ва дар ҷамъ дар кулли Осиёи Марказӣ пойдор аст.

Баъди тасхири Осиёи Марказӣ аз ҷониби Русияи подшоҳӣ нуфузи эшонҳо дар корҳои идории ҷомеа заиф гардид ва ба манзури дубора қасби нуфуз кардан дар баъзе манотикӣ бо роҳбарии иддае аз эшонҳои машҳур

¹ Абдураҳмон Мустаҷир. Рӯзномаи сафари Искандаркӯл. С.172-173.

² Бартольд В.В. Сочинения. Т.6. С.675.

³ Айнӣ С. Ёддоштҳо. Ҷ.1. С.243.

муридон ва ихлосмандони онон даст ба шўришҳо шиданд: «Паёмади исёне дар соли 1898, ки аз ҷониби эшоне (Дукҷӣ эшон-Ҳ.К.) аз Фарғона ба вуқӯй омад, ин буд, ки ба эшонҳо таваҷҷуҳи ақшори васеи ҷомеа бештар мабзул гашт, вале роҷеъ ба ин адабиёт бисёр кам аст».¹ Бояд гуфт, ки соли 1898 дар Андиҷон аз ҷониби Дукҷӣ эшон шиори зидди русии ҷудо шудани Осиёи Миёна аз Русия таззорӣ ва вопас гаштани ҳукумат ба дasti ҳонҷои маҳаллӣ баланд карда шуд. Соли 1865 сармударриси мадрасаи Ҳоҷа Аҳрор дар шаҳри Тошканд - Солеҳбек алайҳи русҳо қиём кард. Соли 1868 дар Самарқанд толибони мадрасаҳои Тиллокорӣ ва Шердор ба дастури мударрисон зидди сиёсати Русия даст ба шўриш заданд. Соли 1875 дар ҳонигарии Ҳӯқанд зери роҳбарии қозикалон рӯҳониён ва толибони мадорис ба муқобили русҳо ба по хестанд.

Силсилаҷӯйиҳо ва ё силсиладурусткарданҳо дар Осиёи Марказӣ, ба ҳусус миёни тоҷикон барои пайвандидан ба табақоти муқаддас дар ҷомеаҳои гузашта ва ҳатто ҳамакнун ончунон ривоҷ доштааст, ки дар баязе вактҳо ин «ҷустуҷӯйҳо» ба ҳукми суннат даромада, асолати ориёни ин миллати эронитаборро зери суол бурдааст. Ҷои таачҷуб низ нест, ки ба ҳонадони пайдами ислом Муҳаммад пайвандидани силсилаи хеш на танҳо ба эътибори ҳонадони онҳо афзунӣ мебахшид, балки дар гузашта онҳоро аз пардоҳти ҳама гуна молиёт озод намуда, аз масъулияти барои лашкар сарбоз додан низ озод месоҳт. Ин судхостанҳо бо сунистифода аз пайвандиданҳои дурӯгин бо табақоти муқаддас дар гузашта дар бадали ришваҳои ҳангӯфте аз ҷониби қозиён муҳри таъиид меёфт ва гоҳе инсоф намуда, тасдиқ намекарданд. Масалан, шаҳсе аз Ҳӯқанд ба исми Абдурраҳмонҳоҷа Эшонов ба хотири мустафид шудан аз сармояе, ки ба мазори Баҳоуддини Нақшбанд

¹ Бартольд В.В. Сочинения. Т.6. С.675.

ворид мегашт, ба ҳукумати истеъмории Туркистон муроциат мекунад, ки ўро чун ворисе аз шаҳараи Бахоуддини Нақшбанд маҳсуб донанд ва дар хидмати ин мазор қарор диҳанд. Тавассути фиристодаи сиёсии Русия ин ҳоҳиш дар баробари аморати Бухоро матраҳ мегардад ва қушбегӣ баъди баррасии ин масъала бо номаи маҳсус фиристодаи сиёсии Русияро дар ҷаҳон мегузорад, ки Абдураҳмонхона Эшонов ҳеч рабте ба Бахоуддини Нақшбанд надорад ва аз ин рӯ наметавонад чун ворис хидматгузори мазор бошад.¹

Дар Бухорои авоҳири садаи XIX ва ибтидои асири XX силсилачустанҳои табақоти муқаддаси исломӣ ҳеззиеъ гардида буд: «...муддаиёни насаби сайдӣ, яъне авлоди пайғамбар будан, дар Бухоро чунон зиёд шуда па шаҳара (насабнома)-и онҳо ба андозае муглақ ва пешид шуда буд, ки дар давраҳои ахир амирон шайхулисломро, ки сардори тамоми муллоёни Бухоро ба шумор мерафт, аз дигар вазифаҳояш озод карда, фақат мурофиаи муддаиёни сайдиро ба вай супурда буданд».² Ва ин варакати пайвандӣ аз насл ба насл чун «мероси гаронқадр» ба иро мерасид ва паёмади ин «пайвандидан»-ҳоро донишманди тоҷик Нурмуҳаммади Амиршоҳӣ дуруст исбот кардааст, ки ҷаро мо мардумони эронитаборро гоҳе араб ва гоҳе турк мегӯянд: «Ин ки баъзе сарчашмаҳо - фарҳангҳо тоҷиконро араб ва ё турк гуфтаанд, мавриди сарзаниши ҷилдӣ нест ва мусаннифинро дар ин маънӣ узр аст. Дар падид омадани ин гуфтор як ҷонд сабаб аст. Аввал ин ки аз тарафи худи тоҷикон баъзе қӯшишҳо карда мешуд, то аҷдоди худро ба аҷдоди араб бирасонанд ва бад-ин восита нишон бидиҳанд, ки наҷоди онон низ аз наҷоди пайғамбари ислом аст. Ва баъзе аз онҳо бо аъроб пайвастагии ҳешу таборӣ низ доштаанд, чунончи «сайд-

¹ ЦГА РУз. Ф. 3, д.164.

² Радий Фиш, Раҳим Ҳошим. Бо амири вичдон. С.14-15.

юдагон» далели равшани ин матлаб аст, агарчи иддае аз ин «сайдиздагон» бофтаву хаёлӣ ҳам буда бошанд».¹

Бузургони илму маърифат ва ҳатто сарони силсилаҳои табақоти муқаддас дуруст кардани насабномаҳои дурӯғинро дар ҷомеа дар осорашон дар ҳар давру замон нақӯҳиш кардаанд: «Хоча Баҳоуддини Накшбандиро пурсиданд, ки: «Силсила шумо ба кучо мерасад?» Фармуданд, ки аз силсила касе ба ҷое намерасад:

*Аз далқу асо сидқу сафое нарасад
В-аз сабҳа ба ҷуз бӯи риёе нарасад.
Гӯянд, кучо расад, бигӯ силсилаат,
К-аз силсила ҳеч кас ба ҷое нарасад!²*

Ва ё

«Муддаие худро ба сурати алавиён ороста ва ба даъвои он насаби олӣ бархоста,

Байт

*Бар даъвии вай аён на аз сидқ фурӯг,
Ҳамдӯш зи гесувон гувоҳони дурӯг.*

бар соҳибдиле даромад. Аз ҷой бичасту вайро бар садр нишонд ва дар саффи ниол [назди дар] нишаст. Ҳар чӣ талаб дошт, зиёdat аз он ато кард ва дар вақти ҳурӯчааш адаби мушояя ба ҷой овард.

Асхоб гуфтанд:

Мо ин шахсро мешиносем. Насаби вай аз ин нисбат дур асту даъвои вай дар ин сурат кизбу зӯр. На падарашро аз ин хонадон бӯест, на модарашро дар ин хонавода рӯе»³.

Мавлоно Ҷомӣ дар пораи дигаре аз ашъораш аз шаҳарадурусткарданҳои иддае аз ашхос нафрат кардааст ва Восифӣ дар замина мегӯяд: «Султон

¹ Нурмуҳаммади Амиршоҳӣ. Давлатдории тоҷикон дар асрҳои IX-XIV. Душанбе, 1999. С.116.

² Абдураҳмони Ҷомӣ. Баҳористон. Душанбе, 1987. С.32.

³ Абдураҳмони Ҷомӣ. Баҳористон. С.88-89.

Хусайн мирзоро вазире буд, ки ўро Низомулмул мегуфтанд. Ў насаби худро ба Оли Аббос мерасонил дар ин бора шацара навишта буд, ки вайро тамоми бузургони Хурсон номи худро навишта тасдиқ намуни буданд. Ў он насабномаро ба пепи мавлоно Абдурраҳмони Ҷомӣ фиристода, имзо карданашоро илтимос карда буд. Аммо он кас имзо накарданд. Баштаз он худи Низомулмулк ба пеши он шахс рафта, бо ниёзмандӣ илтимос кард, ки номашонро дар вай нависанд. Аммо Ҷомӣ дар поёни он насабнома ин рубоиро навишта буданд:

Онро, ки бувад нури набӣ дар башара,
Ҳочат набувад ба тӯлу арзи шаҷара.
Онро, ки зи рух натобад ин нури сара,
Шаҷра надиҳад ба гайри лаънат самара»¹.

Нақибхон Туграл, ки худ аз хешовандони силсилаи Хоча Аҳрор аст, риёву тоатбуруӯшии иддан зиёде аз ин табақотро низ ба ҷашми сар дида, ҳурӯшида, дар қитъае аз ашъораш ахлоқи ҳасанаро бар ҳама чиз авло донистааст:

Шаҳсе ба назди ҳалқ бигӯяд, ки сайидам,
Бовар макун, агарчи бувад фил масал валий.
Сайид касе бувад, ки ҳувайдо бувад аз ў
Ахлоқи Аҳмадӣ, қарами Муртазо Алӣ.²

Хулоса, эшонҳо чун қишине аз силсилаи табақоти муқаддаси исломӣ дар Осиёи Марказӣ бар юмини вучуди Хоча Аҳрори Валий арзи вучуд кардаанд ва ба ин далел онон робитаи мустакиме ба силсилаи мухталифи ҳоҷагон доранд.

¹ Айнӣ С. Восифӣ ва хулосаи «Бадоеъ-ул-вақоєъ». С.30.

² Нақибхон Туграл. Гиёҳи меҳр. Душанбе, 1986. С.293.

МАҚОМИ ТҰРА ДАР СИЛСИЛАИ МАРОТИБИ ТАБАҚОТИ МУҚАДДАСИ ИСЛОМИИ ОСИЁИ МАРКАЗЫ

Тұрақ дар қаламрави Тоҷикистони имрӯз бештар дар қисмати шимоли он, дар шаҳрҳои Хуҷанду Истаравшан мустақар мебошанд ва муридону ихлосмандони онҳо дар мантакаи қўҳистонии Шимоли Тоҷикистон, ба ҳусус, дар водии Зарафшон зиёд ба назар мерасанд.

Вожай «тұра» дар лугатномаҳо:

а) Ба маъни туркии қоидаю қонун ва тарзу равиши ва номи шариате, ки Чингиз аз худ вазъ карда буд, тафсир шудааст.¹ Баъди касби далоил аз маъхазҳои таърихӣ пиромуни вожай «тұра» нахуст ба ин ҳулоса мерасем, ки дар ибтидо маъни вожай «тұра» ин маҷмӯи қавонин ва дастурҳо [бештар махфӣ ва низомӣ] будааст, ки дар сарчашмаҳо бо номи «тұраи чингизхонӣ» сабт гардидааст ва он аз ҷониби Чингиз ва мушовиронаш қабул гардида, тавассути ашхоси боэътимож ба гӯшаю канори сарзаминҳои зери фармони муғулон ба нафарони масъул дастрас мешудааст.

Дар замони Темурланг расме буд, ки дар аҳди Чингиз низ роич будааст. Ҳангоми расонидани дастури хон ба раисони қисмҳои низомӣ, аз онон расид (забонхат) мегирифтанд, ки бо истилоҳи маҳсуси муғулӣ—«муchalgo» ёд мешуд. Ҳамчуноне ки муаллифи номаълум дар китоби худ «Муиззу-л-ансоб» менависад: «Муаррихони атрок ва муғул чунин гӯянд, ки возеъ (қонунгузор)-и муchalго дар «тұраи чингизхонӣ» ин

¹ Деххудо.Лугатнома. Ч.15. Техрон, 1343. С.1109.

Қарочор-нуйин будааст»¹; «Ҳалогӯхон аз вай байди
сухан ҳуччат талабид, бечора мучалго боз дод».²

б) Хонзодагони Хоразм ва ўзбакро гўянд, ки ба
мақоми хонӣ нарасидаанд.³ Хонзодагони Хоразм ўзбакро усулан дар аҳди салтанати сулолаи манғития «тўра» номиданд ва ин вожа чун пасванд ба исмо амирзодаҳо мулҳақ гардид. «...Нури чашми шумо маҳдум фалон номро ба қатл расонида, падараш ба тўра [амир Шоҳмуроди ҷавон, ки ҳанӯз ҷойгузини падар, амир Дониёл нагашта буд-Ҳ.К] арз кард...» «Аспе оварданд ва савор карданду худ дар рикоби афтоданд ва то маҳдум ба таҳти манору ҳавлии тўра [амир Шоҳмурод-Ҳ.К] ояд...».⁴ «...Амир Насруллоҳ ҳар киро рад мекард, ба Кармина мефиристод барои таъзибу таъдиб, ки ба хидмати тўра [амир Музаффар-Ҳ.К] истад...».⁵ Яке аз писарони амир Музаффар Абдулмаликтура ном дошт, ки волии Ғузор буд.

в) Тўра ба манзалаи мирзоист, ки бар авлоди Темурланг итлоқ кардаанд.⁶

г) Фарзанди азизу гиромиро гўянд ҳоҳ писар бошад ва ё ҳоҳ духтар ва дар Авесто «тйуруна» сифат аст ба маънии «ҷавон» ва барои бачаи одамӣ ва ҷонвар ба кор рафта аст⁷. Шак нест, ки аз ин қисм маънии вожаи «тўра» Аҳмад Маҳдуми Дониш низ маърифат доштааст: «...ҳама рӯза мусоҳиби духтарони моҳрӯй ва

¹ Бартольд В.В. Сочинение. Т.II, ч.II. Москва, 1964. С.50.

² Рашидиддин Фазллulloҳи Ҳамадонӣ. Ҷомеу-т-таворих. Техрон, 1373. С.1007.

³ Деххудо. Лугатнома. Ч.15. Техрон, 1343. С.1109.

⁴ Аҳмад Маҳдуми Дониш. Рисола ё муҳтасаре аз таърихи салтанати хонадони манғития. Душанбе, 1992. С.11.

⁵ Ҳамон ҷо. С.20

⁶ Деххудо. Лугатнома. Ч.15. Техрон, 1343. С.1109.

⁷ Ҳамон ҷо. С.1109.

писарони фариштахӯй аз тӯраҳои қазоқ буда...»¹; «...ба ҷо өмадем, ки номи он қишлоқ Сӯфиён мебошад. Аскария бо ҳамроҳии тӯрагон ҷамъ шуда истодем»².

Абдурраҳмон Мустаҷир дар китоби хеш «Рӯзномаи сафари Искандаркӯл», ки баъди сафарааш дар соли 1870 ба қисмати кӯҳистонии водии Зарафшон навиштааст, вожай «тӯра»-ро ба маъни эҳтиромии «ҷаноб» низ истифода кардааст: «Явми душанбе вақти намози пешин ҳамроҳи Искандартӯра [Искандартӯра ин ҳамон Александр Людвигович Кун - шарқшиноси рус аст, ки роҳбари ҳайати илмиро дар лашкаркашие, ки аз 25 апрел то 27 июни соли 1870 бо роҳбарии сардори округи ҳарбии Зарафшон генерал-майор А.К.Абрамов ба Кӯҳистон анҷом ёфта буд. ба зимма дошт] маъна ду нафар одамони дигар ба даруни такобаи мавзеъи Урметан рафтем...»³ «Камтар роҳ рафта будем, ки ду нафар сарбози аз тӯра пешрафтагӣ ҳат гирифта омада ба дasti ҷонирол [генерал А.К.Абрамов] дод. Ҷониролтӯра ҳатро ҳонда, чусту ҷолоқ дар роҳ даромада, як тӯраро бо ҳамроҳии сад сарбоз аз болои кӯҳи баланд гузаштан фармуд». ⁴

Пайдост, ки вожай «тӯра» ба сабаби насаби худро ба сайидӣ пайвандиданди сулолаи мангития аз мағхуми ибтидоии худ куллан инҳироф кардааст ва маъни тақаддусӣ қасб намудааст. Ба назар мерасад, ки ин тағири маънӣ кардани вожай «тӯра» аз аҳди амир Музаффар шурӯъ шуда, дар замони салтанати ду ҳони охирини сулолаи мангитӣ амир Абдулаҳад ва амир

¹ Аҳмал Маҳдуми Дониш. Наводиру-л-вақоёъ. Ҷ.І. Душанбе, 1988. С.160.

² Абдурраҳмон Мустаҷир. Рӯзномаи сафари Искандаркӯл. С.23.

³ Ҳамон ҷо. С.33.

⁴ Ҳамон ҷо. С.59.

Олимхон маъни имрӯзии хешро касб кардааст. Зеро дар мадорики таърихии нимай дувуми садай XIX 毋жан «тӯра» чун таборузи табақаи муққаддаси исломӣ манзур намегашт. Ин нуктаро бо мисоли зер тавҷеъ мекунем: «Рӯзи душанбеи 8 сентябр [соли 1869] то бозгашти гурӯҳ Бушайтӯра - фиристодаи губернатори рус ба Хива расид. Бушайтӯра аз насаби қирғизҳои чумекай аст, ки солиёни мутааддид дар хидмати губернатор ҳозир буд».¹ Агар Бушайтӯра худро табақаи муққаддаси исломӣ мепиндошт, таассуби насаби табақоти муққаддас ба ў иҷозат намедод, то дар хидмати губернатори рус бошад. Бино ба назари муаррихи рус М.А.Трентьев Бушайтӯра ин ҳамон Султондавлат Бушаеви қирғизи боҳӯш аст, ки назди губернатор симати аршади волостӣ дошт.²

Чолиби таваҷҷуҳ аст, ки дар замони Шӯравӣ алайҳи ин табақаи муққаддаси исломӣ бо шеваҳои муҳталиф муборизаи шадид бурда шуд, вале низомии Шӯравӣ натавонист дар зеҳни мардум аз муҳаббат ва эътибори ин қишр коҳиш ба амал биёварад ва билъакс ҳарчиро мамнӯъ карданд, пинҳонӣ марсум гардид.

¹ Бартольд В.В. Сочинение. Т.II, ч.II. Москва, 1964. С.41.

² Трентьев М.А. История завоевания Средней Азии. Т.II. С-Петербург, 1906. С.64.

АДАБИЁТ

Манобеи таърихӣ

1. Абдураҳмон Мустаҷир. Рӯзномаи сафари Искандаркӯл. Душанбе, 1989.
2. Абдураҳмони Ҷомӣ. Баҳористон. Душанбе, 1987.
3. Абӯалӣ Муҳаммад ибни Муҳаммади Бальмай. Таърихи Табарӣ. Ҷ.1, Техрон, 1380/2001.
4. Абӯмансур Абдулмалик ибни Муҳаммади Саолибии Нишопурӣ. Таърихи гуруру-с-сиyr маъруф ба «Шоҳнома»-и Саолибӣ. Тарҷума аз арабӣ ба форсӣ Сайд Муҳаммади Рӯҳонӣ. Баргардон ба расмулхати тоҷикӣ Н.Зоҳидов. Душанбе, 2014.
5. Абӯрайҳон Берунӣ. Осору-л-бокия. Душанбе, 1990.
6. Абӯсаъид Абулҳай ибни Заҳдок ибни Маҳмуди Гардезӣ. Зайну-л-аҳбор. Таҳия ва нашри электроник Алиризо Каёнӣ. Мунташиршуда дар торнамои www.TARIKHFA.COM
7. Абӯубайд Қосим ибни Салом. Китобу-н-насаб. Ба эҳтимоми Марями Муҳаммад. Муқаддима аз Суҳайли Заккор. Бейрут, 1989.
8. Айнӣ С. Ёддоштҳо. Ҷ.1. Душанбе, 1990.
9. Айнӣ С. Восифӣ ва хulosai «Бадоев-л-вақоэъ». Сталинобод, 1956.
10. Аҳмад ибни Исҳоқи Яъқубӣ. Таърихи Яъқубӣ. Ҷ.2. Мутарҷим Муҳаммад Иброҳими Оятӣ. Техрон, 1382.
11. Аҳмад Маҳдуми Доњиш. Наводиру-л-вақоэъ. Ҷ. I. Душанбе, 1988.
12. Аҳмад Маҳдуми Доњиш. Рисола ё мухтасаре аз таърихи салтанати хонадони манғития. Душанбе, 1992.
13. Зайнуддин Маҳмуди Восифӣ. Бадоев-л-вақоэъ. Ҷ.1. Техрон, 1349.
14. Ибни Балҳӣ. Форснома. Душанбе, 1989.
15. Қасасу-л-анбиё. Душанбе, 1991.
16. Муҳаммад ибни Ҷарири Табарӣ. Таъриху-р-русули ва-л-мулук. Китоби 1. Баргардонкунандай матн аз форсӣ ба кириллӣ И.Раҳматуллоҳ. Душанбе, 2014.
17. Нақибхон Туграл. Гиёҳи меҳр. Душанбе, 1986.

18. Рашидиддин Фазллулохи Ҳамадонӣ. Ҷомеу-т-тавориҳ. Техрон, 1373.
19. Ҳамдуллоҳи Муставфии Қазвинӣ. Таърихи гузидা. Йо эҳтиноми А.Навоӣ. Техрон, 1368.
20. Шакарим Кудайберди-угли. Родословная турков, киргизов, казахов и ханские династии. Алмаата, 1990.
21. Умар ибни Юсуф ибни Расул. Турфау-л-ансоб фи маърифату л-ансоб. Чопи К.В.Зеттерсен. Бейрут, 1992.
22. Фариудун ибни Аҳмади Сипаҳсолор. Зиндагиноми Мавлоно Ҷалолуддини Мавлавӣ. Нашри сеюм, Техрон, 1368.

Адабиёти илмӣ

23. Абдулазими Ризой. Таърихи даҳҳазорсолаи Эрон. Чопи дуюм, Техрон, 1368.
24. Бартольд В.В. Сочинение. Т.И, ч.І. Москва, 1963.
25. Бартольд В.В. Сочинение. Т.ІІ, ч.ІІ. Москва, 1964.
26. Бартольд В.В. Сочинения. Т.VI. Москва, 1966.
27. Болдырев А.Н. Из истории развития персидского литературного языка //Вопросы языкоznания. №5, 1955.
28. Босворт К.Э. Мусульманские династии. Москва, 1971.
29. Ботурхони Ҳилъатпур. Ҳоча Аҳорори Валий. Ба накл аз китоби Муҳаммад Ози «Силсилату-л-орифин»-Техрон, 1376.
30. Вилл Дюрант. Таърихи тамаддун. Тарҷума ба форсӣ. Ҷ.4 бахши якум, Техрон, 1368.
31. Фафуров Б. Тоҷикон. Ҷ.1. Душанбе, 1983.
32. Декҳудо. Лугатнома. Ҷ.15. Техрон, 1343.
33. Декҳудо. Лугатнома. Ҷ.21. Техрон, 1347.
34. Декҳудо. Лугатнома. Ҷ.28. Техрон. 1339
35. Декҳудо. Лугатнома. Ҷ.29.
36. Декҳудо. Лугатнома. -Ҷ.34. Техрон, 1341.
37. Зарринқуб А. Ҷустуҷӯ дар тасаввуғи Эроғ. -Душанбе, 1992.
38. Иванов П.П. Хозяйство Джуйбарских шейхов. -Москва, Ленинград, 1954.
39. История и генеалогия. М., 1977.
40. Муллоҷон С. Муруре пиromуни соҳтори идорию русумоти дарбори Ғазнавиён. Душанбе: Ирфон, 2013.

41. Мухторов А. Эпиграфические памятники Кухистана. Кн.1, 2, 1978,79.
42. Нуриддин Мадрасии Чародеҳӣ. Силсилаи сӯфияи Эрон. Техрон, 1360.
43. Нурмуҳаммади Амиршоҳӣ. Давлатдории тоҷикон дар асрҳои IX-XIV.-Душанбе, 1999.
44. Орзу Сироҷуддин Алихон. Ҷароги ҳидоят. Душанбе: Ирфон, 1992.
45. Радий Фиш, Раҳим Ҳошим. Бо амри вичдон. Душанбе, 1979.
46. Ричард Нелсон Фрай. Мероси Осиёи Марказӣ. Душанбе, 2000.
47. Содики Оинаванд. Илми таъриҳ дар густураи тамаддуни исломӣ.
48. Татищев В.Н История Российская. Т.1.-М.,-Л., 1962.
49. Трентьев М.А. История завоевания Средней Азии. Т.II. С-Петербург, 1906.
50. Юсуфшоҳи Ёқубшоҳ. Давлати Каёниён. Душанбе, 2012.
51. Ҷавод Алӣ. Ал-муфассал фи таъриху-л-араб. Ҷ.1.
52. ЦГА РУз. Ф. 3, д.164.

ТЕСТХО АЗ НАСАБШИНОСЙ

1. Мавзӯи омӯзиши илми насабшиносӣ (генеалогия) چӣ иборат аст?

A) Пайдарҳамии наслҳо; B) Робитаи хешовандӣ; C) Мутолиаи робитаи хешовандии афроди башар, пайдарҳими ва ивази наслҳо; D) Ивази наслҳо; E) Омӯзиши таърихи сулолаҳои ҳукуматгар.

2. Насабшиносӣ ҳамчун илм кай ва дар кучо ба вуҷӯ омад?

A) Дар асрҳои XVIII-XIX дар Аврупо; B) Дар асри XVIII дар Русия; C) Дар асрҳои XIX дар Осиёи Миёна; D) Дар асри XVII дар Амрико; E) Дар асри XVII дар Хитой.

3. Омӯзиши насабшиносӣ дар муайян кардани қадом равандҳо мусоидат мекунад?

A) Раванди сиёсӣ; B) Равандҳои иҷтимоню сиёсӣ ғарҳангӣ; C) Раванди иқтисодӣ; D) Раванди иҷтимоӣ ; E) Раванди фарҳангӣ.

4. Насабшиносӣ қадом қишири чомеаро дар гузашта мавриди омӯзиш қарор додаст?

A) Қишири хунармандон; B) Қишири кишоварзон; C) Қишири косибон; D) Қишири ашроф; E) Қишири коргарон.

5. Аҳамияти омӯзиши насаби равшанфирон аз ҷӣ иборат аст?

A) Таҳаввулотҳои иҷтимоӣ муайян мешаванд; B) Ба рӯйдодҳои сиёсӣ равшани меандозад; C) Доираҳои адабӣ муаррифӣ мешаванд; D) Вазъи табақотии чомеа мушаххас мешавад; E) Бо таҳаввулотҳои фарҳангӣ ва маданий чомеа ошно мешавем.

6. Бар асари қадом ҳодиса ва дар кучо насаби ашрофон аз байн рафт?

A) Баъди инқилоби Октябр дар Русия, кишварҳои Қавқоз, соҳили Балтика ва Осиёи Миёна; B) Баъди ҷангҳо дуюми ҷаҳон дар Олмон; C) Баъди ҷангҳо аввали ҷаҳон дар Русия;

D) Дар Япония баъди шикасти он дар соли 1945; E) Баъди пош хўрдани Шўравй дар собиқ ҷумҳуриҳои он.

7. Вазифаҳои асосии насабшиносӣ аз чӣ иборат аст?

A) Баррсии воқеаҳои таърихӣ; B) Муайян намудани табақаҳои ҷомеа; C) Омӯҳтани насаби сулолаҳои ҳукуматгар; D) Муайян намудани муҳтавои ин фанни ёрирасони таърих ва мушаҳҳас намудани доираи омӯзиши масъалаҳои он; E) Мушаҳҳас кардани авзои иҷтимоии ҷомеа.

8. Дар тартиб додани насабномаҳо чӣ кумак мекунад?

A) Сарчашмаҳои гуногуни таърихӣ ва санадҳои давлатӣ; B) Ёддоштҳо; C) Васиқаҳо; D) Васиятномаҳо; E) Санадҳои шахсӣ.

9. Омӯзиши робитаи ҳонадонҳо ва шаҳсиятҳои алоҳида дар омӯзиши қадом ҷомеа мӯҳим аст?

A) Ҷомеаи ғуломдорӣ; B) Барои омӯзиши таърихи ҷомеаи табақотӣ (синфӣ); C) Ҷомеаи сармоядорӣ; D) Ҷомеаи ибтидой; E) Ҷомеаи сотсиалистӣ.

10. Арзиш ва ғоидай асосии насабшиносӣ дар заминаи қадом илмҳо ошкор мешавад?

A) Дар заминаи илми равоншиносӣ; B) Дар заминаи илми фалсафа; C) Дар заминаи илми таърих ва ҷомеашиносӣ; D) Дар заминаи илми инсоншиносӣ; E) Дар заминаи илми нучум.

11. Насабшиносӣ қадом марҳилаҳоро паси сар кардааст?

A) Марҳилаи амалӣ ва илмӣ; B) Марҳилаи иҷтимоӣ; C) Марҳилаи иқтисодӣ; D) Марҳилаи фарҳангӣ; E) Марҳилаи илмӣ.

12. Марҳилаи амалӣ дар насабшиносӣ чиро ифода мекунад?

A) Тасдиқи феҳристи насабҳо аз ҷониби оғанҳои марбутаро; B) Мақоми ҳонадонҳо дар ҷомеаро; C) Омӯзиши насабҳо; D) Табақабандии қишири ҷомеаро; E)

Намояндағони ин ва ё он хонадон замон ба замон мұраттың номнависій мешаванд.

13. Дар ёдгориҳои хаттии қадим насабномаҳо чиро ба исбот мерасониданд?

А) Нәқши хонадонҳо дар умури иқтисодиро; В) Робитин хешутабории подшоҳонро; С) Баромади хонаводанни давлатдорон ва робитаи хешутабории худоён бо қаҳрамонҳоро; D) Вазъи иҷтимоии чомеаро ; Е) Мақоми хонадонҳои ҳоким дар чомеаро.

14. Қадимтарин ёдгориҳо, ки насабномаҳо дар он даражада шудаанд қадомхоянд?

А) Рўйхати шоҳони мисрӣ, ведҳои қадим ва ҳикояҳои Геродот, катибаҳои Кӯҳи Бесутун; В) Таврот; С) Авесто; D) Ёдгориҳои Панҷакенти қадим; Е) Тахти сангин.

15. Ҳадафи тартиб додани насабномаҳо дар аҳди қадим аз чӣ иборат буд?

А) Мушахҳас кардани робитаи хешу таборӣ; В) Мушахҳас кардани марзи байни қабила ва хонаводаҳо, идома бахшидан ба ҳаққи моликияти замин ва муайян намудани гузаштаи ҳақиқии қабила; С) Муайян намудани муносибатҳои байни қабилаҳо; D) Таъйини макони зисти қабилаҳо; Е) Муайян кардани қишири ашрофи қабила.

16. Дар асрҳои миёнаи Аврупо хонаводаҳое, ки наметавонистанд аслу таборашро событ кунанд, аз чӣ маҳрум мешуданд?

А) Аз роҳ ёфтани ба мақомоти калисо; В) Аз ҳаққи моликияти замин; С) Аз ҳаққи хешутаборӣ бо дигар хонадонҳо; D) Аз имтиёзҳо; Е) Аз роҳ ёфтани ба дарбор.

17. Марҳилаи амалии насабномаҳо дар насабшиносӣ чӣ нақш дорад?

А) Қиширҳои чомеаро муайян мекунад; В) Робитаҳои хешутабории сулолаҳои ҳукуматгарро ошкор месозад; С) Равандҳои иҷтимоиро мушахҳас менамояд; D) Номҳои

намояндагони ин ва ё он хонадонро ба тартиб меорад; Е) Мақоми шахсро дар ҷомеа муайян мекунад.

18. Ташаккули наасабшиносии амалӣ бо чӣ робита дорад?

- А) Бо фаъолияти давлати ҳоким ва мақоми синфи ҳоким;
- В) Бо авзои сиёсии кишвар; С) Бо вазъи иҷтимоӣ; D) Бо таҷаввулотҳои фарҳангӣ; Е) Бо зиндагии ашрофи ҷомеа.

19. Аҳамияти марҳилаи амалии наасабшиносӣ аз чӣ иборат аст?

- А) Ҳаққи ҳукуматро барои намояндагони сулолаи ҳоким таъйин мекунад; В) Феҳристи намояндаҳои сулолаҳои ҳокимро мушаҳҳас месозад; С) Табақаҳои ҷомеаро муайян мекунад; D) Барои илми таърих сарҷашмаҳои зиёд ва муҳимро фароҳам меоварад; Е) Муносибатҳои байнӣ хонадонҳоро ошкор месозад.

20. Марҳилаи илмии наасабшиносӣ чиро ифода мекунад?

- А) Мураттаб намудани феҳристи наасабҳо; В) Баррасии таъриҳӣ ва омӯзиши наасбномаҳо; С) Тақсимбандии наасабҳо аз рӯи мақом дар ҷомеа; D) Муайян намудани наасбномаҳои воқеӣ; Е) Мушаҳҳас намудани робитаҳои хешутабории табақоти рӯҳонӣ.

21. Марҳилаи илмии наасабшиносӣ ибтидо наасаби қадом хонадонҳоро мавриди омӯзиш қарор дод?

- А) Хонадонҳои ҳукуматгар ва ашрофро; В) Табақаи рӯҳониро; С) Қишири ҳунармандонро; D) Қишири тоҷиронро; Е) Қишири қишоварзонро.

22. Насабшиносӣ қадом замон гароиш ба илми таъриҳ кард ва қисмати ёрирасони он гардид?

- А) Ибтидиои асри XVIII; В) Асри XVI; С) Охири асри XIX; D) Нимаи аввали асри XIX; Е) Оғози асри XX.

23. Китоби «Феҳрасти исмҳои ниёғони шахсиятҳои маъруфи олмонӣ» ба қалами кӣ тааллуқ дорад?

- А) Степан Стравинск; В) В.В.Бартолд; С) Стеэнли Лэн Пул; D) Фердинанд Юсти; Е) А.А. Семёнов.

24. Китоби «Феҳрасти исмҳои ниёгони шаҳсиятҳои маъруфи олмонӣ» кай ва дар кучо навишта шудааст?

А) Соли 1870 дар Дания; В) Соли 1900 дар Белгия; С) Соли 1878 дар Русия; D) Соли 1907 дар Фаронса; Е) Солҳои 1898-1904 дар Олмон.

25. Китоби «Марҳилаҳои муҳталифи пайдарҳамии насабҳои асилзодагони белгияйӣ»-ро кӣ навишт?

А) Барон Троостемберг; В) Фердинанд Юсти; С) Эдуард фон Цамбаур; D) В.Вяткин; Е) А.Андреев.

26. Стеэнли Лэн Пул китоби худ «Хонадонҳои мусулмонӣ. Ҷадвалҳои хронологӣ ва насабӣ бо муқаддимаи таърихӣ»-ро кай ва дар асоси чӣ навишта аст?

А) Дар асоси ёдгориҳои бостоншиносӣ; В) Дар асоси сарчашмаҳои ҳаттӣ; С) Соли 1894, дар асоси каталогҳои сиккаҳои мусулмонӣ ва ҳиндӯй, ки дар осорхонаи Британия ҳифз мешаванд; D) Дар асоси катибаҳо; Е) Дар асоси осори олимон.

27. Стеэнли Лэн Пул дар китоби худ «Хонадонҳои мусулмонӣ. Ҷадвалҳои хронологӣ ва насабӣ бо муқаддимаи таърихӣ» чиро муайян карда аст?

А) Баромади нажодӣ; В) Баромади нажодӣ, насабнома, сарҳадоти мамлакатҳо, марҳилаҳои давлатдорӣ, замони шукуфой ва суқути хонадонҳои ҳукуматгар; С) Суқути хонадонҳои ҳукуматгар; D) Замони давлатдорӣ; Е) Насабнома.

28. Фердинанд Юсти китоби худ «Фарҳанги номҳои эронӣ»-ро кай навишт?

А) 1895; В) 1900; С) 1920; D) 1780; Е) 1890.

29. Эдуард Захау китоби «Рӯйхати хонадонҳои мусулмонӣ»-ро кай ва дар асоси қадом сарчашма навишт?

А) Таърихи Табарӣ, 1923; В) Китоби Мирхонд «Равзату-с-сафо», 1923; С) Китоби Ҳасанбеки Румлу «Аҳсану-т-таворих», 1923; D) Китоби «Хондамир» «Ҳабибу-с-сиyr»,

1923; Е) Китоби Аҳмад ибни Лутфуллоҳ «Саҳифату-л-аҳбор», 1923;

30. Китоби сиккашиноси австриягӣ Эдуард фон Цамбаур дар бораи насабшиносӣ чӣ ном дорад ва кай навишта шудааст?

А) «Дастури омӯзиши насабшиносӣ ва таъриху воеаҳои ислом», соли 1927; В) «Рӯйхати хонадонҳои мусулмонӣ», 1923; С) «Хонадонҳои мусулмонӣ», 1894; D) «Фарҳанги номҳои иронӣ», 1895 ; Е) «Саҳифату-л-аҳбор», 1923.

31. Китоби К.Э.Босворт «Мусульманские династии» (Хонадонҳои мусулмонӣ) кадом давраро дар бар мегирад?

А) Аз Сомониён то Газнавиён; В) Аз давраи халифаҳои рошидин (632) то замони шоҳи Афғонистон Муҳаммад Зоҳиршоҳ (1973); С) Аз Темуриён то Шайбониён; D) Аз Аштархониҳо то ибтидои асри XX; Е) Аз Салҷуқиён то Мангитиён.

32. К.Э.Босворт китоби худ «Мусульманские династии» (Хонадонҳои мусулмонӣ)-ро дар асоси чӣ тартиб дод?

А) Дар асоси китоби Стеэнли Лэн Пул «Хонадонҳои мусулмонӣ; В) Дар асоси китоби Фердинанд Юсти «Фарҳанги номҳои эронӣ; С) Дар асоси китоби Аҳмад ибни Лутфуллоҳ «Саҳифату-л-аҳбор; D) Дар асоси ҷадвали Эдуард фон Цамбаур; Е) Дар асоси таҳқиқи осори бостоншиносӣ.

33. Насабшиносии амалӣ дар Русия кай ва дар асоси чӣ ба вучӯд омад?

А) Солҳои 40-уми асри XVI, дар асоси китобҳои расмии сабти насабҳо; В) Асри XVII, дар асоси санадҳои давлатӣ; С) Асри XVIII, дар асоси осори шифоҳӣ; D) Асри XIX дар асоси осори ёддоштӣ; Е) Асри XX дар асоси сиккаҳо.

34. Таҳияи насабномаи давлатдорони Русия аз кай оғоз ёфт?

А) 1800; В) 1600 ; С) 1700 ; D) 1890 ; Е) Аз соли 1555.

35. Рушди наасабшиносии амалӣ дар Русия бо чӣ алоқамандӣ дошт?

A) Бо фаъолияти бояринҳо ва дворянҳо; B) Ба авзои калисо; C) Бо вазъи иҷтимоӣ; D) Бо таҳаввулотҳои сиёсӣ; E) Бо фаъолияти коргарон.

36. Кадом сол дар назди Сенати Русия идораи Департаменти геролдӣ таъсис ёфт?

A) 1900; B) 1700; C) 1840; D) 1790; E) 1722.

37. Идораи Департаменти геролдӣ чӣ вазифа дошт?

A) Дар назди Сенат гузориш аз авзои сиёсии давлат мекард; B) Насабномаи дворянҳоро тартиб медод; C) Имтиёзоти бояринҳоро муайян менамуд; D) Насабномаи дворянҳоро тартиб медод ва тибқи хидмат имтиёзоти онҳоро муайян мекард; E) Насабномаи сипоҳиёнро тартиб медод.

38. Зиёд шудани хонадони дворянинҳо ва имтиёзоти онҳо дар Русия чиро талаб мекард?

A) Пайвастагии наасабии дворянинҳо исбот шавад; B) Хидмати дворянинҳо муназзам сабт шавад; C) Эътибори табакотӣ ва хидматии дворянинҳо муназзам қайд шавад, аз нигоҳи таърихӣ нақши онҳо дар ҷомеа тавассути пайвастагии наасабӣ исбот гардад; D) Эътибори табакотии дворянинҳо мушаххас шавад; E) Накши дворянинҳо дар корҳои низомӣ муайян гардад.

39. Тартиб додани ҷадвалҳо ва рӯйхатҳои наасаби ашрофи Русия ба чӣ мусоидат кард?

A) Дар охири асри XVIII ва аввали асри XIX наасабҳо дар Русия мавриди омӯзиши маҳсуси олимон қарор гирифтанд; B) Ба муайян кардани имтиёзи дворянинҳо; C) Ба мушаххас кардани робитаи хонаводагии ашроф; D) Ба арзи вучуди табакаи бояринҳо; E) Ба табакабандии қиширҳои ҳокими ҷомеа

40. Китоби Г.Ф. Миллер «Ахбор дар бораи дворянҳони Русия» ба дастури кӣ навишта шуд?

А) Ба дастури Пётри I; В) Ба дастури Екатерина II; С) Ба дастури Иван Грозний; D) Николай II; E) Александр I.

41. Дар рушди наасбиносии Русия таҳқиқотхой кадом олимон мухим аст?

А) В.Воронина; В) В.В.Бартолд; С) И.П. Иванов; D) А.А.Семёнов; E) М.Г.Спиридов ва М.М. Шербатов.

42. «Фарҳанги наасбиносии русӣ» кай навишта шудааст ва ба қалами кӣ тааллук дорад?

А) 1786, М.Г.Спиридов ва М.М. Шербатов; В) 1790, Г.Ф. Миллер; С) 1850, Эдуард Цамбаур ; D) 1935, О.И.Смирнова; E) 1910, В.В.Бартолд.

43. Чӣ сабаб шуд то дар Русия ба наасбиносии амалӣ зарурат боқӣ намонад?

А) Ҷангиг якуми ҷаҳон; В) Вазъи ноороми сиёсӣ; С) Ҷангиг Русия ва Япония; D) Мушкилоти иқтисодӣ; E) Рушди сармоядорӣ ва пойин омадани эътибори имтиёзоти дворянӣ.

44. Муаррихони руси охири асри XVIII ва аввали асри XIX ба осори бахшидашуда ба таърихи Русия чиро замима карданд?

А) Санади калисоро; В) Китоби сабти акти никоҳро; С) Ҷадвали наасбномаҳоро; D) Насабномаи дворянинҳоро; E) Асноди бойгонии императорҳоро.

45. Дар наасбиносии Русия кадом марҳилаҳоро ба мушоҳида метавон гирифт?

А) Аз асри XVIII то солҳои 30-юми асри XIX ва аз солҳои 40-уми асри XIX то соли 1917; В) Аз асри XVII то асри XVIII ва аз асри XIX то асри XX; С) Аз асри XVIII то нимаидуюми асри XIX ва аз асри XIX то соли 1917; D) Аз асри XVI то асри XVII ва аз асри XVII то асри XVIII ; E) Аз асри XVIII то солҳои 60-юми асри XIX ва аз солҳои 70-уми асри XIX то 1917.

46. Марҳилаи аввали насабшиносии Русия аз чӣ пборат буд?

- A) Аз исбот намудани робитаи хешутабории дворянинҳо;
- B) Аз тартиб додани ҷадвали насабҳо; C) Аз танзими ҷадвали насаби императорони рус;
- D) Аз истифодабарии ҷадвалҳои насаб дар корҳои умумии таърихӣ то таҳқиқотҳои маҳсуси насабшиносӣ;
- E) Аз муайян кардани накӯши сиккаҳо дар омӯзиши насабшиносӣ.

47. Дар марҳилаи дуюм насабшиносӣ дар Русия ба чӣ табдил ёфт?

- A) Ба илме, ки насаби тамоми қиширҳои ҷомеаро баррасӣ мекард
- B) Ба илми мустақил;
- C) То сатҳи илм рушд накарл;
- D) Ба илме, ки насаби ашрофро меомӯҳт;
- E) Ба илми ёрирасони таърих.

48. Баррасин насабшиносӣ дар Русия кай қатъ гардид?

- A) Баъди инқилоби феврали соли 1917;
- B) Баъди Инқилоби якуми Рус;
- C) Баъди Инқилоби Октябрискии соли 1917;
- D) Баъди ислоҳоти столишинӣ;
- E) Баъди Ҷангигӣ дуюми ҷаҳон.

49. Якҷо бо таҳқиқотҳои насабшиносӣ дар асри XX дар Русия қадом жанри таърихӣ аз байн рафт?

- A) Жанри тарҷумаҳолии таърихӣ;
- B) Жанри сафарноманависӣ;
- C) Публисистика;
- D) Романнависӣ;
- E) Ёддоштнависӣ.

50. Омӯзиши насабномаҳо дар Эрон, Мовароуннаҳру Ҳурросон чӣ аҳамият дорад?

- A) Авзои динию мазҳабӣ муайян мегардад;
- B) Таҳаввулотҳои сиёсӣ омӯхта мешаванд;
- C) Вазъи иҷтимоӣ баррасӣ мегардад;
- D) Таҳаввулотҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ, мазҳабӣ, масъалаи умури заминдорӣ ва кишоварзӣ омӯхта мешаванд;
- E) Масъалаи заминдорӣ мушаххас мешавад.

51. Мағҳуми насабнома чиро ифода мекунад?

- A) Феҳристи наслҳои як қабила, тоифа ва ё хонавода аст, ки бар асоси дараҷаи пайвандӣ ва ё хешу таборӣ мушаххас

мешавад; В) Санади ифтихори хонавода; С) Рўйхати хонаводаи ашрофи чомеа ; D) Фехристи наслҳои як қабила; Е) Санади имтиёз дар чомеа.

52. Таърихи ин ва ё он насабро чӣ тавр муайян мекунанд?

А) Бар асоси маълумотҳои шифоҳӣ; В) Бар асоси ҷамъ кардани маълумотҳои муқаддамотӣ, баррасии санадҳои таъриҳӣ ва омӯзиши таърихи маҳал; С) Бар асоси ҷамъ кардани насабномаҳо; D) Бар асоси омӯзиши сарчаашмаҳо; Е) Бар асоси санадҳои тасдиқнамудаи қозиҳо ва муфтиҳо дар гузашта.

53. Антропонимика ба насабшиносӣ дар омӯзиши кадом масъалаҳо қумак мекунад?

А) Барои омӯзиши пайдоиши номҳо; В) Барои тартиб додани ҷадвали насабҳо; С) Барои муайян кардани табақаҳои чомеа; D) Барои муайян намудани шахсиятҳои ҳамном ва шахсоне, ки бо номҳои гуногун дар сарчаашмаҳо зикр шудаанд; Е) Барои баррасии робитаи хешутаборӣ миёни қишири боимтиёзи чомеа

54. Сиккаҳо ба кадом гурӯҳи ёдгориҳои насабшиносӣ доҳил мешаванд?

А) Моддӣ; В) Маънавӣ; С) Фарҳангӣ; D) Ҳунарӣ; Е) Бостоншиносӣ.

55. О.И.Смирнова аз рӯи сиккаҳои ёфташуда аз ҳаробаҳои Панҷакент сулолаи кадом ҳокимонро муайян кард?

А) Амирони Бухоро; В) Ҳокимони Балҳ; С) Шоҳони Самарқанд; D) Ҳокимони Ҳуҷанд; Е) Иҳшидҳои Суғд.

56. Аз рӯи сиккаҳои ёфташуда аз ҳаробаҳои Панҷакент О.И.Смирнова чиро муайян кард?

А) Вазъи сиёсии Суғд; В) Вазъи иҷтимоию иқтисодии Суғд; С) Шакли сӯғдии номҳои ихшидҳо; D) Муносиботи пулӣи Суғд; Е) Авзои фарҳангии Суғд.

57. Мувофики сиккаҳои ёфташуда аз ҳаробаҳои шаҳри Панҷакент О.И.Смирнова чиро тартиб дод?

А) Насабномаи шоҳони Суғд дар асри VI; В) Силсилии панҷакентии ихшидҳои Суғдро аз асри VII то нимай дуюми асри VIII; С) Насабномаи ҳокимони Истаравшан дар асрҳои VII-VIII; D) Насабномаи ҳокимони Бухоро дар асри VII; E) Ҷадвали робитаи хешутабории ҳокимони Панҷакент дар асри VIII.

58. Дар омузиши сиккаҳои Панҷекент О.И.Смирнова ба чӣ таваҷҷӯҳ кард?

А) Ба таърихи зарб шудани сиккаҳо; В) Ба арзинши сиккаҳо; С) Ба вазни сиккаҳо; D) Аз кадом филиз зарб шудани сиккаҳо; Е) Ба нишонҳои авлодии сиккаҳои сүгдӣ.

59. Робитаи байни насабшиносӣ ва сиккашиносиро кадом фан тақвият медиҳад?

А) Гералдика – фан дар бораи омузиши нишонҳо (герб); В) Антропонимика; С) Бостоншиносӣ; D) Мардумшиносӣ; Е) Кишваршиносӣ.

60. Дар кадом аср дар сиккаҳои Рим нишонҳои авлодӣ пайдо шуданд?

А) Асри I; В) Асри II пеш аз милод; С) Асри IV пеш аз милод; D) Асри III пеш аз милод; Е) асри III.

61. Дар сиккаҳои Рим чӣ нишон дода мешуд?

А) Номи хонаводаи ашроф; В) Номҳои хонаводагии шахсоне, ки ба корҳои сикказаний роҳбарӣ мекарданд; С) Насаби ҳокимон; D) Акси худоён; Е) Насаби роҳибон.

62. Сиккаҳои нуқрагӣ ба ҷуз аз воситаи муомилот боз ба муносабати чӣ маросиме дар Русия ва Аврупо бароварда мешуд?

А) Санай ба таҳт нишастан; В) Рӯзи таваллуд; С) Рӯзи таваллуд, санаи ба таҳт нишастан, таърихи арӯсӣ ва марги ҳокимон; D) Таърихи марги ҳокимон; Е) Барои ҳадия кардан.

63. Сиккаҳои саксонӣ бо чӣ тафовут доштанд?

А) Аз нукра зарб мешуданд; В) Маҳалли зарб шуданашон маҳфӣ дошта мешуд; С) Аз тилло зарб мешуданд; D) Дар онҳо тасвир ва номи 4-5 бародароне, ки ҳамзамон ҳоким будаанд, дода мешуд; Е) Аз мис зарб мешуданд.

64. Кадом сиккашиносони маъруф ҳамзамон мутахассисони варзидаи соҳаи насабшиносӣ ба ҳисоб мерафтанд?

А) Герман Гроте, Стенли Лен Пул ва Эдуард Цамбаур; В) В.В.Бартолд ва А.А. Семёнов; С) Герман Гроте ва В.Вяткин; D) Стенли Лен Пул ва И. Иванов; Е) Эдуард Цамбаур ва О.Смирнова

65. Муҳаққиқи рус П.В.Хавский дар насабшиносӣ хати хешутабориро чӣ тавр муайян кардааст?

А) Робитай сулолавӣ; В) Робитай заношавҳарӣ; С) Хати суудӣ ва нузулӣ ; D) Иловагӣ; Е) Робитай заношавҳарӣ, хати суудӣ ва нузулӣ, иловагӣ ё фаръӣ.

66. Истилоҳҳои хати суудӣ дар табақабандии насабҳо чиро мефаҳмонад?

А) Аҷдодони пешгузашта ба дараҷа ва пушти падару модар; В) Аҷдодони пешгузашта ба дараҷаи бобо ва бибӣ; С) Аҷдодони пешгузашта ба дараҷаи падар; D) Аҷдодони пешгузашта ба дараҷа ва пушти падару модар, бобо ва бибӣ, бобокалон ва бибикалон; Е) Аҷдодони пешгузашта ба дараҷаи бобокалон.

67. Зери мағхуми хати нузулӣ чӣ дар назар аст?

А) Наберагон; В) Писарон; С) Фарзандон, наберагон ва aberagon; D) Духтарон; Е) Хешовандон.

68. Афзоиши феҳристи ниёкони як фард ба сурати чӣ анҷом мейёбад?

А) Иловагӣ; В) Суудӣ; С) Нузулӣ; D) Фаръӣ; Е) Ба сурати ҳандасӣ.

69. Дар тартиб додани рӯйхат ва ҷадвали наасаб аз қайдом сарчаашмаҳо кор гирифта мешаванд?

A) Сарчаашмаҳои шифоҳӣ ва ҳаттӣ, сиккаҳо, катибаҳои болои қабрҳо, нишонҳо; B) Сарчаашмаҳои шифоҳӣ; C) Сиккаҳо; D) Нишонҳо; E) Катибаҳо.

70. Сарчаашмаҳои ҳаттие, ки дар тартиб додани рӯйхат ва ҷадвали наасаб истифода мешаванд, қадомҳоянд?

A) Номаҳо; B) Ҳуҷҷатҳои давлатӣ; C) Ёддоштҳо; D) Санадҳои расмӣ (ҳуҷҷатҳои давлатӣ, санади таваллуд ва вафот, санади хидматӣ), сарчаашмаҳои таъриҳӣ ва санадҳои хонаводагӣ (ёддоштҳо, қайдҳо, номаҳо); E) Санадҳои хонаводагӣ.

71. Дар Мовароуннаҳр зери наасабномаҳо кӣ муҳр мегузошт?

A) Амирон; B) Султонҳо; C) Қозиён ва муфтиён; D) Ҳонҳо; E) Мирзоҳо.

72. Чаро охири наасабномаҳоро ҳолӣ мегузоштанд?

A) То муҳр гузашта шавад; B) То номҳои нав дар он ҷо навишта шавад; C) То қозиён имзо монанд; D) То шоҳ тасдиқ кунад; E) То имтиёзе дар он навишта шавад.

73. Ҷанд сана, ҷанд навъи ҳат ва төъдоди муҳрҳои наасабнома ба ҷӣ далолат мекунад?

A) Ба төъдоди қозиён; B) Ба таърихи он; C) Ба ҷанд пушт зикр шудан дар наасабнома; D) Ба миқдори котибон; E) Ба ширкати соҳибони наасабнома дар умури сиёсӣ.

74. Дар қадом китоби динӣ номи пайғамбарон силсила ба силсила аз Одам то пайғамбар Нӯҳ омадааст?

A) Таврот; B) Инчил; C) Куръон; D) Авесто; E) Забур.

75. Мувофиқи ривоятҳои мазҳабӣ писарони Нӯҳ қиҳо буданд?

A) Ҳом, Кинон, Мехоил; B) Сом, Шис, Анӯш; C) Сом, Ҳом, Яфс; D) Яфс, Бард, Идрис; E) Шис, Кинон, Идрис.

76. Насабномаҳо дар Мовароуннахр, Ҳурросону Эрон ба кадом навъҳо қисмат мешаванд?

А) Насабномаи сайидҳо ва ҳочагон; В) Насабномаи шоҳон ва сultonҳо; С) Насабномаи хонҳо ва мирзоҳо; D) Насабномаи муфтиён ва қозиён; Е) Насабномаи интисобӣ [ирқӣ, насабӣ] ва насабномаи иктисобӣ [касбӣ].

77. Насабномаи Дориюши Ҳахоманишӣ ҳоло дар кучо воқеъ аст?

А) Исфаҳон; В) Дар мавзеи Аббособод, дар қӯҳпорае бо номи Ганҷномаи Ҳамадон; С) Кирмон; D) Шероз; Е) Язд.

78. Насабномаи Дориюши Ҳахоманишӣ бо кадом хат навишта шудааст?

А) Чинӣ; В) Арабӣ; С) Юнонӣ; D) Мехӣ; Е) Крилӣ.

79. Насабномаҳо дар аҳди то ислом ба ҷуз аз санг боз дар чӣ навишта мешуданд?

А) Матоъ; В) Оҳан; С) Пӯсти ҳайвонҳо, пӯсти дарахтон, когази аълосифат; D) Гач; Е) Чуб.

80. Насабномаи Пешдодиён дар кучо навишта шудааст?

А) Авесто, Шоҳнома; В) Таврот; С) Катибаҳои Тахти Ҷамshed; D) Таърихи Байҳакӣ; Е) Катибаҳои Тахти Рустам.

81. Дар ривоятҳои Эрони бостон насаби эрониёро ба кӣ мерасонанд?

А) Каюмарс; В) Нӯҳ; С) Ҳушанг; D) Таҳмурас; Е) Явс.

82. Ба назари зартуштиён Каюмарс кист?

А) Сом; В) И smoил; С) Абулбашар; D) Нӯҳ; Е) Иброҳим.

83. Ҳушанг - дуюмин шоҳи Эронзамин аз насаби кӣ буд?

А) Кова; В) Таҳмурас; С) Ҷамshed; D) Сиёмақ; Е) Каюмарс.

84. Маркази фармонравоии Ҳушанг кадом шаҳр буд?

А) Истаҳр; В) Кобул; С) Балх; D) Ҳамадон; Е) Исфаҳон.

85. Маъруфтарин шоҳи хонадони Каёйӣ:
А) Ҳушанг; В) Тахмурас; С) Ҷамшед; D) Захҳод; E)
Лухросб.

86. Дар фасли чаҳоруми Бундиҳишт насиби Зардуши 60
чанд восита ба қадом шоҳи Пешдодӣ расидааст?
А) Бо ҳашт восита ба Эраҷ; В) Бо даҳ восита ба Салм; С)
Бо дувоздаҳ восита ба Тур; D) Бо ҷордаҳ восита ба
Манучехр; E) Бо бист восита ба Фаридун.

87. Охирин намоянда аз хонадони Пешдодӣ, ки подиҳоӣ
кардааст:
А) Фаридун; В) Гаршосб; С) Ҷамшед; D) Эраҷ; E)
Манучехр.

88. Насаби Каёниён аз кӣ оғоз меёбад?
А) Салм В) Сиёвуш; С) Кайхусрав; D) Афросиёб ; E)
Кайқубод.

89. Насабномаи Каёниён дар кучо зикр шудааст?
А) Таврот; В) Катибаҳои Тахти Рустам; С) Фасли
сияқуми Бундиҳишт; D) Таърихи Байҳақӣ; E) Шоҳнома.

90. Насабномаи Каёниён ба чанд гурӯҳ тақсим мешавад?
А) Ба ду гурӯҳ: Аз Кайқубод то Кайхусрав ва аз Лухросб
то Доро; В) Ба ду гурӯҳ: Аз Кайқубод то Кайковус ва аз
Лухросб то Баҳман; С) Ба ду гурӯҳ: Аз Кайқубод то Сиёвуш
ва аз Лухросб то Ҳумой; D) Ба ду гурӯҳ: Аз Кайқубод то
Лухросб ва аз Гуштосп то Баҳман; E) Ба ду гурӯҳ: Аз
Кайқубод то Дороб ва аз Лухросб то Кайковус.

91. Гуштосб писари қадоме аз шоҳони Каёйӣ буд?
А) Баҳман; В) Кайқубод; С) Лухросб; D) Кайковус; E)
Доро.

92. Дар замони қадоме аз шоҳони Каёйӣ Зардушт ба
пайгамбарӣ мерасад?
А) Лухросб; В) Гуштосб; С) Доро; D) Кайковус; E)
Кайқубод.

93. Насаби Куруши Кабир ба кадом силсилаи шоҳони Эронинажод мерасад?

- A) Сосониён; B) Каёниён; C) Пешдодиён; D) Ҳахоманишиён; E) Сомониён.

94. Аз тарафи модар Куруш ба насаби шоҳони кучо мерасад?

- A) Шоҳони Мод; B) Шоҳони Бобул; C) Шоҳони Ошур; D) Фиръавнҳои Миср; E) Ҳоқони Чин.

95. Куруш киро валиаҳди худ карда буд?

- A) Ардашер; B) Бардиё; C) Дориюш; D) Хушоёршо; E) Камбучия.

96. Таърихнигорони юнонӣ писари Куруши Кабир Камбучияро дар осори худ бо чӣ номе зикр кардаанд?

- A) Кабузия; B) Қанбуд; C) Қамбосус; D) Комбизис; E) Комбиз.

97. Муғе бо номи Гаумото аз номи кадом шоҳи Ҳахоманишӣ худро дуругин шоҳ эълон кард?

- A) Дориюш; B) Камбучия; C) Бардиё; D) Хушоёршо; E) Ардашер.

98. Дориюши Кабир дар катибаҳои Ҳахоманишӣ бо кадом ном зикр шудааст?

- A) Ортубозон; B) Дарёваш; C) Онтриюш; D) Дориюш; E) Дараваяуш.

99. Баъди Дориюши Кабир силсила ў дар Эронро чанд сол ҳукмфармой кард?

- A) 200; B) 400; C) 300; D) 100; E) 150.

100. Чаро аз писарони Дориюши Кабир Хушоёршо валиаҳд шуд?

- A) Хушоёршо писари дӯстдоштаи Дориюш; B) Хушоёршо писари қалонии Дориюш; C) Хушоёршо ягона писари Дориюш; D) Хушоёршо бо зӯрӣ валиаҳд шуд; E) Хушоёршо набераи Куруш буд.

101. Дориоюши дуюм писари кадоме аз шоҳони Ҳахоманишӣ буд?

- А) Ҳушоёршои дувум; В) Ардашери аввал; С) Ҳушоёршои Дориоюши Кабир; Е) Куруши Кабир.

102. Дориоюши сеюм чӣ иртиботи насабие ба Дориоюни дуюм дошт?

- А) Набера; В) Писар; С) Абера; D) Иртибот надошт; Е) Бародар.

103. Охирин намоянда аз насаби шоҳони Ҳахоманишӣ кӣ буд?

- А) Ардашери сеюм; В) Аршак; С) Доро; D) Дориоюни сеюм; Е) Ҳушоёршо.

104. Ҳонадони Ашкониёнро боз бо чӣ номе дар таъриҳ зикр кардаанд?

- А) Каёниён; В) Сосониён; С) Ҳахоманишиён; D) Портҳо; Е) Пешдодиён.

105. Бунёдгузори силсилаи Ашкониён

- А) Аршак; В) Ардашер; С) Фарҳоди аввал; D) Меҳрдоди кабир; Е) Ардавон.

106. Дар замони кадоме аз шоҳони Ашконӣ давлати онҳо ба давлати бузурге табдил ёфт?

- А) Ардавони сеюм; В) Меҳрдоди Кабир; С) Фарҳоди дуюм; D) Меҳрдоди аввал; Е) Гударз.

107. Кадоме аз шоҳони Ашкониро Маҷлиси Меҳтистон аз таҳти подшоҳӣ барканор кард?

- А) Ард; В) Фарҳоди панҷум; С) Меҳрдоди сеюм; D) Ҳусрав; Е) Ардавони панҷум.

108. Кадоме аз шоҳони Ашконӣ падар ва бародарони худро ба қатл расонд?

- А) Фарҳоди панҷум; В) Фарҳоди чаҳорум; С) Меҳрдоди сеюм; D) Ард; Е) Ҳусрав.

109. Дар замони салтанати Фарҳоди чаҳорум муҳимтарин воеаи ҷаҳон:

A) Таваллуди Исои Масеҳ; B) Ба таҳт нишастани Фарҳоди панҷум; C) Густариши дини зардуштӣ; D) Аз байн рафтани сулолаи Ашкониён; E) Зуҳури ислом.

110. Ба дини зартуштӣ қадоме аз шоҳони Ашконӣ алоқаи зиёд дошт?

A) Балоши аввал; B) Гударз; C) Ардавони сеюм; D) Фарҳоди чаҳорум; E) Меҳрдоди сеюм.

111. Тахти салтанати Ашкониён миёни қадом ба родарон тақсим шуд?

A) Ардашери ёздаҳум ва Меҳрдоди сеюм; B) Ашки бистуякум ва Гударз; C) Балоши панҷум ва Ардавони панҷум; D) Фарҳоди чаҳорум ва Фарҳод панҷум; E) Ардавони сеюм ва Балоши сеюм.

112. Ҷамъоварии матни Авесто дар замони қадом шоҳи Ашконӣ оғоз гашт?

A) Фарҳоди аввал; B) Ардавони панҷум; C) Ҳусрави Ашконӣ; D) Меҳрдоди Кабир; E) Балоши аввал.

113. Сосон, ки насаби шоҳони Сосонӣ аз ӯ гирифта шудааст, аз қадом қишири чомеа буд?

A) Ҳунармандон; B) Бозаргонон; C) Сипаҳсолорон; D) Начибзодагон; E) Муғон.

114. Сосон дар қадом шаҳр чӣ вазифае дошт?

A) Раиси маъбади Анохитои шаҳри Истаҳр; B) Ҳокими Шероз; C) Раиси қалъаи Исфаҳон; D) Ишхиди Суғд; E) Муғи Навбаҳори Балҳ.

115. Сосониён худро вориси қадом хонадони шоҳони эронӣ меҳисобиданд?

A) Каёнӣ; B) Ҳаҳоманишӣ; C) Пешдодӣ; D) Ашконӣ; E) Ворис намеҳисобиданд.

116. Поягузори силсилаи Сосониён:

A) Яздигурд; B) Шопур; C) Ардашер; D) Бахроми аввал; E) Бобак.

117. Силсилаи подшоҳони Ҳусравии Гурҷистон аз қасаби қадоме аз намояндагони хонадони Сосонӣ ҳастанд?

А) Бобак; В) Мехрон писари Шопури аввал; С) Ардашер; Д) Ҳурмузди Аввал; Е) Баҳром.

118. Шопури дуюм, ки ба ӯ лақаби Кабир додаанд, писари қадом шоҳи Сосонист?

А) Ҳурмузди дуюм; В) Баҳроми сеюм; С) Мехрон; Д) Шопури якум; Е) Яздигурд.

119. Чаро мубадони зартуштӣ ба Яздигурди аввал лақаби «Базаҳкор» (бадкор)-ро доданд?

А) Барои азоб додани мугони зардуштӣ; В) Барои озор додани мардум; С) Барои напазирифтани дини зардушӣ; Д) Барои таваҷҷӯҳ доштани ӯ ба масеҳиён; Е) Барои лашкаркашиҳои беҳуда.

120. Подшоҳони маҳбуби Сосонӣ Баҳроми панҷум ё Баҳроми Гӯр писари кӣ буд?

А) Шопури сеюм; В) Яздигурди аввал; С) Баҳроми чаҳорум; Д) Шопури дуюм; Е) Ҳурмузди сеюм

121. Дар рӯи сиккаҳои қадом Яздигурд «Яздигурди бузурги Ҳудопараст» навишта шудааст.

А) Яздигурд дуюм; В) Яздигурди якум; С) Яздигурди сеюм; Д) Яздигурди чаҳорум; Е) Яздигурди панҷум.

122. Дар даврони қадоме аз шоҳони Сосонӣ ба ёди боронҳое, ки пас аз хушсолӣ борид, ҷашне ба номи Обрезгон ба ҳукми анъана даромад.

А) Шопури аввал; В) Балош; С) Қубод; Д) Ҳусрави Анӯшервон; Е) Фирӯзи аввал.

123. Чаро шоҳи Сосонӣ Қубод соли 519 писари қалониаш Каюсро валиаҳди худ накард?

А) Каюс бемор буд; В) Каюс аз ойини Маздак пайравӣ дошт; С) Каюс бар зидди падар исён кард; Д) Каюс аз таҳт даст кашид; Е) Каюс вафот кард.

124. Бузургтарин шохи Сосонй Хусрави Анүшервон писари кй буд?

А) Балош; В) Фирўзи аввал; С) Қубод; D) Яздигурди якум; Е) Шопури аввал.

125. Баҳроми Чубин дар замони кадом шохи Сосонй сарлашкар буд?

А) Ҳурмузди чаҳорум; В) Яздигурди якум; С) Ҳурмузди дуюм; D Ардашери Бобакон; Е) Баҳроми чаҳорум.

126. Хусрави Анүшервон пайравони кадом мазҳабро таъқиб ва ба қатл мерасонд?

А) Пайравони монй; В) Зардуштиён; С) Масеҳиён; D) Маздакиён; Е) Ҳеч мазҳабро таъқиб намекард.

127. Хусрави Парвиз бо Хусрави Анүшервон чӣ иртиботи наасабӣ дорад?

А) Иртибот надорад; В) Писар; С) Абера; D) Писари бародар; Е) Набера.

128. Ширӯя, ки падари худ Хусрави Парвизро соли 628 ба қатл расонида, ба таҳт нишаст, модараш аз кадом хонадон буд?

А) Духтари шохи Кобул; В) Духтари фагфури Чин; С) Духтари қайсари Рум; D) Духтари шохи арманий; Е) Духтари шохи гурҷӣ.

129. Ширӯя дар таърих бо кадом ном маъруф аст?

А) Қубоди дуюм; В) Қубод; С) Ҳиром; D) Пирӯз; Е) Ардашер.

130. Охирин подшохи Сосонй Яздигурди сеюм чӣ робитай наасабие ба Хусрави Парвиз дорад?

А) Писар; В) Набера; С) Бародар; D) Писари бародар; Е) Абера.

131. Дар замони кадом халифа силсилаи Сосонй сукут кард?

А) Умар ибни Хаттоб; В) Абӯбакри Сиддик; С) Усмон ибни Аффон; D) Алӣ ибни Абӯтолиб; Е) Муовия.

132. Кадоме аз духтарони Яздигурди сеюм ба ҳашарони Ҳасан ибни Алӣ даромад?

- A) Шаҳрбону; B) Ардак; C) Мардованд; D) Гурдофарид; E) Ширин.

133. Муассиси давлати Тоҳириён:

- A) Тоҳир ибни Абдуллоҳ; B) Иброҳим ибни Ҳусайн; C) Талҳа ибни Тоҳир; D) Ҳасан ибни Ҳусайн; E) Тоҳир ибни Ҳусайн.

134. Сарсилсилаи насабномаи Тоҳириён:

- A) Зурайқ; B) Мои Ҳусрав; C) Бодон; D) Астық; E) Баҳром.

135. Муассиси давлати Саффориён:

- A) Тоҳир ибни Лайс; B) Амру ибни Лайс; C) Яъқуб ибни Лайс; D) Алӣ ибни Лайс; E) Муҳаммад ибни Лайс.

136. Сарсилсилаи насабномаи Саффориён:

- A) Яздигурди аввал; B) Баҳроми Гӯр; C) Ҳусрави Анӯшервон; D) Ҳусрави Парвиз; E) Ардашери Бобакон.

137. Сарсилсилаи насабномаи Сомониён:

- A) Шодил; B) Баҳроми Гӯр; C) Баҳроми Чӯбин; D) Ҳусрави Парвиз; E) Тамғосб.

138. Маъруфтарин амири Сомонӣ:

- A) Исмоили Сомонӣ; B) Нӯҳ ибни Асад; C) Насри якум; D) Илёс ибни Асад; E) Насри дуюм.

139. Исмоили Сомонӣ бо чанд восита (пушт) ба Сомонхудот мерасад?

- A) 2; B) 4; C) 3; D) 5; E) 6.

140. Насабномаи иктисобӣ чиро ифода мекунад?

- A) Сабти унвони хоҷагони силсилаҳои сӯфия; B) Батартиби пайдарҳамӣ сабт намудани ному лақабу унвони хоҷагони равияе аз сӯфия; C) Муршидони силсилаҳои сӯфия.

D) Сабти имтиёзҳои пирони тариқатҳои сӯфия; E) Сабти корҳои шоистаи силсилаҳои сӯфия.

141. Номи дигари насабномаи иктисобӣ чист?

A) Насабномаи касбӣ; B) Шаҷара; C) Курсинома; D) Шаҷараи касбӣ; E) Тавоғуқнома.

142. Насабномаи тариқати нақшбандия ба кӣ менайвандад?

A) Абулҳасани Ҳарақонӣ; B) Абубакри Сиддик; C) Салмони Форс; D) Пайғамбари ислом Муҳаммад; E) Ҳоҷа Юсуфи Ҳамадонӣ.

143. Нишонаи силсилаи нақшбандия:

A) Хирқае бо ранги зард ва хокистарӣ; B) Хирқае бо ранги қабуд; C) Хирқае бо ранги сиёҳ; D) Хирқае бо ранги сурх; E) Хирқае бо ранги бунафш.

144. Тариқати қодирия аз байнини кадом мазҳаб барҳостааст?

A) Моликӣ; B) Ҳанафӣ; C) Ҳанбалӣ; D) Шофей; E) Мустақил аст.

145. Пешвои тариқати қодирия:

A) Абулқосими Ҷунайд; B) Абдулқодири Гелонӣ; C) Абубакри Шиблӣ; D) Абулоҳиди Тамимӣ; E) Маъруфи Каракӣ.

146. Кадом ранг нишонаи силсилаи қодирӣ аст?

A) Сиёҳ; B) Сурх; C) Хокистарӣ; D) Сабз; E) Қабуд.

147. Тариқаи қодирия тавассути кӣ то ба Испания ва аз он ҷо ба Марокаш рафт?

A) Писарони Абдулқодири Гелонӣ – Иброҳим ва Абулазиз; B) Абдулқодири Гелонӣ; C) Абулқосими Ҷунайд; D) Абубакри Шиблӣ; E) Абулфараҷи Тартусӣ.

148. Валй чӣ касеро мегуфтанд?
А) Воиз; В) Пири тариқат; С) Муршид; D) Сарсилсила; E) Рӯҳонии бо каромот.
149. Силсилаи маротиби табақоти муқаддаси исломии
Осиёи Миёна:
А) Шайхулислом, хоча; В) Шайх, муршид; С) Қозӣ,
муфтий; D) Миршаб, муҳтасиб; E) Сайид, хоча, эшон, тӯра.
150. «Сайид» лакаби мушаххаси:
А) Пайгамбари ислом Муҳаммад; В) бани Ҳошим; С) Уммавиён; D) Қурайш; E) Қабилаҳои араб.
151. Унвони «сайид» баъд аз Муҳаммад мунҳасир ба
авлодони кӣ шуд?
А) Умар ибни Хаттоб; В) Абубакри Сиддиқ; С) Фотима ва
Алӣ ибни Абитолиб; D) Усмон ибни Аффон; E) Муовия.
152. Султонҳое, ки худро аз насаби Муҳаммад
медонистанд, пеш аз номи хеш ва хонаводагияшон қадом
лақабро мегузоштанд?
А) Содот; В) Амир; С) Мирзо; D) Султон; E) Ҳон.
153. Чаро авлодони пайгамбари ислом дар замони
Абдулмалик ибни Марвон ва Язид аз Қуфа, Бағдод ва Басра
хичрат карданд ва ҳатто ба Мовароуннаҳр омаданд?
А) Бо сиёсати Абдулмалик ибни Марвон созини
накарданд; В) Таъқиб ва ба қатл расиданд; С) Ба саёҳат
баромаданд; D) Ба тиҷорат машгул шуданд; E) Лашкаркашӣ
кардан.
154. Авлодони пайгамбари исломро кӣ таъқиб мекард ва
ба қатл мерасонид?
А) Ибни Зубайр; В) Абдулмалик ибни Марвон; С) Ҳачҷоч
ибни Юсуф; D) Муовия; E) Абесӯфиён.

Калиди тестҳо бо интихоби ҷавоби дуруст

1- C	37- D	73- C	109- A	145- B
2- A	38- C	74- A	110- A	146- D
3- B	39- A	75- C	111- C	147- A
4- D	40- B	76- E	112- E	148- E
5- E	41- E	77- B	113- D	149- E
6- A	42- A	78- D	114- A	150- A
7- D	43- E	79- C	115- B	151- C
8- A	44- C	80- A	116- E	152- A
9- B	45- A	81- A	117- B	153- B
10- C	46- D	82- C	118- A	154- C
11- A	47- E	83- E	119- D	
12- E	48- C	84- A	120- B	
13- C	49- A.	85- C	121- A	
14- A	50- D	86- D	122- E	
15- B	51- A	87- B	123- B	
16- A	52- B	88- E	124- C	
17- E	53- D	89- C	125- A	
18- A	54- A	90- A	126- D	
19- D	55- E	91- C	127- E	
20- B	56- C	92- B	128- C	
21- A	57- B	93- D	129- A	
22- D	58- E	94- A	130- B	
23-	59- A	95- E	131- C	
A24- E	60- D	96- D	132- A	
25- A	61- B	97- C	133- E	
26- C	62- C	98- E	134- E	
27- B	63- D	99- A	135- C	
28- A	64- A	100- E	136- A	
29- E	65- E	101- B	137- C	
30- A	66- D	102- A	138- A	
31- B	67- C	103- C	139- A	
32- D	68- E	104- D	140- B	
33- A	69- A	105- A	141- C	
34- E	70- D	106- D	142- D.	
35- A	71- C	107- C	143- A	
36- E	72- B	108- B	144- C	

ЗАМИМА

Катибаҳои Дориош ва писари ў Хушоёршои Ҳахоманишӣ дар кӯҳпораи Аббосободи Ҳамадон, ки бо хати меҳӣ навишта шудаанд ва дар онҳо насаби ин шоҳон зинҷир шудааст.

«Худои бузург аст Аҳурамаздо, ки ин заминро офарид, ки он осмонро офарид, ки мард (инсон)-ро офарид, ки шодӣ барои мардумро офарид, ки Дориошро шоҳ кард, шоҳе аз бисёрӣ, фармонравое аз бисёрӣ. Манам Дориоши, шоҳи бузург, шоҳи шоҳон, шоҳи сарзаминҳои бузурги дурдаст, писари Виштоспи Ҳахоманишӣ».

«Худои бузург аст Аҳурамаздо, ки ин заминро офарид, ки он осмонро офарид, ки мард (инсон)-ро офарид, ки шодӣ барои мардумро офарид, ки Хушоёршоро шоҳ кард, шоҳе аз бисёрӣ, фармонравое аз бисёрӣ. Манам Хушоёршо, шоҳи бузург, шоҳи шоҳон, шоҳи сарзаминҳои бузурги дурдаст, писари Дориоши Ҳахоманишӣ».

Матни яке аз шацараномаҳо¹:

«Бисми-л-Лоҳи-р- раҳмони-р- раҳим.²

Хува-л-машхуру ли-л-оламин: «Баҳр-ул-ансоб».³
Насабномаи рисолатпеноҳ салаллоҳу алайҳи ва саллам

¹ Ин насабнома, ки мансуб ба сокини нохияи Ҳамадонӣ Накшбанд Ҳошимов аст, аз ҷониби А.Шарифзода ба расмулҳати тоҷикӣ баргардон шуда, соли 2004 дар маҷаллаи «Фарҳанг» №2 ба ҷоп расидааст.

² Ба номи ҳудованди баҳшандай меҳрубон.

³ Он аст машхури оламҳо: «Баҳри насабҳо».

ва ало олих¹... Чунин ривоят мекунад: аз ҳазрати
Одам сафиаллоҳ то ҳазрати Нұх алайҳи-с-салом ҳазору
саду чиҳил сол гузашта буд. Аз ҳазрати Нұх то
ҳазрати Иброҳим алайҳи-с-салом ҳазору дусалу бисту
ду сол гузашта буд. Ва аз ҳазрати Иброҳим то ҳазрати
Исҳок алайҳи-с-салом понсаду сій сол гузашта буд. Аз
ҳазрати Сулаймон то ҳазрати Яъқуб алайҳи-с-салом
понсаду чиҳил сол гузашта ва аз ҳазрати Яъқуб то
ҳазрати Аюб алайҳи-с-салом нұхсад сол гузашта буд.
Аз ҳазрати Аюб то ҳазрати Мұсо алайҳи-с-салом сесал
сол гузашта буд. Аз ҳазрати Мұсо то Аднон чаҳор саду
шаст сол гузашта буд. Ва писари Аднон Маъд буд ва
писари Маъд Низор ибни ӯ Музар ибни ӯ Иләс ибни ӯ
Мудрика ибни ӯ Хузайма ибни ӯ Кинона ибни ӯ Назр
ибни ӯ Молик ибни ӯ Фихр ибни ӯ Фолиб ибни ӯ Луай
ибни ӯ Каъб ибни ӯ Мурра ибни ӯ Килоб ибни ӯ Кусай
ибни ӯ Абдулманоғ буд. Аз Аднон то Абдуманоғ
ҳазору шашсаду панҷоҳу ҳафт сол гузашта буд ва
писари Абдуманоғ Ҳошим буд ва писари Ҳошим
Абдулмутталиб буд ва Абдулмутталибр даҳ фарзанд
буд: Ҳошиму Нуфайл, Ҳорису Абу Лаҳабу Аббосу
Абдулкаъба ва Абдушшамсу Ҳамза ва Абу Толибу
Абдуллоҳ. Ва аз Абдуллоҳ ҳазрати Мұхаммад салла-л-
Лоҳу алайҳи ва саллам (Дар ҳоший: Ва модари ҳазрати
Мұхаммади Мустафо Омина бинти Вахб ибни
Абдулманоғ). Ва аз ҳазрати Мұхаммади Мустафо
салла-л-Лоҳу алайҳи ва саллам бидон, ки ҳафт фарзанд
будаст ва се писар ва ҳар якеро ду лақабі буда Қосиму
Иброҳим ва Абдуллоҳи Тайибиу Тохир ва чаҳор
духтар: Зайнаб ва Руқия ва Умми Кулсум ва Фотима.
Зайнаб, ки духтари калони қарини он ҳазрат буд, дар
ақди писари холай худаш буд Абдулқосим ибни Рабеъ

¹ Ин аст наасаби набій ва лақабхой ӯ.

аст. Ва Руқия дар ақди амир-ал-муъминин Усмон буд ва чун Руқия вафот ёфт, он ҳазрат дұхтари дигари худро, ки Умми Кулсум ном буд, ба ҳазрати Усмон дода буд ва ҳазрати Бибиғотима дар ақди амир-ал-муъминин Алій каррама-л-Лоҳу вачхаху¹ буд. Амир-ал-муъмини Алій ибни Абу Толиб ибни Абдулмутталиб ибни Ҳошим ибни Абду Маноғ ибни Қузай ибни Килоб ибни Мурра ибни Луай ибни Голиб ибни Фиҳр ибни Молик ибни Назр ибни Қанона ибни Ҳузайма ибни Мадорика ибни Иләс ибни Музар ибни Низор ибни Маъд ибни Аднон ибни Ҳамеъ ибни Собит ибни Ҳамл ибни Физор (?) ибни Исмоил алайҳи-с-салом ибни Иброҳим алайҳис-с-салом ибни Озар ибни Торух ибни Фохур ибни Ғобир ибни Солеҳ ибни Ғур ибни Арфаҳшад (?) ибни Сом алайҳи-с-салом ибни Нұх алайҳи-с-салом ибни Молик ибни Мутавашулх (?) ибни Ахнун ва ҳува Идрис алайҳи-с-салом ибни Морхалоил ибни Анұш ибни Шис алайҳи-с-салом ибни Одам салавот-ул-Лоҳи алайҳи ачмайн². «Баҳр-ул-ансоб ва-л-алқоб»³. Бисмил-л-лоҳи-р-раҳмани-р-раҳим. Алқамдули-Л-лоҳи-л-лазій ҳалақа-л-инсона фи аҳсані тақвим ва ҳадано ило-д-дин ва фаззала-л-муъминина аъло соир-ил-махлукоти ва ваядахум-ул-ченната-н-наъым ва ҳазала-л-кофирин би-н-никол ва авъадаҳум бин-нори-л-чаҳим⁴. Камо Қола-л-Лоҳу таборака ва таоло: «Инна-л-аброра лафій наимин ва инна-л-фүчора, лафи

¹ Гиромй дорад Худо рүйи үро.

² Дуруди Худо бод бар ҳамаи онҳо.

³ Баҳри насабҳо ва лақабҳо.

⁴ Ба номи Худованди баҳшандай меҳруbon ситоиш мар Худоero, ки оғарид инсонро дар некутарин андом ва роҳ намуд моро ба сўйи дин ва бартар донист муъминонро бар чумлаи маҳлукот ва ваяда додашон (яъне муъминонро) биҳишти хушбахтӣ ва гузошт коғиронро беёри бо сазон намуна ва ваяда додашон оташи дӯзах.

чаҳим»¹. Ва-с-салоту ва-с-салому ало хайри ҳалқиҳи Мұхаммадин сайид-ил-анбиёи ва-л-мурсалин, соҳиб-ит-тоқ ва-л-меъроци ва-л-миғфари ва-л-ливои ва шашафоати ва-л-кавсари, ан-набийий-р-раҳим ва расулил-карим². Камо Қола-л-Лоҳу аза ва ҷалла: «Ва иннаки лаъало ҳулуқин азимин»³ ва аъло олиҳи ва асҳобиҳи-л-мутааддабина би одобиыи ал - мубаширина би-л-чаннати би лутфиҳи-л-азим⁴. Аммо баъд фаякулу-л-абду-з-заиф-ал-ҳаниф (ҳаниф) ар-Роҷӣ ило-р-раҳмати-л-Лоҳи-л-латиф⁵. Қола-н-набию алайҳиссалом: «Акриму олӣ ва асҳобӣ фа иннаҳум хийёрукум»⁶. Ва Қола айзан: «Акриму авлоди ва ман акрама авлоди фақат акрамонӣ ва ман акраманӣ фақат акрама -л-Лоҳа ва ман акрама-л-Лоҳа акрамаҳу-л-Лоҳу фи-д-дорайни»⁷. Ва Қола-н-набию-алайҳи-с-салом: «Ано мутазаммину авлодӣ фи-д-дунё ва лӣ-ш-шафоату фи-л-охирати»⁸. Қола-н-набию: «Лаъана-л-Лоҳу таоло ад-

¹ Ҳамоно некон дар неъматҳо ҳастанд. Ва ҳамоно гунаҳкорон дар дўзаханд. Куръон, сураи Инфитор, ояҳои 13,14.

² Ва дуруду саломати бод бар беҳтарини мардум Мұхаммад сайиди пайғамбарон ва фиристодагон, соҳиби тоҷу меъроӣ ва парчам ва шафоату кавсар, пайғамбари меҳрубон ва фиристодай бокарам.

³ Чи тавре гуфт Ҳудои азза ва ҷалла: «Ва ҳамоно туй бар ҳулқи бузург». Куръон, сураи Қалам, ояи 4.

⁴ Ва бар олаш ва асҳоби бо адабаш бо одоби аз биҳишт ва лутфи бузург даракдиҳанда.

⁵ Аммо баъд мегӯяд бандай нотавону ростгӯй Ар-роҷӣ (?) ба баҳшиши Ҳудои бо лутф.

⁶ Гуфт пайғамбар дуруд бар ў : « Гиромӣ доред оли маро ва асҳоби маро ба таҳқиқ онҳо беҳтарини шумоанд».

⁷ Ва гуфт инҷунин : «Гиромӣ доред фарзандони маро ва он ки гироми дошт фарзандони маро ва таҳқиқ маро гироми дошт ва он ки маро гиромӣ дошт ба таҳқиқ Ҳудоро гиромӣ дошт ва он ки Ҳудоро гиромӣ дошт, гиромӣ дошт ўро Ҳудо дар ду олам».

⁸ Ман зомини фарзандонам дар дунё ва валии ёвари(?) шафоатам дар охират.

дохила финно би гайри насабин ва-л-хорича анно биггайри насабин»¹. Кола-н-набию алайҳи-с-салом: «Аърифу ансобакум ва силу арҳомакум»². Кола-н-набию алайҳи-с-салом: «Ман истаҳқара авлодӣ фанааннамо аҳқарани ва ман аҳқарани фа ҳува малъунун фи-т-Тавроти ва-л-Инчили ва-з-Забури ва-л-Фурқони»³. Кола-н-набию алайҳи-с-салом: «Ман рао авлодӣ ва лам якум Қиёман тамоман ибталоҳу-л-Лоҳу би балои ло давоа лаҳу»⁴. Кола-н-набию алайҳи-с-салом: «Ман азо авлодӣ ло яқбалу-л-Лоҳу таоло салотаҳу ва ло закотаҳу ва ло ҳаҷҷаҳу ва ло савмаҳу ва ин мота, мота мунофиқан»⁵. Кола-н-набию алайҳи-с-салом: «Ман аҳона авлодӣ яҳшур явма-л-қиёмати аъло сурати-л-хинзири»⁶. Кола-н-набию алайҳи-с-салом: «Ман ло юҳиббу авлодӣ яҳруҷу мина-д-дунё било имонин»⁷. Кола-н-набию алайҳи-с-салом: «Ман назара

¹ Гуфт пайғамбар: «Лаънат кард Ҳудои таоло касеро ки дохил шуд дар мо бе насаб ва хориҷ шуд аз мо бенасаб».

² Гуфт пайғамбар дуруд бар ў: «Бидонед (эътироф кунед) насабҳоятонро ва меҳрубонӣ намоед наздиқонатонро (занҳоятонро)».

³ Гуфт пайғамбар дуруд бар ў: «Он ки таҳқир мекунад фарзандони маро ба таҳқиқ маро таҳқир мекунад ва он ки маро таҳқир мекунад ба таҳқиқ ўст лаънатшуда дар Тавроту Инчил ва Забуру Фурқон».

⁴ Гуфт пайғамбар дуруд бар ў: «Он ки дид фарзандони маро ва бар наҳост рост дучор мекунад ўро Ҳудо ба балои бедаво».

⁵ Гуфт пайғамбар дуруд бар ў: «Он ки изо медиҳад фарзандони маро қабул намекунад Ҳудои таоло намозашро ва на закоташро ва на ҳаҷҷашро ва на рӯзаашро ва чун бимирад мунофик бимирад».

⁶ Гуфт пайғамбар дуруд бар ў: «Он ки иҳонат мекунад (носазоеро нисбат медиҳад) фарзандони маро бар меҳезад рӯзи қиёмат бар сурати хук».

⁷ Гуфт пайғамбар дуруд бар ў: «Он ки дуст намедорад фарзандони маро хориҷ мешавад аз дунё бе имон».

авлодй ва лам юсилиъалайя факад чафонй¹. Қоли н-набию алайхи-с-салом: «Куллу ҳасабин ва насабин янқатиу илло ҳасабий ва насабий»². Ва байд аз ин ҳафт чаҳор ёр маълум шуд, ки ба чанд пушт мерасонанд. Абӯбакри Сиддик писари кист ва ҳазрати Умар писари кист ва ҳазрати Усмон писари кист ва ҳазрати Али писари кист? Ин ҳамаро баён созанд то саёдатро шоянд. Абӯбакри Сиддик ибни Қаҳҳофа ибни Аббос ибни Омир ибни Каъб ибни Луай. Абӯбакри Сиддик бо панҷ пушт бародаронанд. Ҳазрати Умар ибни Хаттоб ибни Нуфайл ибни Абдулъазиз ибни Риёх ибни Адӣ (?). Ҳазрати Умар бо панҷ пушт бародаронанд. Ҳазрати Усмон ибни Аффон ибни Аббос ибни Умайя ибни Абдушшамс ибни Абдулманоф. Ҳазрати Усмон бо панҷ пушт бародаронанд. Ҳазрати Али ибни Абитолиб ибни Абдулмутгалиб ибни Ҳошим ибни Абдулманоф . Баёни ҳазрати чаҳорёр тамом шуд ва олиҳи ва асҳобиҳи ва насабҳоиҳ (?) ачмаин. Бидон, ки ин китобест дар баёни имомони маъсумин разия-л-лоҳу анҳум ачмаин, яъне дар «Баҳр-ул-ансоб»: имомон ва куняти имомон ва лақаби эшон ва муддати умри эшон ва муддати хилофат ва имомати эшон ва қотили эшон ва нақши хотами эшон ва муҳри нигини эшон ва фарзандони эшон, ки кучост. Ҳар ки сайид аст бояд, ки ин китобро мутолаа кунад ва бидонад, ки насаби ӯ бо қадом имом разия-л-Лоҳу таоло анҳум ачмаин³ мерасонад. Бар содот бар манзалаи фарз аст, ки аз ҳоли имомон масъум разияллоҳу таоло анҳуму-с-салом ва бобои худ боҳбар бошад ва пайравии эшонон

¹ Гуфт пайғамбар дуруд бар ӯ: «Он ки назар кард фарзандонамро ва дуруд нагуфт бар ман ба таҳқиқ бар ман ҷафо кард».

² Гуфт пайғамбар дуруд бар ӯ: «Ҷумла ҳисоб ва насаб бурида мешавад ба ҷуз насаби ман ба ҳисоби ман».

³ Ҳудованд аз ҷумлаи онҳо хушнуд аст.

бикунад ва аҳли машраб бошад, то саёдат бар вай мусаллам бошад ва дар суҳбати содот баобрӯй гардад. Ҳар сайиде, ки пайравии чад (у) боби худ накунад, ўро сайид натавон гуфтан аз барои он, ки расул фармуданд, ки «Ал-валаду сирру аббавайҳи», яъне фарзанд сирри падар ва модари худ аст. Бояд, ки пайравии падар бикунад, бо дўсти падари худ дўст бошад, бо душмани падари худ душман бошад, то ўро саёдат мусаллам бошад. Бидон, ки падари амир-ал-муъминин ва имом-ул-муттакин¹ ва пешвои аҳли якин бобои Ҳасан ва Ҳусейн ва кушандай Умари Антар ва барканандаи дари Ҳайбар ва шоҳи чор болини тариқат ва шаҳриёри мамолики шариат ва он уқдакушои «Лофато»² ва он нақдрабои «Ҳал ато»³ ва он шери ҳазрати раб-ул-оламин падари эшон Умрон буд ва куниятиаш Абитолиб. Аммо кунияти худашон Абу Туроб ва Абулҳасан ва лақаби ў амир-ал-муъминин Ҳайдари валий ва Васию-н-набӣ⁴. Ва дар рӯзи ҷумъа дар вучуд омада буд. Дар хонаи Каъба дар бисту сеюми моҳи раҷаб. Ва умри ҳазрат шасту се сол буд. Ва қотили эшон Абурраҳмони Мулчам буд, алайҳи лаъна. Ва вафоти ишон дар шаби ҷумъа дар бисту шашуми моҳи рамазон. Аз ҳазрати набӣ алайҳи-с-салом чиҳил сол гузашта буд. Ва машҳади эшон дар Начаф аст. Ва муддати имомати эшон панҷ сол буд. Ва фарзандони ҳазрати имом сию ҳафт буданд. Аввал ҳазрати имом Ҳасан, дувум ҳазрати имом Ҳусайн, сеюм Зайнаби кубро, чаҳорум Зайнаби сугро ва модари эшон Бибиғотима бинти ҳазрати Муҳаммади Мустафо салла-л-Лоҳу алайҳи ва саллам. Ва имом Ҳанифа

¹ Пешвои парҳезкорон.

² Ишора ба аввали ин ҷумла: Нест ҷавонмарде чуз Алӣ.

³ Ишора ба аввали оғози оян I сурай Ал-ғошия.

⁴ Васияткардаи пайғомбар, ишора ба Алӣ ибни Абитолиб

модари вай Ҳанифа бону бинти Ҷаъфар буд. Ва Умару Руқияро модари эшон Умм-ул-Ҳабиба бинти Рабиба буд. Ва Аббосу Ҷаъфар ва Усмону Абдуллоҳ ва Ҳабиба ва чумла фарзандони дигар аз ҳар модарени дигаранд. Ва имомон шарбати шаҳодат нӯшиданд. Ва имом Ҳасан ба заҳр ҳалок шуда, дар моҳи сафар аз дасти Асмо завҷаи Ҳиш (Ҳаш) расида ва қабри ў ба гуристони Бақеъ аст ва умри эшон чиҳил сол буд. Ва имом Ҳасанро ҳафт манкуҳа буд. Аз шаши ў фарзанд набуд ва аз духтари Манҳар (?) се фарзанд дошт: ду писар ва як духтар ва писарон фард аз олам бирафтанд. Ва духтари эшонро Ҳоча Сайфуллоҳи Андхӯй гирифта буд ва писари хоҷаро амир Шарифиддин ном буд ва писари амирро (Шарифиддин) амир Такиюддин ном ва писари амирро амир Шамсиддин ном буд ва писари амирро амир Сайдбарақа ном буд. Ва сайидони Андхуй аз насли эшонанд. Ва имом Ҳусайнро як манкуҳа¹ буд, номи ў Шаҳрбону буд ва фарзандони ў панҷ (нафар) буданд. Аввал имом Зайнулобидин ва Шоҳ Алиакбару Ҷаъфар ва Абдуллоҳ ва Сокинаву Фотима ва лақаб рашиду шаҳиду васит. Ва ҳазрат дар Мадина дар вучуд омада буд дар панҷуми моҳи рамазон ва умри ҳазрати имом панҷоҳу шаш сол буд ва имом дар Карбало шаҳид шуда буд. Ва қабри ў дар Карбалост. Ва имом Зайнулобидин ва кунияти ў Муҳаммад дар ҳафтуми моҳи шаъбон дар вучуд омада, дар Мадина ва умри ў панҷоҳ сол буд ва фарзандони ў ҳафт аз писар то духтар. Аввал имом Ҷаъфари Содиқ ва Абдуллоҳ ва Убайдуллоҳ ва Алӣ ва Зайнаб ва Умми Салма ва Зубайда ва Бибӣ Зайнаб. Аз эшон як писар буд. Сайд Муҳаммади бузург ном буд. Ва писари Сайд

¹ Никоҳшуда, ҳамсар.

Муҳаммади бузургро Сайид Араб ном буд. Ва сайидони Кирмон¹ аз насли эшонанд. Ва ҳазрати имом Ҷаъфари Содикро кунят Абдуллоҳ ва лақаби ў Муҳаммад Содик ва модари ў Фариқа бинти Қосим ва дар Мадина дар вучуд омада буд ва дар моҳи раби-ул-аввал. Ва умри ў шасту панҷ сол буд. Ва қотили ў ибни Албақо буд. Алайҳи лаъна. Дар моҳи шаввол шаҳид шуда буд. Ва қабри ў дар гуристони Бақеъ аст дар Мадина. Ва фарзандони ў аз писар то духтар даҳ буданд. Аввал имом Мусо ва Исмоил ва Абдуллоҳ ва Муҳаммад ва Аббос ва Алий ва Ҳадиҷа ва Бибиғайз ба дasti подшоҳи Арҳанг² буд. Сайидони Арҳанг аз насли эшонанд. Ва номи ў имом Мусои Қозим буд. Ва модари ў Ҷамият бинти Соҳа буд. Ва умри ў панҷоҳу панҷ сол буд, вафоти ў дар раҷаб ва қабри ў дар Бағдод буд. Фарзандони ў сиву ҳафт буд аз писар то духтар. Аввали эшон ҳазрати имом Алии Мусои Ризо ном буд. Ва Абдуллоҳ ва Иброҳим ва Ҳошим ном буд. Ва Абӯбакр ва Амир Тоҳир ном буд. Ва Амир Тоҳир дар Тирмиз буданд ва сайидони Тирмиз аз насли эшонанд. Ва имом Иброҳим ба сӯи Қӯлоб рафта буд ва Шоҳи Хомӯш³ аз насли эшонанд. Ва Аббосу Қосим ва Исмоилу Ҷаъфар ва Ҳоруну Ҳамза ва Муҳаммаду Абдуллоҳ ва Зайду Ҳусайн ва Салмону Фотимаи Асғар ва Лабонаву Зайнаб ва Ҳадичаву Барҳина ва Ҳабибаву Оиша ва Умми Салмаву Маймуна ва Умми Қулсум. Ва аз Мир Сайид Абдуллоҳ ибнаш Сайид Аҳмад ва сайидони Кулдара⁴ аз насли эшонанд. Ва

¹ Кирмон - шаҳре дар Эрон.

² Арҳанг- мавзеъе дар Афғонистон.

³ Шоҳи Хомӯш лақаби Ҳасани Исфаҳонӣ, ки мақбарааш дар деҳаи Лангари Муъминободи Қӯлоб аст.

⁴ Номи деҳа дар Муъминободи Қӯлоб ки дар асрҳои XIX-XX яке аз амлодориҳои бекигарии Қӯлоб буд. Номи деҳаи дигар дар ноҳияи Ҳовалинг.

имом Ҳошим ва писари имом Ҳошим Мир Сайд Абдуллоҳ ва писари Мир Сайд Абдуллоҳи Валӣ Мир Сайд Исмоили Валӣ. Ва аз Мир Сайд Исмоил ду писар: Мир Сайд Маҳмуди Валӣ ва Мир Сайд Қосими Валӣ. Ва аз Мир Сайд Қосим ду писар: Мир Шоҳбек ва Мир Сайд Қосим. Ва аз Мир Шоҳбек монда мирони Бадахшон. Ва писари Мир Сайд Маҳмуди Валӣ Мир Сайд Алии Валӣ ва писари Сайд Алий Мир Сайд Шоҳалии Нуриддин ва писари эшон Мир Сайд Исламуллоҳи Валӣ. Ва писари эшон Мир Сайд Иброҳими Валӣ, лақаби вай Шаҳобиддин ва писари эшон Мир Сайд Алии Ҳамадонӣ. Ва писари ҳазрати Амири Ҳамадонӣ Мир Сайд Хотам ва писари эшон Мир Сайд Солеҳ ва духтари Мир Сайд Хотами Валӣ Бибисоро хотун ном буд. Ба дасти Мир Сайд Низомиддини Балхӣ буд. Ва сайидони Балҳ аз насли эшонанд. Ва писари Мир Сайд Солеҳ Мир Сайд Абдуллоҳ. Ва аз Мир Сайд Абдуллоҳ як писар ва як духтар. Номи духтар Бибизулайҳо ба дasti Амир Сайд Неъматуллоҳ буд. Мир Подшоҳ, Мир Наҷмиддини Чарҳӣ аз насли Бибианд. Ва сайидони Шоҳон¹ аз насли эшонанд. Ва писари Мир Сайд Абдуллоҳи Валӣ Мир Сайд Маҳмуд буд. Ва писари Мир Сайд Маҳмуд Мир Сайд Абдуллоҳи Валӣ. Ва аз Мир Сайд Абдуллоҳ як писар ва ду духтар: Офтоби пинҳонӣ ва Маккаи сонӣ. Ва писари Мир Сайд Абдуллоҳи Валӣ Мир Шоҳнеъматуллоҳи Валӣ ва лақабуҳу... Шоҳи Толиконӣ. Ва сайидони Балҷувон² аз насли эшонанд. Ва аз эшон ёздаҳ фарзанд будааст: Мир Сайд Иброҳим ва Мир Сайд Ҳасан ва Мир Сайд Ҳусайн ва Мир Сайд Абдуллоҳ ва Мир Сайд Шарафиддин ва Мир Сайд Қосим ва Мир Сайд Азиз

¹ Номи дехе дар ноҳияи Шурободи Кӯлоб.

² Номи бекигарӣ ва ноҳия дар минтақаи Кӯлоб.

ва Миршоҳи Бадалбек. Ва писари Миршоҳи Бадалбек Миршоҳи Бузург. Ва шоҳони Тагноб¹ аз насли эшонанд. Ва писари Мир Сайид Иброҳим Мир Сайид Юсуфи Валий ва писари эшон Мир Сайид Маҳмуди Валий ва писари эшон Мир Сайид Аҳмад ва аз Мир Сайид Аҳмад ду писар: писари калон Мир Сайид Ҳасан ва писари хурд Мир Сайид Шариф. Ва писари Мир Сайид Ҳасани Валий ва писари Мир Сайид Ҳусайн ва писари вай Мир Сайид Иброҳими Валий ва писари эшон Мир Сайид Валии Валий ва писари Мир Сайид Қосим ва писари эшон Мир Сайид Иброҳим ва писари эшон Мир Сайид Юсуф ва писари эшон Мир Сайид Валии Валий ва писари ҳазрати Мир Сайид Меъроҷи Валий ва аз ҳазрати эшон чаҳор писар: Мир Сайид Алӣ ва Мир Шоҳмирзо ва Миршоҳ Маҳмуд ва Мир Шоҳ Аббос ва писари Мир Сайид Алӣ Мир Шоҳбадал. Ва писари Мир Шоҳбадал Мир Сайид Алӣ ва аз Сайид Алӣ панҷ писар ва се духтар. Писари калон Шоҳ Нематуллоҳ ва Шоҳ Ибодуллоҳ ва Шоҳ Абдураҳим ва Шоҳ Ошурбек ва Қаландаршоҳ. Ва аз Шоҳ Ибодуллоҳ панҷ писар: Иноятшоҳ ва Мир Иноятшоҳ ва Мулло Мир Сайид Алӣ ва Миршоҳ Шоҳбадал ва Мулло Шоҳ Абдураҳим ва як духтар Биби-Бикабиӣ ва аз Мулло Сайид Алӣ се писар: Шоҳ Убайдуллоҳ ва Мир Сайид Шариф ва Мир Сайид Юсуфи Валий ва аз Шоҳ Убайдуллоҳ се писар: Мир Сайид Алӣ ва Муллошоҳи Муҳаммад Алӣ ва Сайид Аҳмад. Ва аз Сайид Аҳмад се писар: Мир Сайид Валий ва Шоҳ Убайдуллоҳ ва Мир Сайид Бурҳони Валий.

¹ Номи деха дар Шӯрободи Кӯлоб.

ФЕҲРИСТИ МАТОЛИБ

Муқаддима.....	3
Аз таърихи пайдоиши илми насабшиносӣ.....	7
Насабшиносӣ дар Аврупо.....	13
Насабшиносӣ дар Русия	16
Насабшиносӣ дар Эрон ва Мовароуннаҳру	
Хурросон.....	20
Ҳадаф ва вазифаҳои насабшиносӣ	28
Аҳамияти насабшиносӣ дар омӯзиши таърих.....	31
Робитаи насабшиносӣ бо дигар илмҳо.....	33
Услуб ва сарчашмаи тартиб додани насабномаҳо.....	41
Соҳтори насабномаҳо.....	44
Навъи насабномаҳо.....	45
Насабнома дар аҳди ислом.....	115
Силсилаи маротиби табақоти муқаддаси исломӣ....	137
Сайд.....	137
Хоча.....	142
Эшонҳо ва ҷойгоҳи онон дар курсиномаи	
табақоти муқаддаси исломӣ.....	161
Мақоми тӯра дар силсилаи маротиби	
табақоти муқаддаси исломии Осиёи Марказӣ.....	169
Адабиёт	173
Тестҳо аз насабшиносӣ.....	176
Замима.....	200

ҲАМЗА КАМОЛ

НАСАБШИНОСӢ

(Курси лексия барои мактабҳои олӣ)

Муаллиф

Ҳамза Камол

Муҳаррир

Ҳайдаршо Пирумшоев

Хуруфчинӣ

Бунёди фарҳанги Тоҷикистон

Ба чопаш 17.08.2017 имзо шуд.
Андозаи когаз $60 \times 84 \frac{1}{16}$. Коғази оғсетӣ.
Ҷузъи чопӣ 1,5. Адади нашр 250 нусха
Супориши № 147.

Матбааи ДДОТ ба номи С.Айнӣ,
хиёбони Рӯдакӣ, 121.

Ҳамза Камол - доктори улуми таърих, бештар аз саду ҳаштод макола дар мавзӯъҳои фарҳанг-шиносӣ, мардумшиносӣ, таърих ва адабиёт дар Тоҷикистон, Русия, Афғонистон, Ҳиндустон ва Қирғизистон ба табъ расонаида, рисолаҳои «Аз Алӣ омӯз ихлоси амал» (1992), «Дорад садаф гӯҳар ба лабу» (2000), «Чаҳордаҳ мазор» (2001)-ро мураттибӣ ва муаллифӣ намуда, муаллифи рисолаҳои «Мазорҳои Шимоли Тоҷикистон» (2004), «История мазаров Северного Таджикистана» (2005), «Политическая история Мавераннахра в XVI в.» (2007), «Ҷойҳои муқаддаси Тоҷикистон» (се китоб, 2005, 2007, 2010 бо ҳаммуаллифӣ), «Таърихи ҳалқи тоҷик» (Китоби дарсӣ барои синфи 8 (илова) бо ҳаммуаллифӣ, Душанбе, 2010), «История вторжения кочевых племен Даشت-и Кипчака в Мавераннахр и Хорасан (XVI, Душанбе, 2012)» ва «Маъхазшиносӣ» (бо ҳаммуаллифӣ, Душанбе, 2015) маҳсуб мешавад.